

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ÇİN-ABD İLİŞKİLERİ
1949-2013

Yüksek Lisans Tezi

Oğuzhan KÖKOSMANLI

Danışman

Prof. Dr. Abdulkadir GÜL

Erzincan/2021

TEZ BİLDİRİMİ

“Çin-ABD İlişkileri 1949-2013” isimli "Yüksek Lisans" tezim tarafımda intihal programı ile incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim.

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.15.06.2021

Oğuzhan KÖKOSMANLI

ÇİN-ABD İLİŞKİLERİ 1943-2013

Oğuzhan KÖKOMANLI

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Temmuz 2021

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Abdulkadir GÜL

ÖZET

Çin-ABD ilişkileri her iki ülkenin tarihinde önemli yer tutmaktadır. 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin komünist bir ülke olarak kurulmasının ardından, iki ülke Kore ve Vietnam Savaşları'nda karşı karşıya gelmişlerdir. Stalin'in 1953 yılında ölümünün ardından Kruşçev'in göreve gelmesiyle bu defa Çin ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler ayrışmaya başlamıştır. Diğer taraftan bu ayrışma döneminde Çin-ABD ilişkileri normalleşme sürecine girmiştir.. 1972'de Başkan Nixon'un Çin ziyareti ile zirveye ulaşan normalleşme 1979'da karşılıklı diplomatik temsilciliklerin açılmasıyla devam etmiştir. .Mao Zedong'un 1976'da ölümünden sonra Çin'de iktidara gelen Deng Xiaoping ekonomiyi ön plana alan bir dış politika takip etmiş, bu kapsamda Çin-ABD ilişkileri altın yıllarını yaşamıştır. Ne var ki 1989 yılında Tiananmen Meydanı'ndaki gösteriler çok büyümüş ve Çin zor kullanarak olayları binlerce kişinin ölümü pahasına bastırmıştır. Tiananmen olaylarından sonra Çin'in tüm Batılı ülkelerle ve ABD ile ilişkileri bozulmuştur. 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası ABD'nin temel önceliği terörle mücadele haline gelince bu defa iki ülke ilişkilerinde tekrar yakınlaşma görülmüştür. Çin Halk Cumhuriyeti'nin ekonomik olarak yükselişinin dikkat çektiği bu yıllarda Batı ve özellikle ABD kamuoyunda Çin'in ABD hegemonyasına rakip olup olmayacağı tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çin, ABD, Diplomasi, Siyaset, Savaş, Tayvan

CHINA-US RELATIONS 1949-2013

Oğuzhan KÖKOSMANLI

Erzincan Binali Yıldırım University, Institute of Social Sciences

Department of History M.A. Thesis, July 2021

Thesis Supervisor: Prof. Dr. Abdulkadir GÜL

ABSTRACT

China-USA relations have an important place in the history of both countries. After the establishment of the People's Republic of China as a communist country in 1949, the two countries faced each other in the Korean and Vietnam Wars. After the death of Stalin in 1953, when Khrushchev took office, this time relations between China and the Soviet Union began to diverge. On the other hand, in this divergence period, China-USA relations started to normalize. Normalization, which reached its peak with President Nixon's visit to China in 1972, continued with the opening of mutual diplomatic representations in 1979. China-USA relations have lived their golden years. However, the demonstrations in Tiananmen Square grew enormous in 1989 and China used force to suppress the events at the cost of thousands of deaths. After the Tiananmen events, China's relations with all Western countries and the USA deteriorated. After the attacks of September 11, 2001, the main priority of the USA became the fight against terrorism, and relations between the two countries were seen to be closer. In these years when the economic rise of the People's Republic of China drew attention, it was discussed in the West and especially in the USA public opinion whether China would rival the US hegemony or not.

Keywords: China, USA, Diplomacy, Politics, War, Taiwan

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖN SÖZ.....	VI
KISALTMALAR.....	VII
TABLO LİSTESİ.....	VIII
GİRİŞ.....	1
1.Kaynakların Tanıtımı ve Tenkidi	3
2. Konunun Sınırlılığı.....	7
3. Hipotez.....	7
4. Tezin Önemi.....	8
BİRİNCİ BÖLÜM	9
1.KORE SAVAŞI	9
2.TAYVAN KRİZİ	11
3.VİETNAM SAVAŞI	14
İKİNCİ BÖLÜM.....	20
1. ÇİN-SOVYET AYRIŞMASI.....	20
2. ABD-ÇİN NORMALLEŞMESİ.....	27
3. DENG XIAOPİNG DÖNEMİ	45
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	62
1.TİANANMEN OLAYLARI.....	62
2.TİANANMEN SONRASI	69
3.SOĞUK SAVAŞ SONRASI TAYVAN MESELESİ.....	85

4.ÇİN-ABD İLİŞKİLERİNİN GELECEĞİ.....	89
SONUÇ.....	107
KAYNAKLAR	112
İNTERNET KAYNAKLARI	116

ÖN SÖZ

Bu çalışmada 1949-2013 arası Çin-ABD ilişkileri ele alınmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde Kore Savaşı sırasında iki ülkenin ilişkileri ele alınmıştır. Daha sonra sırasıyla Tayvan Krizi, Vietnam Savaşı, Çin-Sovyet Ayrışması, ABD-Çin Normalleşmesi, Deng Xiaoping Dönemi, Tiananmen Olayları, Tiananmen Sonrası, Soğuk Savaş Sonrası Tayvan Meselesi, Çin –ABD ilişkilerinin geleceği konuları incelenmiştir.

Bakıldığında iki büyük ülkenin ilişkisinde dönem dönem yakınlaşma veya dönem dönem uzaklaşma görünmektedir. Esasında bu durum dünyadaki hemen her ülke açısından geçerli bir durumdur. Bu haliyle de Çin-ABD ilişkileri istisna teşkil etmemektedir. Ancak, her iki ülkenin de çok güçlü ülkeler olması nedeniyle ilişkileri her zaman dikkat çekici olmuş ve dünya çapında iz bırakmıştır.

Örnek verecek olursak her iki ülkenin yakınlaşması Soğuk Savaş şartlarında Sovyetler Birliği'nin en güçlü müttefikini kaybetmesi sonucunu doğurmuştur. Yine yakınlaşma ile yıllar içerisinde Çin ekonomisi çok hızlı büyümüş, ABD ekonomisine rakip pozisyona yükselmiştir. Bu nedenle denebilir ki bundan sonraki yıllarda da her iki ülkenin ilişkisi sadece Çin ve ABD için değil tüm dünya için önemli olmayı sürdürecektir.

Bu çalışma süresince desteğini esirgemeyen tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Abdulkadir Gül'e ve sevgili eşim Pınar Aksoy Kökosmanlı' ya teşekkürlerimi arz etmeyi bir borç biliyorum.

Oğuzhan KÖKOSMANLI

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik devletleri
A. G. E	: Adı Geçen Eser
AR - GE	: Araştırma ve Geliştirme
ASEAN	: Association of Southeast Asian Nations
Ç.H.C.	: Çin Halk Cumhuriyeti
MFN	: Most Favoured Nation
S.S.C.B.	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TABLO LİSTESİ

		Sayfa No
Tablo 1	Mao Zedong ve Deng Xiaoping Karşılaştırması	47

GİRİŞ

Çin-ABD ilişkileri her zaman dikkat çekici olmuştur. Her iki ülkenin sahip oldukları muazzam ekonomik güç muhakkak bu ilginin temel sebebidir. Ülkemizde de son yıllarda Çin-ABD ilişkileri üstüne yeni çalışmalar görülmektedir. Ancak henüz yeterli sayıda eserde konunun incelendiği söylenemez.

Bu tez çalışmasında 1949-2013 dönemi arası Çin-ABD ilişkileri ele alınacaktır. 1912-1949 arası devam eden Çin İç Savaşı, komünistlerin zaferiyle sonuçlanmış ve Mao Zedong 1 Ekim 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etmiştir. Savaşı kaybeden milliyetçiler ise Tayvan (Formosa) adasına çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu dönem Çin için daha çok içişlerinin öne çıktığı bir dönem olmuştur. Dış ilişkilerinde ise 1950-53 Kore Savaşı, 1954 ve 58 Tayvan Krizleri ve 1962'de Hindistan'la sınır savaşı yaşadığı, ayrıca başlangıçta birlikte hareket etmeye çalıştığı SSCB ile ideolojik ayrılık yaşadığı yıllar olmuştur.¹ Bu krizlerin de etkisiyle Çin-ABD ilişkileri 1970'e kadar olumsuz seyretmiştir. Zhang Yao'ya göre Çin-ABD ilişkileri genel olarak Soğuk Savaş şartlarında devam etmiştir.² Bu krizleri ele alırsak 1970 öncesi dönem daha iyi anlaşılacaktır.

1970 sonrası ise iki ülke arasındaki yakınlaşma göze çarpmaktadır. Stalin'in 1953'te ölümünün ardından Sovyetler Birliği'nde Kruşçev iktidara gelmiş ve Stalin dönemi ile Stalin kültüne eleştiriler getirmiştir. Bu durumdan Mao Zedong'un kendi kültürünün de eleştirilebilmesi ihtimali sebebiyle rahatsızlık duyması ile Sovyetler Birliği-Çin ayrışması başlamıştır. Öte yandan Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'daki olayları güç kullanarak bastırması ve Çin-Rusya arasındaki Ussuri nehrine yakın noktada gerçekleşen sınır çatışmaları dönemin iki büyük komünist devri arasındaki ilişkiyi onulmaz bir şekilde bozmuştur. Bu sırada Amerika Birleşik Devletleri bunu bir fırsat olarak görmüş ve Başkan Nixon'nun iktidara gelmesiyle Çin'e yönelik yakınlaşma adımları başlamıştır. Başkan Nixon'un ulusal güvenlik

¹ Dr. Cemre Pekcan, “Çin Dış Politikası ve ABD ile İlişkiler”, Dora Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti., Bursa 2019, s.58.

² Zhang Yao, “Nixon's Trip To China and His Media Policy”, Ohio University, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ağustos 2009, s.35.

danışmanı Henry Kissinger tarafından yürütülen diplomasi sonucu 1972’de Nixon’ın Çin ziyareti gerçekleşmiştir.

1976’da Mao Zedong’un ölümünün ardından Çin’de Deng Xiaoping iktidara gelmiştir. Deng Xiaoping, dış politikasında öncelik olarak ekonomiyi belirlemiştir. Bu dönemde ABD-Çin ilişkileri altın dönemini yaşamıştır. Özellikle Deng’in gerçekleştirdiği ABD ziyareti esnasında Amerikan şirketlerinin patronlarıyla görüşüp onları Çin’de yatırıma devam etmesi ilişkilerdeki pozitif seyirde etkili olmuştur. Deng döneminde ülkede kurulan özel ekonomik bölgeler yüksek miktarda dış yatırım çekmiş ve Çin ekonomisi hızla büyümüştür. Deng dış politika yaklaşımını asla saldırgan olmayan bir biçimde dizayn etmiş son derece barışçıl bir dış politika izlemiştir.

Ne var ki 1989 yılında Tiananmen Meydanı’nda başlayan gösterileri Çin Halk Cumhuriyeti güç kullanarak bastırmış olaylarda binlerce kişi hayatını kaybetmiştir. Bu durum Batı kamuoyunda büyük tepkiyle karşılanmış ve Çin-ABD ilişkileri olumsuz bir döneme girmiştir.

Bu yıllarda Çin’de yeni teknokrat ekibin bir mensubu olarak Jiang Zemin iktidara gelmiştir. Zemin, Çin-ABD ilişkilerinde temelde bir sıkıntı olmadığı savından hareketle ilişkileri iyileştirmeye çalışmıştır. Bu sırada 11 Eylül saldırıları gerçekleşmiş ve ABD’nin temel dış politika anlayışı değişmiştir. Uluslararası terörle mücadele ön plana çıkmış, Çin-ABD ilişkileri hızla iyileşmiştir.

Diğer taraftan Tayvan konusu Soğuk Savaş sonrası dönemde de sorun olarak kalmaya devam etmiş, Çin meseleyi bir iç sorun olarak görmeye devam ederken ABD Tayvan’a olan desteğini kısıtlayarak da olsa sürdürmüştür.

Sonuç olarak Çin-ABD ilişkileri, Çin Halk Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarındaki olumsuz başlangıçtan 1972’deki yakınlaşmayla olumlu bir mecraya girmiş, daha sonrasında dönem dönem özellikle Tayvan Meselesi ve Tiananmen Olaylarıyla kriz yaşansa da genel olumlu gidişat devam etmiş, ilişkilerde ekonomik boyut giderek artan bir önem kazanmıştır. Bu bağlamda ilişkilerin geleceği açısından da benzeri gelişmeler beklenebilir.

Tez çalışmamız 10 bölüm olarak tasarlanmıştır. Sırayla Kore Savaşı, Tayvan Krizi, Vietnam Savaşı, Çin-Sovyet ayrışması, akabinde ABD-Çin normalleşmesi, Deng Xiaoping dönemi, Tiananmen olayları, Tiananmen sonrası, Soğuk Savaş Sonrası Tayvan meselesi ve son olarak Çin-ABD ilişkilerinin geleceğinde neler olabileceği konuları ele alınmıştır.

1.Kaynakların Tanıtımı ve Tenkidi

Bu kısımda çalışmamızda kullandığımız kaynakların tanıtımı ve tenkidini yapmaya çalışacağız. Ancak kaynakların tanıtımı ve tenkidi kısmına geçmeden önce çalışmamızın yönteminden bahsetmeyi uygun görmekteyiz.

Araştırmamız nitel bir araştırma olup yöntem olarak literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Olaylar arasındaki bağlantılar ortaya çıkartılmaya çalışılmış, derinlemesine analizler gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Kaynakça elden geldiğince geniş tutulmaya çalışılmıştır. Kullanılan hemen tüm kaynaklar yabancı dilde kaynaklar olup, alanında derinlemesine uzmanlıkla tanınan yazar ve araştırmacıların eserlerinden faydalanılmıştır.

Yöntemimiz tenkid edilebilir ne var ki sosyal bilimin doğal kısıtları içerisinde laboratuvarla nicel bir araştırma yapılamayacağına göre zaruri olarak nitel araştırma yöntemi ve yine zaruri olarak literatür taraması kullanılmıştır.

Araştırmamız incelendiğinde Çin-ABD ilişkilerinde gerekli olan hiçbir konuyu dışarıda bırakmadan olabildiğince analiz edilmiş, bilgilendirici ve yorum yaptırıcı bir metin ortaya çıkmıştır. Şimdi kaynaklarımızın tanıtımı ve tenkidi kısmına geçiş yapabiliriz.

Sıkça kullandığımız kaynaklardan birisi Henry Kissinger'in On China isimli eseridir. Eserin ilk yayınlanması 2011, elimizdeki baskı ise 2012 tarihlidir. Eser 548 sayfa olup, hacimli sayılabilecek bir eserdir. Yazar 1969-1977 yılları arasında ABD'de Başkan'ın ulusal güvenlik danışmanlığını ve ayrıca Dışişleri Bakanlığı yapmıştır. Kendisi Başkan Nixon' la birlikte ABD-Çin yakınlaşmasının mimarlarından biri olarak tanınmaktadır. Bu kapsamda kitap boyunca kendi şahsi tecrübelerine ve Çinli yetkililerle konuşmalarına bolca yer vermiştir. Bu bir yanıla avantajlı olup okuyucuya

birinci elden olayları takip edebilme imkânı tanımaktadır. Ancak, aynı zamanda dezavantajlı yanı da mevcuttur şöyle ki; kendi tecrübelerine nerdeyse merkezi bir rol atfettiği durumlar bulunmaktadır. Ayrıca Mao'nun değer verdiği gazeteci Edgar Snow' a neredeyse hiç değer vermemesi gibi diğer öznelerin önemini azımsadığı durumlar da vardır. Sonuç olarak bugüne kadar Batı'da yazılmış en önemli eserlerden birisi olduğu değerlendirilebilir.

Ele alacağımız ikinci eser ise Dr. Cemre Pekcan'ın “Çin Dış Politikası ve ABD İle İlişkiler” isimli eseridir. 2016 yılında sunulan doktora tezinin güncellenmesi ile hazırlanmış olan akademik bir eserdir. Çalışma hem Çinli liderlerin dış politika ilkelerini hem de Çin-ABD ilişkilerini ayrı ayrı ele almaktadır. Ayrıca son bölümde Çin-ABD ilişkilerinde sorun teşkil eden alanları detaylı bir şekilde irdelemektedir. Çalışmanın akademik gereklere uygun hazırlanması bilgi yoğun bir metin ortaya çıkmasına neden olmuştur denilebilir. Ayrıca bölümler içerisinde Çinli liderlerin konuşmalarından yapılan alıntılar birinci elden Çin'in olaylara bakışının anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Ne var ki bir doktora tezi olarak bilgi yoğunluk yanı sıra beklenebilecek olan derinlemesine yorumlar konusunda eksik bir eser olduğu değerlendirilebilir.

Çalışmamızda faydalandığımız bir diğer kaynak Zhang Yao' nun “Nixon's Trip To China And His Media Policy” isimli 2009 yılında Ohio Üniversitesi'nde hazırlanmış yüksek lisans tezidir. Yüksek lisans tezi olması dolayısıyla tamamen akademik bir kaynak olup, derli toplu bir düzenleme ile yazılmıştır. Temel yaklaşımı ABD-Çin arasında 1971-72 yıllarında gerçekleşen yakınlaşma sürecinin Nixon yönetimince nasıl yönetildiğini irdelemek olup, ABD yönetiminin ve Çin tarafının yakınlaşma sürecinde yaptıklarını neredeyse gün gün analiz etmiştir. Bu yanı sıra mezkûr tez çalışması, bizim çalışmamıza önemli katkıda bulunmuştur. Diğer taraftan medya ilişkilerine çok fazla yer ayırmış olması bizim tez çalışmamızın kapsamı dışında kalmıştır.

Yararlandığımız bir başka kaynak Amerikan Dış İşleri Bakanlığı'na ait Office of Historian başlıklı web sitesinde yer alan The Taiwan Strait Crisis 1954-55 and 1958 başlıklı yazıdır. Yazı kısa olmasına rağmen Tayvan Boğazı Krizleri konusunda

oldukça bilgilendiricidir. Dezavantajı da daha önce belirtildiği gibi kısa olmasıdır. Bir makale kadar olmasa da biraz daha uzun bir yazı daha bilgilendirici olabilirdi.

Tezimizde faydalandığımız bir diğer kaynak Haruka I. Matsumoto' nun "The Taiwan Strait Crisis of 1954-55 and U.S.-R.O.C. Relations" isimli makalesidir. 15 sayfa olmasına rağmen oldukça ufuk açıcı bir makaledir. Tayvan Krizi sonrası ABD'nin Çin'in Tayvan'ı özgürleştirme, Tayvan'ın ise anavatanı geri alma politikalarını engellediğini, dolayısıyla bugünkü mevcut pozisyonun temellerinin atıldığını savunmaktadır. Öte yandan biraz daha uzunca yazılıp olaylara biraz daha fazla yer verilseydi daha bilgilendirici bir makale olabilirdi. Ayrıca Matsumoto konuyla ilgili yazın yetersizliğinin nedenlerini de irdelleyerek kaynaklar açısından da bir katkı sunmuştur.

Bir diğer kaynağımız globalsecurity.org sitesinde yayınlanan ve 1958 Tayvan krizinin ele alındığı yazıdır. Yazı ansiklopedi ile makale arası bir tarzda yazılmıştır. Kısa olmasına rağmen oldukça bilgilendiricidir. Ayrıca Çin'in Quemoy ve Matsu adalarına yönelik 1958 saldırısını Sovyetler' den bağımsız hareket edebildiğini göstermek için yaptığı tezini savunmaktadır ki bu yönüyle orijinal bir yaklaşımı olduğu değerlendirilebilir. Kaynakça belirtmemesi ise yazının temel eksikliğidir.

Bir sonraki kaynak M.R. Halperin tarafından Amerikan Savunma Bakanlığı için 1966 yılında hazırlanmış olan "1958 Taiwan Strait Crisis: A Documented History Memorandum RM 4900" başlıklı memorandumdur. Bir memorandum olması dolayısıyla çok fazla rakam ve neredeyse olayların gün gün ilerlediği bir yoğunlukta tarih bulunmaktadır. 1958 Tayvan krizine ABD bakış açısı resmi evraklara dayanarak ele alınırken, Çin tarafı daha çok o dönem Çin'de yayınlanan People's Daily gazetesi üzerinden takip edilmektedir. Dolayısıyla Amerikan tarafı ile ilgili bilgilerin daha güvenilir olduğu değerlendirilebilir. Eserin bir eksiklik olmasa da zor okunur hacimli bir eser olduğu belirtilmelidir.

"Sino-American Relations and the Vietnam War 1964-66" başlıklı makalesinde Frank E. Rogers, Amerika'nın ve Çin'in Vietnam Savaşındaki politikalarını ele almaktadır. Yazara göre her iki ülkede Kore Savaşı'nda olduğu gibi doğrudan karşı karşıya gelmemek için çabalamışlardır. Bu iddiayı hem her iki tarafın devlet

yetkililerinin açıklamalarıyla hem de dönemin basınından alıntılarla ikna edici bir biçimde savunmaktadır. Ne var ki özellikle devlet adamlarının açıklamalarına daha fazla yer vererek daha ikna edici bir metin ortaya çıkartılmış olabileceği değerlendirilebilir.

Jein Do, “The Making of A Cold War Turning Point: The Sino-Soviet Split and The Prelude to Detente With The United States, 1965-1968” başlıklı ve oldukça ağıdalı bir akademik dille kaleme alınmış olan uzunca makalesinde: Çin-Sovyet ayrışmasının Amerika Birleşik Devletleri’yle olan ilişkileri nasıl olumluya çevirdiğini tartışmaktadır. Ayrışmada ABD’nin gücünün ve politikalarının da etkili olduğunu savunmakta böylece ayrışmayı ve sonrasını hem ABD hem Çin hem de Sovyetler açısından ele alarak oldukça bütüncül bir yaklaşımla analiz etmektedir. Yine de Çin-ABD yakınlaşmasına daha fazla yer verilebilirdi böylece okuyucu hem ayrışmayı hem yakınlaşmayı daha derinlemesine anlama fırsatı bulabilirdi.

“Review Essay Realism Redux: Investigating the Causes and Effects of Sino-US Rapprochement” başlıklı makalesinde Nicholas Khoo; Chen Jian ve Evelyn Goh’un Çin-ABD yakınlaşmasına ilişkin çalışmalarını değerlendirmekte, daha çok eleştirmektedir. Her iki yazarında yakınlaşmaya ilişkin klasik realist yaklaşımı eleştirdiklerini belirten Khoo, yazarlar arasındaki farklara da ayrıca değinmektedir. Makale, eleştiri ve değerlendirme türünde örnek alınması gerekecek düzeyde bilgilendirici olarak kaleme alınmış olmakla birlikte; değerlendirdiği yazarları tanıtıcı bir bölüm daha eklenmiş olsa daha faydalı olabilirdi denilebilir.

Sue Peng, “Reassuring One’s Friends: Richard Nixon’s China Policy and Its Impact On East and Southeast Asia” isimli doktora çalışmasında, Richard Nixon’un Çinle yakınlaşma politikasının Doğu ve Güney Asya ülkelerindeki etkisini ele almıştır. Çalışmanın tamamen akademik olması, akademi dışı kaynaklarda kolay rastlanmayan kaynakların değerlendirildiği bir bölüm ve konunun ölçeğinin ele alındığı bir diğer bölümle zenginleştirilmiş olması sonucunu doğurmuştur. Yazarın temel tezine göre ABD, Çin’le yakınlaşmayı Asyalı müttefiklerinden saklamış bu da müttefiklerinin tepki göstermesine neden olmuştur. Ne var ki ilk tepkilerden sonra Doğu ve Güney

Asya'daki Amerikan müttefikleri de genel olarak ABD'yi izleyerek, Çin'le olan ilişkilerini yumuşatma ve/veya normalleştirme çabasına girmişlerdir. Tez çalışmasının aksayan yönü olarak ise Çin dışında kalan Japonya, Güney Kore, Tayland, Filipinler, Malezya, Endonezya, Singapur ile ilgili kısımların bir doktora tezinin gerektirdiği ölçekte detaylı olmamasıdır denilebilir.

2. Konunun Sınırlılığı

Tezimizi hazırlarken Çin-ABD ilişkilerini olabildiğince diplomatik ilişkilerle sınırlı tuttuk ve ihtiyaç oldukça da ekonomik ilişkilere değindik. Konuyu sınırlı tutmanın avantajı olarak çalışmamız bir yüksek lisans tezi hacmini aşmamıştır. Ayrıca her düzeydeki akademik okuyucuya kolaylık sağladığımız düşüncesindeyiz. Ne var ki sınırlılığına rağmen dış politikanın genişliği ve gel-gitleri dolayısıyla tezimiz bir çeşit uzun akademik değerlendirme olarak da değerlendirilebilir.

Ayrıca tezimizi hazırlarken olabildiğince çok atıf yapmaya böylece tezin akademik kredibilitesini yükseltmeye çalıştık.

3. Hipotez

Dış politika yapımı ve uygulaması zor bir sanattır. Hele dış politikayı uygulayan aktörlerin faaliyet alanı sadece iki ülkeyi değil de birden çok ülkeyi etkiliyorsa daha da dikkatli olmak gerekir. Çin ve Amerikalı dış politika yapımcıları başından beri iki ülkenin ilişkilerinde bu gerçeği göze almışlardır.

Soğuk Savaş Dönemi'nde her iki ülkenin ilişkisi soğuk savaş parametrelerine uygun şekilde doğrudan çatışmadan olabildiğince kaçınma üzerine kurulmuştur. Ayrıca ilişki geliştirilirken SSCB'nin ne diyeceği her zaman kollanmıştır.

Çin İç Savaşı sonucu Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında 1949 yılında her iki ülkenin kopan ilişkileri ancak 23 yıl sonra Başkan Nixon'un ziyaretiyle normalleşebilmiş, ancak diplomatik ilişkilerin kurulması 1979 senesini bulmuştur. İlişki kurulduktan sonraki 10 sene iyi ilişkiler devam ettirilebilmiş, ancak Tiananmen Meydanında yaşanan öğrenci olaylarının şiddetle ve kan dökerek bastırılması, liberal Amerikan kamuoyunda galeyan oluşturmuştur, ABD'nin müttefikleri diğer batılı devletlerle de Çin'e karşı tavrı alınca ABD-Çin ilişkileri tekrar kötüleşmiştir.

1989-2001 dönemi boyunca ilişkilere Tiananmen’de yaşananlar damga vurmuştur. 2001 yılı 11 Eylül’ünde gerçekleşen ve ABD’de ikiz kulelerin yıkımıyla sonuçlanan terör saldırısı sonucu, ABD’nin dış politikadaki öncelikleri değişmiş, terörle mücadelede müttefikler aramak ihtiyacı doğmuştur. İşte bu ihtiyaçla iki ülke tekrar yakınlaşmışlar ve 2013’e kadar olan dönemde özellikle iki ülke arasındaki ticaret ve yatırım ilişkileri devasa oranlarda artış göstermiştir. Öyle ki; Çin artık ABD’den sonra dünyanın ikinci büyük ekonomik gücü haline gelmiştir.

Önümüzdeki dönemde Çin-ABD ilişkilerinin seyrine öngörebilmek çok kolay değildir, ancak ilişkilerin tarihi seyrinin ayak izlerini takip ettiğimiz bu çalışmamız bize her iki ülke ilişkisinin dönem dönem kötüleşse bile uzun uğraşlar sonucu da olsa normalleştiğini göstermektedir. Dolayısıyla denilebilir ki ekonomik rekabet veya insan hakları kaynaklı uzaklaşmalar olsa da iki büyük ülke tekrar ilişki kurabilmeyi başarabilmektedir. Gelecekte de böyle olacağı düşünülebilir, hatta temenni dahi edilebilir. Aksi takdirde dünyanın en büyük iki gücü arasında bazı senaryolarda olduğu gibi çatışma veya savaş hem iki ülkenin sınırlarını aşacaktır hem de dünyanın bütününe zarar verecektir.

4. Tezin Önemi

Tezimiz Çin-ABD ilişkilerini uzun bir periyotta ele almaktadır. Bu yönüyle ülkemizdeki sayılı çalışmalardan biri haline gelecektir. Bölümler ayrıntıları dışlamayacak kadar uzun okuyucuyu sıkmayacak kadar kısa olma esasına göre dizayn edilmeye çalışılmıştır.

Bir yüksek lisans tezi çalışması olmasına rağmen kapsamına giren tüm olaylar ve ilişkiler ele alınmaya çalışılmıştır. Akademik okuyucu başta olmak üzere tezi okuyan her düzeyde okuyucunun konuyla ilgili doyurucu bilgiye ulaşması hedeflenmiştir.

Ayrıca belirtmelidir ki yüksek lisans tez çalışmamız, bir doktora çalışmasına giriş çalışması olarak da ele alınabilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.KORE SAVAŞI

Kore Savaşı 25 Haziran 1950’de Kuzey Kore’nin Güney Kore’yi işgaliyle başlamıştır.³ “Gerçekte Kore Savaşı’na geline sürecindeki olaylar 2. Dünya Savaşı’nın sonunda başlamıştır. Japonya 35 yıl kontrol ettiği Kore’den çekilince, o zamanlar ABD’nin müttefiki olan Sovyetler Kore’ye girmiştir. ABD Başkanı Harry S. Truman da komünist işgalinin yayılmasını durdurmak için, Kore yarımadasının ortasından geçen 38. Paralel hattından ikiye bölünmesini ve Kuzey’in Sovyetler Birliği işgalinde, Güney’in de ABD işgalinde olmasını önermiştir. Başkan Truman bu geçici durumun sonunda bölünmüş olan iki bölgede istikrar sağlanınca Kore’nin birleşip bağımsız bir ülke olacağını düşünmüştür. Sovyet ve Amerikan Birlikleri Kore’den çekildikten sonra, 25 Haziran 1950’de Kuzey Kore, sabahın erken saatlerinde sürpriz bir şekilde Güney’e saldırmış ve üç gün içinde Güney’in başkenti Seul’u ele geçirmiştir”⁴

Çin’in Kore Savaşına girme sebebi ise çok farklı açılardan ele alınmıştır. Kuruluşundan bir sene sonra komünist Çin, Kore Savaşı’na girerken Mao çok ideolojik bir dil benimsemiştir. Eğer Çin müdahale etmezse doğu devriminin ve dünya devriminin zarar göreceğini söyledi.⁵ Çinli liderler sadece ideolojik bir dil kullanmamışlardır. Aynı zamanda, Çin yöneticileri Kore Savaşı’na girmeye karar verdikleri vakit, tüm dünyaya ve Çin halkına eğer girmezlerse Çin’in güvenlik çıkarlarının ciddi tehlike altında kalacağını duyurdular. ⁶ Üçüncüsü Pekinli liderler ancak ahlaki açıdan bir gerekçeleri varken güç kullanımına gittiler. Kore Savaşı sırasında “milletimizi savunalım, evimizi savunalım” “Amerikan kibrini yeneelim” sloganları gibi. Aynı minvalde “Adalet” kelimesi Çin’in Soğuk Savaş sırasındaki müdahalelerinin temeli oldu. ⁷ İşte bu gerekçelerle Çin, Kore Savaşı’na müdahil

³ <https://history.army.mil/books/amh-v2/amh%20v2/chapter8.htm>, American Military History, The Korean War 1950-53, (10.07.2006)

⁴ Av. Soner Alper & Stj. Av. Erdal Arap & Arş. Gör. Burcu Değirmencioglu, ”Unutulan Savaş Kore Savaşı”, *Hukuk Gündemi*, 2014/1

⁵ Chen Jian, *Mao’s China and the Cold War*, The University of North Carolina Press Chapel Hill, London, 2001, s.7.

⁶ Jian, s.10.

⁷ Jian, s.14.

olmuştur. Haziran 1950’de başlayan savaşta Çin müdahalesi Kasım 1950’de gelmiştir.⁸ Savaş Birleşmiş Milletler ve Kuzey Kore arasında bir savaşa dönüşse de, BM güçlerinin büyük çoğunluğunu ve liderliğini ABD üstlenmiştir.⁹

ABD’nin kendini bu derece savaşa angaje hale getirmesinin ise farklı sebepleri vardır. 1940 ve 50’lerde Mao’nun Çin’i Sovyetler Birliği’yle stratejik ittifak yaptığı zaman ABD kendini ciddi tehdit altında hissetti.¹⁰ Esasında Komünist tehdidini geri itmek için ABD, Kore Savaşı’na ve Vietnam Savaşı’na girdi.¹¹

Sahada ise, ABD ve BM üye ülkelerinin güçlerinin ülke içinde ilerlemesi üzerine, Çin Halk Cumhuriyeti ordusu komünist Kuzey Kore lehine müdahil oldu, sonuç olarak 1953’te ateşkes ilan edildi.¹²

Kore Savaşı birçok açıdan gösterge oldu. Evvela bu savaş sırasında Kuzey Liderini kimin cesaretlendirdiği uzun zaman tartışma konusu oldu. Bu tartışmaya ilişkin örnek verecek olursak, Henry Kissinger’a göre bu desteği veren Stalin’dir.¹³ İkincisi Çin Ordusunun 250.0000 kişi gibi önemli bir kuvveti sahaya sürmesi bölgede gerginliğin ne kadar büyüyebileceğini göstermiş oldu. Rusya ve ABD arasında yaşanan, Soğuk Savaşın ikili arasında sıcak savaşa dönüşmemesi ancak başka yerlerde başka ülkeler üzerinden çatışmaya dönmesi, bu dönem Çin-ABD ilişkileri açısından da belirleyiciydi. Özellikle 1953’te yaşanan Kore Savaşı sırasında ABD’lilerle Çinliler karşı karşıya geldi. Komünist Kore’yi koruma çabaları Çin’i istemediği halde savaşın eşliğine getirdi. Kore Savaşı sırasında önemli bir nokta da Başkan Truman’ın 7. Filo’yu Tayvan’ı koruması için göndermesi oldu.¹⁴

Sonuç olarak Kore Savaşı, ABD–Çin karşıtlığını kötüleştirdi. Her iki ülke birbirini düşman olarak niteledi. Amerikan 7. Filosunun Tayvan Boğazına gelişi,

⁸ <https://www.cia.gov/readingroom/docs/1988-11-01.pdf>, (04.01.2021)

⁹ <https://www.cia.gov/readingroom/docs/1988-11-01.pdf>, (04.01.2021)

¹⁰ Jian, s.2.

¹¹ Jian ,s.2.

¹² <https://uscpf.org/v3/wp-content/uploads/2014/08/backgrounder-on-US-China-relations.pdf>, (08.2014)

¹³ Kissinger, Henry; “*On China*”, Penguin Books, London, 2012, s.123

¹⁴ Kissinger, s.130.

Çinliler için açık bir müdahaleydi. Washington Çin'e karşı topyekûn ambargo uyguladı. Üstelik 1960'ların sonuna kadar gevşetilemeyen ticari kısıtlamalar Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'ya uygulananlardan daha ağırdı.¹⁵ Kore Savaşı Soğuk Savaş'ın en dramatik olaylarından birisidir ve sonucunda ABD-Çin ilişkilerindeki derin yaranın kapanması 20 yıldan fazla bir süre almıştır.¹⁶

Çin ve ABD, Kore'de artık birbirlerini öldürmeyi bırakmış olsa da, bu savaş Çin ve ABD arasında 1970'lerin başına kadar sürecek olan bir düşmanlık ortaya çıkarmıştır. Bunun sonucu olarak da ABD, Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanımayı reddetmiş ve ABD vatandaşlarının Çin'e seyahat etmesini ve Çin'le ticaret yapmasını yasaklamıştır.¹⁷

2.TAYVAN KRİZİ

Amerikalılar 1954'te Güneydoğu Asya İşbirliği Örgütü'nün kurulmasına öncülük ettiler. Mezkûr örgütün amacı komünist tehdide karşı bölgeyi birleştirmektir. Amerikalılar, Tayvan lideri Changay Shek'le bir karşılıklı savunma anlaşması imzalamaktan bahsettiler. Çin Halk Cumhuriyeti ise bunu kendi ulusal güvenliğine bir tehdit olarak gördü ve 1954'ün Eylül ayında Jinmen adasını bombaladı. Daha sonra bombalamayı Mazu ve Dachen adalarına genişletti.¹⁸

Böylece, Kore Savaşı'nın hemen ardından 1954 yılının Eylül ayında, Çin'in Tayvan'daki milliyetçi hükümetin karasuları içerisinde yer alan Quemoy adasının bombalamasıyla, "Eylül Krizi" olarak da anılan 1. Tayvan Boğazı Krizi başlamıştır.¹⁹

ABD ilk Tayvan krizinde Çin'le askeri olarak karşı karşıya gelecek hamleler yapmaktan kaçınmıştır. Ana ada Tayvan'ı savunmak konusunda ABD çok açık olsa da off shore adalar konusunda karmaşık bir duruş sergilemiştir. Aralık 1954'te ABD'yle Çin Cumhuriyeti arasında Karşılıklı Savunma Anlaşması imzalanmıştır. Bu

¹⁵ Yao, s.37.

¹⁶Yufan, Hao& Zhihai Zhai, "China's Decision to Enter The Korean War: History Revisited", *The China Quarterly*, Cambridge University Press No:121, Mar.1990, , s.94-115

¹⁷ Pekcan, s.61.

¹⁸ <https://history.state.gov/milestones/1953-1960/taiwan-strait-crises>, (10.06.2020)

¹⁹ Pekcan, s.61-62.

da krizin 2. aşamasına Ocak krizine sebebiyet vermiştir.²⁰ ABD, doğrudan güç kullanırsa Kore Savaşı'nda olduğu gibi Çin'le Savaşa girmekten endişe etti. Diğer taraftan, eğer pasif kalırsa Çin'in Kuomintang hükümetinin moralini bozacağı ve Çin'in bir komünist ülkeler kuşağı oluşturabileceğini, bunun da Sovyetleri daha agresif olma konusun da güçlendireceğini değerlendirdi. Bu bağlamda, Tayvan kriziyle yüzleşirken Amerika, Çin'in Tayvan Boğazında güç kullanımını caydırmak ve Tayvan'ın Çin'e saldırısını engellemek amaçlı bir politika izledi. Sonuç olarak, ABD, Çin'i caydırma ve Kuomintang'ı güçlendirme konusunda başarılı oldu, ama bu politika ABD'yi de facto "iki Çin" durumunu kabul etmekle yüz yüze bıraktı.²¹

İkinci Tayvan Krizi ise, 23 Ağustos 1958 ve 1 Ocak 1959 arasında Çin'in Tayvan'a ait olan Quemoy ve Matsu adalarını bombalamasıyla yaşanmıştır. Üstelik bu iki ada Başkan Eisenhower'ın Can Gay Şek'ten daha önce boşaltmasını isteyip başarılı olamadığı iki adaydı.²²

Son kayıtlar içinde Mao'nun saldırıyı Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını göstermek için yaptığını iddia edenler de vardır.²³ Saldırı başladığında Amerikalılar Tayvan Boğazı'nda güçlü bir donanma varlığıyla cevap verdiler. Üst düzey Amerikalılar, Başkan Eisenhower ve Dışişleri Bakanı John Foster Dulles dahil kamouyunda Tayvan'ı savunacaklarını açıkça ilan ettiler. John Foster Dulles "Amerika'nın zamanında ve etkili aksiyon" alacağını belirtti.²⁴ Eisenhower yönetimi, 1954 Amerikan –Tayvan Savunma Anlaşması hükümleri altında, Doğu Asya'daki Amerikan donanma unsurlarını güçlendirdi ve donanma gemilerinin Milliyetçilerin Jinmen'deki hatlarının korunmasına yardım etmekte kullandı.²⁵ 22 Ağustos'ta Başkanlık düzeyinin altında, off shore adalara saldırılırsa ABD'nin Tayvan'ın savunmasına katılacağına karar verildi. 23 Ağustos'ta saldırı başladı.²⁶ Başkan

²⁰ Haruka I. Matsumoto, "The Taiwan Strait Crisis of 1954-55 and U.S.-R.O.C. Relations", *IDE DISCUSSION PAPER NO:223*, February 2010, s.6.

²¹ Matsumoto, s.7-8.

²² https://www.globalsecurity.org/military/ops/quemoy_matsu-2.htm, (05.07.2011)

²³ https://www.globalsecurity.org/military/ops/quemoy_matsu-2.htm, (05.07.2011)

²⁴ https://www.globalsecurity.org/military/ops/quemoy_matsu-2.htm, (05.07.2011)

²⁵ Jian, s.77.

²⁶ Halperin M. H., "1958 Taiwan Straits Crisis: A Documented History (U)", *Memorandum RM 4900 ISA*, December 1966, Part I (Page 1-339), s.VI

Eisenhower ve Dışişleri Bakanı Dulles bir araya geldi, yapılan resmi açıklamada, Amerikan hükümeti Quemoy'un güvenliğinin giderek daha fazla Tayvan'ın güvenliğiyle ilgili olmaya başladığını açıkladı.²⁷

Burada belirtmek gerekir ki Çinli liderler her zaman iç mobilizasyon amacıyla güç kullanmışlardır. Aynı şekilde 1958'de Mao'nun Jinmen'i bombalaması iç politikayla sıkıca ilişkiliydi. Kitleleri ülke içindeki büyük ileri yürüyüş için motive etme amaçlıydı.²⁸

Ayrıca 1958 Tayvan krizinde Mao, Jinmen'i bombalamanın Amerikalı emperyalistlerin Tayvan'ı sosyalist anakaradan süresiz ayırmalarını engellemek için mecburi bir durum olduğunu söyledi.²⁹

Temmuz 1958'de Kruşçev Çin'e ulaştığında Çinli liderler Jinmen (Quemoy) adasını bombalamaya karar vermişlerdi. Bombalamaya –Tayvan'ı özgürleştirmeliyiz sloganıyla-anti Chan Gay Şek ve anti-Amerikan propoganda eşlik edecekti. Ancak Mao'nun Tayvan'ı işgal etme ya da ABD'yle askeri olarak doğrudan karşı karşıya gelme konusunda bir planı yoktu. Mao, Tayvan krizi zirvesindeyken şöyle demiştir: “Dezavantajlı durumunun yanında gergin uluslararası durum nüfusu mobilize edebilir, özellikle gerici insanları mobilize edebilir, ortadaki insanları mobilize edebilir böylece Büyük İleri Atılım' a destek olabilir.”³⁰

Sonuç olarak her ne kadar kriz büyük bir savaş olmadan nihayete ermişse de ABD, Çin ve Tayvan arası ilişkilerde uzun dönemli etkileri olmuştur.³¹

²⁷ Halperin, s. X.

²⁸ Jian, s.14.

²⁹ Jian, s.10.

³⁰ Jian, s.77.

³¹ Haruka Matsumoto, “The First Taiwan Strait Crisis and China's Border Dispute Around Taiwan”, *Eprints, Eurasia Border Review*, Volume:3, Issue: Special Issue, *Slavic Research Center*, Hokkaido University, 2012, s.75-91

3.VİETNAM SAVAŞI

Bu dönemde Çin ve ABD arasındaki gerilimi artıran bir diğer olay ise Vietnam Savaşı (İkinci Çindi veya Hindi Çini Savaşı, 1955-1976) olmuştur. Savaş Vietnamlıların kolonyalist dönemden kalma Fransız egemenliğine karşı savaşları olarak başlamış ve 1976'da sona erdiğinde Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur.³² Ayrıca “ABD, Sovyetler ve Çin’inde katıldığı bu uluslararası nitelikteki savaşta Çin, Sovyetler Birliği ile birlikte Kuzey Vietnam’ın (Vietkong) , ABD ise Güney Vietnam’ın (Vietminh) yanında yer almıştır. 1964 yılının Ağustos ayında, savaşın iyice kızıştığı dönemlerde Çin, ‘Amerika’ya Diren Vietnam’ı Destekle’ sloganını tüm ülkeye yaymış, 5 Ağustos’ta ise Çin Hükümeti “Amerika’nın Vietnam Demokratik Cumhuriyeti’ ne karşı olan saldırısı, aynı zamanda Çin’e yapılmış bir saldırdır ve Çin asla Vietnam’a yardım etmekten vazgeçmeyecektir” şeklinde sert bir beyanatta bulunmuştur.”³³

1960larda ise bu defa Güneydoğu Asya’da Amerikan müdahaleciliği ve Çin’in askeri politik etkisi her ikisinin karşı karşıya gelme olasılığını artırmıştır.³⁴

Nitekim bu yıllarda Amerika’nın bir hedefi de “Çin’i çevrelemektir.” Domino mantığıyla pek çok uzman Johnson yönetimine Hindin’inde güçlü bir duruş tavsiyesinde bulundu.³⁵

Amerika Birleşik Devletleri komünist tehdidini geri çevirmek için, Kore Savaşı’na ve Vietnam Savaşı’na girdi.³⁶

Diğer taraftan Çin ise ülkesindeki Devrimin ve dünya devriminin zarar edeceğini söyledi. 1950ler ve 60lar boyunca da Pekin’in dış politikası güçlü bir ideolojik ton barındırdı. 1956’da ÇKP, SSCB’yi Macaristan’daki karşı devrimi bastırmak konusunda teşvik etti. 1965-69 arası Kuzey Vietnam’ı 320.000 mühendis ve askerle

³² Stefanie Becker, “China’s Involvement in The Korean and Vietnam War”, University of Kansas, Yüksek Lisans Tezi, 31.05.2015, s.1.

³³ Pekcans, s.63.

³⁴ Frank. E. Rogers, “Sino-American Relations and The Vietnam War”, Cambridge University Press, *The China Quarterly*, No:66,Cambridge University Press, June 1976, s.293-314

³⁵ Rogers, s.293.

³⁶ Jian, s.2.

destekledi. Tüm bunlar Pekin'in dış politikasında ideolojinin azımsanamayacak bir rolü olduğunu gösterir.³⁷

“1955'ten 1969 yılına kadar Çin Vietnam'a lojistik destek sağlamıştır. Çinli mühendis birliklerinin Kuzey Vietnam'daki demiryolları, yollar, havaalanları ve savunma alanlarında çalışmalarının sağlanması ve inşası, Kuzey Vietnam'ın kuzey kesimlerindeki hedeflerin ve önemli stratejik alanların savunmasında, Çin'in uçaksavar topçu birliklerinin kullanılması ve büyük miktarda askeri ve sivil teçhizatın sağlanması şeklinde gerçekleşmiştir. Tüm bu yıllar boyunca Çin'in Vietnam'a yardımını, desteğini ve ABD'ye direnişini belirleyen ana etken Mao'nun 'dünya devrimi' kuramı olmuştur. Çinli liderler Hanoi'nin Güneydeki ulusal özgürlük savaşının ABD birliklerini kısıtlayacağını ve Çin ve diğer sosyalist ülkelere saldırı imkânını azaltacağını düşünmüşlerdir”.³⁸

Sonuç olarak Vietnam Savaşı uluslararası bir çatışmaydı. Sadece ABD değil Çin ve Rusya'da savaşın içinde yer aldılar. Uzmanlar Pekin'in Hanoi'nin ABD'yle savaşını desteklemekte önemli rol oynadığını vurgularlar.³⁹

Savaş sırasında Çin'in Vietnam'la ilgili başlıca endişeleri şunlardı: Çatışmanın artarak daha fazla Çin müdahalesinin olmasını engellemek, diğer taraftan Amerikan güçlerinin büyük ölçeğe ulaşmasını engellemek.⁴⁰ Amerikan Başkanı Johnson ise çok güçlü bir Çin reaksiyonu konusunda endişeliydi.⁴¹

Kore savaşının tecrübesiyle Çin, Vietnam Savaşı'nda “Kore Savaşı'ndaki durumun tekrarının yaşanmaması için elinden geleni yapmıştır. Çinli liderler, Washington'un Kuzey'i bombalarken kendi kendine koyduğu sınırlamaları, savaşın Çin'le bir çatışmaya doğru yayılmaması şeklinde net ve doğru bir şekilde yorumlayarak hareket etmişlerdir. Bu yüzden Kuzey'e birliklerini gönderirken Çin'in amacı ABD ile karşılıklı yaratmak değil, onu caydırmak olmuştur”.⁴²

³⁷ Jian, s.7.

³⁸ Pekcan, ,s.64.

³⁹ Jian, s.205.

⁴⁰ Rogers, s.299.

⁴¹ Rogers, s.300.

⁴² Pekcan, s.64.

ABD tarafında ise, Savunma Bakanı Mc Namara genişlemiş bir bombalama programı önermekle beraber, Sovyetlerle veya Çin’le aktif bir savaştan kaçınmak için kısıtlamaların olması gerektiğini önerdi.⁴³

Tayvan ve Vietnam’da karşı karşıya gelince ABD Çin’i değerlendirme imkânı buldu. İki Tayvan Krizi ve Soğuk Savaşın en uzun sıcak savaşı Vietnam Savaşı’nda oynadığı rolle, ABD Çin’i Sovyetlerden daha cesur bir düşman olarak görmeye başladı ve Doğu Asya’ya sabitlendi. İronik olarak Çin’in Uzak Asya’da oynadığı rol ve buradaki merkezi konumu ABD ve Rusya arasında bir çeşit tampon bölge haline geldi. Durum nükleer silahlara ilişkin detentenin başladığı 1970’lere kadar bu şekilde devam etti.⁴⁴

Esasında Çin’in Hindişin’inde giderek artan çatışma konusunda endişelenmesinde ciddi bir tabanı vardı.⁴⁵ Nihayetinde 1964’te Kuzey Vietnam’a yönelik doğrudan Amerikan saldırıları gerçekleşince Çin, Hanoiye hemen bir MİG 17 uçak filosu gönderdi. 1964 sonbaharında bu defa Güney Çin’de yeni havalimanları inşaatı başladı.⁴⁶

1964 yılının sonuna gelindiğinde Çin Amerika’ya açık bir şekilde Vietnam’da savaşa girmek istemediğini ama müttefikini desteklemeye devam edeceğini ve kendine saldırılırsa savunacağı sinyali veriyordu.⁴⁷ Çin politikası artık Pekin –Washington, Pekin-Moskova, Pekin-Hanoi arasındaki ilişkilerle dinamik bir şekilde şekilleniyordu.⁴⁸

Öte yandan Çin’in Vietnam politikası değişmez değildi. Bu minvalde Pekin’in Vietnam’la ilgili politikası 1962-63’te radikal bir dönüşüm geçirdi.⁴⁹ 1963’ün sonunda, Amerikan müdahalesinin genişleyeceği belli olunca, Pekin Hanoi’ye Tonkin Deltası’ndaki savunma sistemini güçlendirme tavsiyesinde bulundu.⁵⁰ Mao, bu

⁴³ Rogers, s.295.

⁴⁴ Jian, s.3.

⁴⁵ Rogers, s.296.

⁴⁶ Rogers, s.297.

⁴⁷ Rogers, s.297.

⁴⁸ Rogers, s.297

⁴⁹ Jian, s.207.

⁵⁰ Jian, s.208.

çerçevede Vietnamlılar'a eğer Amerikalılar Kuzey Vietnam'da savaşıma riskini alırlarsa Çinli birlikler savaşı girmeli sınırı geçmelidir. Adları gönüllüler olmalıdır demiştir.⁵¹

1965'de bu defa ABD, Kuzey Vietnam'ı bombalamıştır. Çin yaptığı açıklamada "Demokratik Vietnam Cumhuriyeti'ne karşı ABD saldırganlığının Çin'e karşı saldırganlık anlamına geldiğini" belirtmiştir.⁵² 1965 tarihli bir basın notunda ABD, Varşova görüşmelerinde Çin'i işgal etmeye veya Kuzey Vietnam'ı mahvetmeye niyeti olmadığını ortaya koymuştur.⁵³

Diğer taraftan diplomatik girişimler de belli aralıklarla devam etmiştir. Çin Başbakanı Zhou Enlai, Karaçi ziyaretinde Başkan Muhammed Eyüp Han'la Washington'a Çin hazır olduğunu içeren bir mesaj gönderdi. Daha sonra Endonezya Başbakan'ın ziyaretinde de Çin'in her türlü senaryoya hazır olduğunu gösteren paylaşım yapmıştır.⁵⁴

Bu arada bir Vietnam heyeti Pekin'i ziyaret etmiş, Çin tarafından bu Vietnam heyetine, yardım için Çin'in elinden geleni yapacağı ve bu pozisyonda olduğu belirtilmiştir.⁵⁵ .

Çin Halk Cumhuriyeti aynı zamanda, Amerika'nın Vietnam'daki saldırganlığına karşı ve Amerikan emperyalizmini yenmek üzere dünya çapında bir cephe çağrısı yaptı.⁵⁶ Çin'in birleşik cephe önerisi sadece Amerikan tehdidine karşı değildi, daha geniş bir içerikle aynı zamanda 3. Dünya ülkelerini Çin-Sovyet ayrışmasında Çin'in yanına çekmeyi hedefliyordu.⁵⁷ Halihazırda 1965'in sonuna gelindiğinde ABD'ye karşı birleşik cephe artık gerçekleştirilebilir bir opsiyon olmaktan çıkmıştı.⁵⁸ Şu var

⁵¹ Jian, s.208.

⁵² Rogers, s.298.

⁵³ Rogers, s.298.

⁵⁴ Jian, s.217.

⁵⁵ Jian, s.219.

⁵⁶ Rogers, s.300.

⁵⁷ Rogers, s.301.

⁵⁸ Rogers, s.302.

ki; her ne kadar Pekin, Hanoi'nin kuzey komşusu ve politik ve askeri müttefiki olsa da Çin'in Vietnamlılar üzerindeki veya Vietnam Savaşı üzerindeki etkisi minimaldi.⁵⁹

Pekinli liderlerin bu tavırlarının belli bir amacı vardı: Savaşın Kuzey Vietnam'a ve özelde Çin'e ulaşmasını engellemek istiyorlardı.⁶⁰ Nitekim Ho Chi Minh'le olan görüşmesinde Mao bizzat Vietnam'ın ihtiyacı olan tüm desteğin verileceği sözünü verdi.⁶¹

Çin Vietnam'da komünist bir zafer istemekle beraber Çin-Amerikan karşılaşması istemediği için, kamu açıklamalarının tonunu düşürmekle beraber askeri yardıma devam etti.⁶²

1965-69 seneleri arası Vietnam'a Çin yardımı 3 türlü oldu: Yol, demiryolu, havaalanı yapımı için mühendislik birliklerinin yönlendirilmesi, hava saldırısı karşıtı birliklerin kritik yerlere yerleştirilmesi, yüksek miktarda askeri ekipman sevki.⁶³ Öte yandan Kuzey Vietnam'a Çin birlikleri harekâtı ise 1965'in güzünde başladı. 1966 baharında 30-50.000 civarında bir birlik Kuzey Vietnam'a yönelmişti. Bu güçler Kuzey Vietnam'ın altyapısının inşasında ve güçlendirilmesinde görevlendirildi.⁶⁴

Bu arada yanlış anlaşılmalardan kaçınmak için ve karşılıklı güç ve kapasitelerini ölçerek, her iki ülke 1966'nın başlarında zımni bir anlayışa ulaştı. Bu bağlamda her iki güç de Çin-Amerikan karşılaşmasının ne arzu edilir ne de cesaretlendirilir bir şey olmadığına karar verdi.⁶⁵ Hem Washington hem de Pekin yanlış anlaşılmalardan kaynaklanan bir çatışmadan kaçınmaya karar verdi ki, bu daha önce Kore'de Çin-Amerikan savaşına katkıda bulunan faktörlerden biriydi.⁶⁶ İşte bu dönemde Başkan Johnson açıkça, ABD'nin Çin'le bir savaş istemediğini söyledi.⁶⁷

⁵⁹ Rogers, s.304.

⁶⁰ Jian, s.218.

⁶¹ Jian, s.219.

⁶² Rogers, s.306.

⁶³ Jian, s.221.

⁶⁴ Rogers, s.306.

⁶⁵ Rogers, s.307.

⁶⁶ Rogers, s.307.

⁶⁷ Rogers, s.309.

1968-69 yıllarına gelindiğinde ise Çin'in iki süper güçle ilişkisinde yaşanan değişim nedeniyle Çin Vietnam'a aynı düzeyde yardım etme zorunluluğunu daha az hissetti.⁶⁸

Bu yıllarda Çin Başbakanı Zhou Enlai, Çin'in ABD'ye yönelik politikasını 4 noktada açıkladı: 1-Çin ABD'yle bir savaşı provoke etmeyecektir. 2-ABD tarafından liderlik edilen emperyalist saldırıları karşı hangi ülke olursa olsun o ülkeye destek verecektir. 3-ABD saldırırsa Çin buna hazırlıklıdır 4-Çin-ABD savaşı çıkarsa bunun bir sınırı olmayacaktır. Anlaşıldığı üzere Zhou'nun açıklamaları doğrudan Çin-ABD ilişkilerini ele almakta, Vietnam Savaşı'nın önemini azımsamaktadır. Bu şekilde hem Çin hem ABD kamuya birbirleriyle karşılaşmak istemediklerini açıklamış oldular.⁶⁹ Savaş ortamı içerisinde bir çatışmadan kaçınmak için, ABD ve Çin, Hindüçindeki hareketlerine kendileri limit koydular.⁷⁰

Sonuç olarak “ABD, Vietnam Savaşı'nda yaklaşık 58.000 kayıp vermiş ve 1973'te imzalanan Paris Barış Anlaşması sonrası savaşın bittiği yanılgısına kapılarak, askerlerini Vietnam'dan çekmiştir. Ne var ki Amerika'nın çekilmesi sonucu savaş 1975'te Güney Vietnam'ın teslim olması ile sonuçlanmıştır.”⁷¹

⁶⁸ Jian, s.233.

⁶⁹ Rogers, s.310.

⁷⁰ Rogers, s.311.

⁷¹ Pekcan, s64-65.

İKİNCİ BÖLÜM

1. ÇİN-SOVYET AYRIŞMASI

1960larda yaşanan Çin-Sovyet ayrışması Çin dış politikası üzerinde belirleyici etkiye sahip olmuş, Çin-Amerikan ilişkilerinin normalleşmesinde kritik rol oynamıştır. Çin-Sovyet ayrışması farklı ulusal çıkarlardan ziyade ideolojinin farklı okumalarından kaynaklanmıştır. Aslında Pekin ve Moskova arasındaki ayrım 1950'lerin ortasında ve sonunda başladığı zaman her iki ülkenin pek çok ortak ulusal çıkarı vardı: ABD ve diğer Batılı ülkelerin Çin Halk Cumhuriyeti'ne karşı olması, Batılıların Çin'e ekonomik ambargo uyguluyor olması. Amerika'ya karşı Çin desteğinin Sovyetler için önemli olması.⁷²

Haddizatında, Sovyet-Çin ittifakı ABD'yi baş düşman olarak niteleyen anti-emperyalist bir ittifak olarak başladığı için, bu ilişkideki her türlü yükseliş ve düşüş Birleşik Devletleri içerir. Nitekim Amerika Birleşik Devletleri Nikita Kruşçev'in 1950'lerin ortasındaki bir arada yaşama, fikriyle açılan Çin-Sovyet ihtilafının temel faktörlerinden birisidir.⁷³ Başlangıçta, 1955'te Sovyetler Birliği Çin'i barışçıl amaçlarla nükleer konusunda destekleme kararı almıştır. Çin, bu vesileyle Sovyetlerden bir örnek prototip bomba talep etmiştir ve bunda ısrarcı olmuştur. Kruşçev bunu gönülsüzce kabul etmiştir, ancak 1959'da Kruşçev, SSCB'nin Çin'e nükleer materyal sağlamayacağını ilan etmiştir. İşte bu durum Çinlileri çok kızdırdı ve Çin-Sovyet ilişkilerinde büyük problem oldu.⁷⁴

Meselenin bir diğer boyutu da şudur ki eğer Amerikalılar nükleer silahlar konusunda agresif olmasaydı, Çinliler nükleer silah edinme konusunda bu kadar ısrarcı olmayacaktı. Çin-Sovyet ayrışmasının temel nedenlerinden biri Çin'in nükleer güç pozisyonu elde etme isteğidir.⁷⁵

⁷² Jian, s.9.

⁷³ Jein Do, "The Making of A Cold War Turning Point: The Sino-Soviet Split and the Prelude To Detente With the United States, 1965-1968", *Semanticscholar, The Korean Journal of International Studies*, DOI:10.14731/KJIS, 2014.06.12, 1.113, s.115.

⁷⁴ <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13518040490450547>, (2004)

⁷⁵ <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13518040490450547>, (2004)

Ming Jiang Li'ye göre Çin liderliğinin bu gelişmeye tepkisi geleneksel olarak anlaşıldığından daha düşüktür. Üstelik Mao, Moskova'yla ideolojik tartışmayı bilerek artırmıştır, böylece iç programlarını ilerletmiş ve politik rakiplerini yenilgiye uğratmıştır.⁷⁶ Yine Danhui Li ve Yafeng Xia'nın Lorenz Lüthi'den aktardığına göre Çin-Sovyet uzaklaşması Mao Zedong'un kararıdır.⁷⁷

Literatürde hâkim olan anlayışa göre Çin-Sovyet ayrışmasının başlangıcı 1956 yılının Şubat ayında Sovyet Komünist Parti'nin 20. Kongresi'nde Kruşçev'in Stalini eleştirmesi ve Batı'yla bir arada yaşarlığı savunmasıyla başlar.⁷⁸

Diğer taraftan, Stalin'in ölümünden sonra Mao kendini ve ÇKP'yi uluslararası komünist harekette merkezi rol oynayacak durumda gördü. Moskova'nın büyük güç şovenizmini ve Nikita Kruşçev'in de-stalinizasyon çabalarını eleştirirken de söyleminde sürekli devrimin unsurları vardı.⁷⁹

Ayrıca bu durum Sovyetler Birliği'nin politikasında topyekûn bir değişikliğe sebep olmuştur ki bu Çin-Sovyet ilişkilerinde büyük sonuçları olmuştur. Stalinist güvenlik politikaları Amerika'nın tehdidine cevap vermekte yeterli olmaması dolayısıyla Sovyetler için en iyi strateji kendi nükleer kapasitesini artırırken, ABD'yi pasifize etmektir. Bunun için birlikte yaşam devletlerinin devamı için çok daha çekici geliyordu ki bu Çin'le Sovyetler birliği arasında büyük gerilime sebep verdi.⁸⁰

İşte tüm bu gelişmeler 1960'larda Çin-Sovyet polemğinde etkili oldu ve her iki tarafın birbirlerini ideolojik açıdan yanlış yerde oldukları suçlamasına vardı. Yoğunlaşan ideolojik tartışmayı müteakip iki devlet arasındaki ilişki bozuldu, bu "ulusal güvenlik çıkarlarında" keskin bir çatışmaya sebebiyet verdi. Çin-Sovyet ayrışmasında ilk sebep ulusal güvenlik menfaatlerindeki çatışmadan ziyade, aynı ideolojinin nasıl anlaşılıp yorumlanması gerektiğine ilişkin tartışma olmuştur.⁸¹

⁷⁶ Mingjiang Li., "Mao's China and the Sino-Soviet Split: Ideological dilemma", Routledge, New York, *Journal of Cold War Studies*, Ekim 2014, 16(4), 260-263

⁷⁷ Danhui Li & Yafeng Xia, "Jockeying For Leadership Mao and the Sino-Soviet Split October 1961-July 1964", *Directmit, Journal of Cold War Studies*, 2014, s.24

⁷⁸ Li, Mao's China, s.121.

⁷⁹ Jian, s.9.

⁸⁰ <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13518040490450547>, (2004)

⁸¹ Jian, s.9

Nitekim Kruşçev bir konuşmasında Stalin'i Sovyetler Birliği'ne karşı işlediği suçlardan dolayı kınadı ve kişisel kültüne karşı çıktı, kolektif liderlik çağrısı yaptı. Mao bu kişisel kült eleştirilerinin kendisine dönebilmesinden tedirgin olmuştur.⁸²

Tüm bu gelişmeler yaşanırken güçlü bir şekilde iki müttefik arasına ayırım sokan Birleşik Devletler' in niyetleri ve kapasitesiydi. Sırasıyla Sovyetlerin 1957'de uzaya insan göndermesi, 1958 2. Tayvan Krizi, 1959 Kruşçev-Eisenhower zirvesi Mao Zedong'la Kruşçev arasındaki ilişkileri iyice gerdi. Bu gerilim daha ziyade ideolojik polemikler şeklinde ifade edildi. Çin de Sovyetler de ilişkiyi ilk bitiren olmak istemedi. Her şeye rağmen bu dönemde ortak ideoloji, kavgayı sınırlayan ve ayrışmaya gitmesini engelleyen rol oynadı.⁸³ Ayrıca yine bu dönemde "ABD ve Tayvan'ın askeri güç artırımına gitmesi, barış görüşmelerinden netice alınamaması, Mao'nun Quemoy adasını tekrar bombalamasıyla 1958'de Tayvan'da yeni bir kriz yaşanmıştır."⁸⁴ "Bunu yaparken Çin'in hiçbir şekilde Sovyetlere danışmaması ve Mao'nun Çin-Tayvan meselesi Çin içişleriyle ilgilidir" şeklindeki tavrı, Çin ve Sovyetler arasındaki ayrışmanın da işareti olmuştur."⁸⁵

Uluslararası krizlerde aldıkları pozisyonlardan belliydi ki Sovyetler, Amerika'ya karşı çatışmalardan kaçınmaya önem verdikçe, ABD'ye karşı Çin'i savunmak konusunda da isteksiz olacaktı.⁸⁶ Zaten gittikçe açık hale geliyordu ki Sovyetler Birliği'nin ABD ile ilgili uluslararası stratejik menfaatleri Çin'le olan ortaklığını gölgeyor ve Çin'in menfaatlerini aşıyordu.⁸⁷ Öyle ki; "Tayvan Boğazı Krizi döneminde başlayan Çin-Sovyet ayrışması, 1960'larda giderek belirginleşmiş, 1965 sonrası iki ülke, ortak sınırları boyunca askeri kuvvetlerini artırmışlardır. Çin Kültür Devrimi, iki ülke arasındaki tansiyonu iyice yükseltmiş ve 1968'de Ussuri Nehri'nin Çin tarafında kalan kısmındaki Kiliksin Adası' nda, 1969'da ise Zhenbao Adası'nda şiddetli çatışmaların yaşanmasına neden olmuştur."⁸⁸

⁸² <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13518040490450547>, (2004)

⁸³ Jein Do, s.116.

⁸⁴ Pekcan, s.61-62.

⁸⁵ Pekcan, s.61-62.

⁸⁶ <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13518040490450547>, (2004)

⁸⁷ <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13518040490450547>, (2004)

⁸⁸ Pekcan, s.65.

Diğer taraftan Çin-Sovyet ilişkileri üstüne yapılan çalışmalar, özellikle Çin-Amerikan ve 1972 tarihli Sovyet-Amerikan detentesi haklı olarak 1969 sonrası 3'lü ilişkinin dinamiğine vurgu yapar. Şöyle ki 1969 öncesi Çin-Sovyet pozisyonlarındaki değişimler Çin-Amerikan ve Sovyet Amerikan ilişkileri temelde düşmanca kaldığından çok önemli değildir. İkincisi Çin ve Sovyetler' in ABD'yle bir ayarlamaya gitmesi Nixon doktrininin başarısıdır.⁸⁹ Ayrıca ABD'nin Çin İç Savaşı sırasında ÇKP ile ilgili politikası, CENTO ve SEATO' yu desteklemesi, Güney Asya'daki aktiviteleri Çin-Sovyet ayrışmasına ciddi katkıda bulunmuştur.⁹⁰ Öte yandan Stalin'in 1953'te ölümüne rağmen, sonraki iki yılda Malenkov ve Bulganin, Çin'e Sovyet yardımını en üst noktaya çıkardılar. 1955'te nükleer işbirliği konusunda bir anlaşma bile imzalandı.⁹¹

Kruşçev'in iktidara gelişi ile birlikte ise Çin-Rusya ilişkileri hızla bozuldu ve 1963-64'te bağdaşmazlık noktasına ulaştı. İşte ayrışmaya giden bu yıllarda SSCB'nin, Kruşçev'in ÇHC ve Mao'nun pozisyonuna ilişkin tartışmalar vardır. Öyle ki; 60'ların başında polemikler yoğunlaştı ve saldırılar daha doğrudan ve açık olmaya başladı. Bu suçlamalara göre Mao Stalinistti, Kruşçev ise Batı yanlısı ve emperyalist. Bu ayrım döneminde ilişkiler 1962'de Bolşevik Devrimi'nin 45. Yıl kutlamalarında Çin delegasyonunun olmaması, 1959'da Sovyetlerin Çin'e nükleer yardımı kesmesi, 1958 Tayvan Boğazı Krizini' de farklı politikalar, 1959 ve 1962'de Hindistan'da, 1960-61'de Yugoslavya ve Arnavutluk'ta, 1962'de Küba'da farklı politikalar izlenmesi sonucunda 1963-64'te ilişkiler geri dönülmez bir biçimde bozulmuştur.⁹²

İlerleyen yıllarda 1965 baharında Çin ve Sovyetler Birliği Demokratik Vietnam Cumhuriyeti'ne yardımla ilgili bir tartışmanın içindeydiler. Bu arada Pekin, 1965 Mart'ındaki Moskova Konferansı'na katılmayı reddetti. 21 Mayıs'ta Zhou Enlai, Sovyetlerle çatışmayı içeren şu açıklamayı yaptı: "Hem emperyalizmle hem revizyonizmle aynı anda mücadele edeceğiz. Nükleer bir savaş yapacağız. İki cephede de savaşa hazırlanacağız."⁹³ Ne var ki 1954-64 arası nükleer güç açısından Sovyetler

⁸⁹ Do, s.114.

⁹⁰ <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13518040490450547>, (2004)

⁹¹ <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13518040490450547>, (2004)

⁹² <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13518040490450547>, (2004)

⁹³ Do, s.119.

zayıf taraftı. Bu yüzden Washington Sovyetler' in rasyonel kararlar alacağına güvenebilirdi. Ancak öte yandan ABD'nin kendi nükleer üstünlüğüne güvenmesi Çin-Sovyet ilişkilerini iki açıdan olumsuz etkilemiştir. İlki Çin'in perspektifinden ABD'nin ÇHC' ye nükleer saldırı ihtimalinin artmasının korkusudur. Bu durumda Çin, SSCB'ye nükleer destek hata kendi nükleer cephanelerini oluşturma konusunda bastırmıştır.⁹⁴

Bu noktada Çin-Sovyet çatışması Birleşik Devletler' le değişim getirmeye başladığında, ideoloji artık onları daha fazla bir arada tutabilecek durumda değildi, artık stratejik ve/veya ideolojik tehditler Sovyet ve Çin politikasının birbirlerine karşı özelliği oldu ve aksine ABD ile olan çelişkileri öncelikler içinde azaldı.⁹⁵

Bu bağlamda 1962 yazından sonra Çin-Sovyet ayrışması, tarafların Birleşik Devletler' le görece pozisyonunu etkilemeye başladı. Öncelikle 1962'nin ikinci yarısından itibaren Sovyetler Birliği ABD'yle nükleer silahsızlanma konusunu dillendirmeye başladı. İkincisi, 1965-1966'dan itibaren Çin, Birleşik Devletleri sınırlı bir tehdit olarak tanımlamaya başladı. Sovyetler Birliği 1966'dan başlayarak ABD'yle detenteyi ilerletmeye başladı. 1967-68den itibaren Çin ve Sovyetler, ABD yerine birbirlerini ilk rakip olarak görmeye başladılar.⁹⁶ İşte bu noktada Çin-ABD yakınlaşması ortaya çıkmaya başlamıştır. 1965'te Amerikalı gazeteci Edgar Snow 'la görüşmesinde Mao Zedong, uzun vadede Amerika'yla ilişkilerin gelişebileceğini ima etti. Zhou Enlai ise Nisan'daki girişimiyle Birleşik Devletleri Çin'in savaşı Vietnam'la sınırlı tutmak istediği ve Çin-Amerikan karşılaşmasından kaçındığı konusunda bilgilendirdi. Buna göre Çin, Amerika'ya karşı bir savaşı provoke etmeyecektir.⁹⁷

Olaylara ABD cephesinden bakacak olursak 1960lı yıllarda ABD Vietnam Savaşı başta olmak üzere dış sorunlarla uğraşmak durumunda kaldı. Bu problemler ABD'nin Soğuk Savaş politikasını değiştirmesini ve Vietnam sorunu üzerinde Çin ve Rusya'yla birlikte çalışmasını gerektirdi. ABD-Sovyet-Çin ilişkilerindeki gelişmeler ABD-Çin yakınlaşmasına fırsat verdi. Çünkü Çin, Sovyet çatışması nedeniyle, Çin,

⁹⁴ <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13518040490450547>, (2004)

⁹⁵ Do, s.131.

⁹⁶ Do, s.117.

⁹⁷ Do, s.121.

ABD ile ilişkileri yeniden değerlendirme konusunda istekli hale geldi. Ayrıca ABD kamuyoyu da Çin’le olan ilişkilerin geliştirilmesini desteklemeye başladı.⁹⁸ Esasında Kruşçev’in ABD’nin nükleer üstünlüğünden kaynaklanan Batı’yla işbirliği yapma ve tansiyonu düşürme isteği, Çin’i birkaç yönden yabancılaştırıyordu. Mesela Kruşçev, Çin nükleer konulara yabancı kalmasını istiyordu. 1959’da Kruşçev Güneydoğu Asya’da nükleersiz bir bölgeden bahsetti ki bu Çin’in nükleer bir güç olmayacağını ima ediyordu. Kruşçev için ABD ve Batı Avrupa’yla ilgili güvenlik kaygıları Çin’le ilgili herhangi bir değerlendirmesinden daha önemli hale gelmişti ve nükleer yardım konusunda 2 yıl içinde tamamen ters bir noktaya gitti.⁹⁹ Bu minvalde ABD’yle ilişkileri geliştirme hedefiyle bir başka girişimde Kruşçev, Amerika’yla Çin arasındaki en büyük sorunu çözmek için Pekin’e uçtu. Kruşçev, Çin’in Tayvan konusunda iki Çin yaklaşımını kabul etmesini önerdi. Bu Mao için yüzüne atılmış bir tokat demekti. Çünkü Çin için Tayvan konusu bir iç sorundu.¹⁰⁰ Ayrıca ABD’nin nükleer üstünlüğü Çin-Sovyet tartışmasında temel nedenlerden birisiydi. Nükleer saldırı korkusu Sovyetleri Batı’yla detente arayışına itti.¹⁰¹

Özetleyecek olursak Çin-Sovyet ayrışması Soğuk Savaş tarihinin önemli gelişmelerinden birisidir. Uluslararası komünist hareketi zayıflatmış, küresel güç dengesinde Washington lehine dramatik bir değişime neden olmuş, Sovyetlerin çürümesinde ve Komünist Blok’un dağılmasında önemli bir faktör olmuştur.¹⁰²

Çin-Sovyet ayrışmasını yorumlayan farklı yaklaşımlar vardır. Örnek olarak Li, ideolojik bir ikilem kavramını ortaya atar ve Çin-Sovyet ayrışmasını bununla teorize eder.¹⁰³

Yine Li’ye göre ideolojik çelişkinin bir devletin dış politikasındaki etkisi statik değildir, daha çok iç ve uluslararası çevreye göre değişir.¹⁰⁴

⁹⁸ Yao, s.65.

⁹⁹ <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13518040490450547>, (2004)

¹⁰⁰ <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13518040490450547>, (2004)

¹⁰¹ <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13518040490450547>, (2004)

¹⁰² Li, Mao’s China, s.120.

¹⁰³ Li, Mao’s China, s.120.

¹⁰⁴ Li, Mao’s China, s.121.

Daha önce de belirtildiği üzere 1965'ten itibaren Çin liderliği Amerika'yla yakınlaşmayı ve Vietnam' da ABD'yle doğrudan bir karşılaşma ihtimalinin azlığını ima etmeye başladı. 1966'dan itibaren Sovyetler Birliği ABD'yle bir detente arayışına girdi. ¹⁰⁵ Mart 1969'da yaşanan Çin-Sovyet Sınır Çatışması ise iki eski ideolojik müttefik arasında uzun süren bir çatışmanın militarize olmasını işaret ediyordu.¹⁰⁶

Çin-Sovyet ayrışmasının yaşandığı yıllarda Maoist pozisyon ise şöyleydi: ABD'den gelecek tehdit çevrelenebilir, Sovyetler Birliği'yle yakınlaşmak gereksizdir.¹⁰⁷ 1968'de Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'yı işgali üzerine ise Çin Sovyetleri "sosyal-emperyalizme ve sosyal faşizme" kaymakla suçladı. Sovyetlerin Çekoslovakya'yı işgali, Çin için Amerikan tehdidinden daha büyük ve ani olanın Sovyet tehdidi olduğunu teyid etti. Bu olay üzerine Mao Zedong, resmen Moskova'yı Çin'in en büyük rakibi olarak niteledi. 1968'e geldiğimizde Çin'in Amerika'yla olan çelişkileri Sovyetler Birliği'nin birinci tehdit olmasıyla önemi azalmıştı.¹⁰⁸ Bu şartlarda Çin-Sovyet ayrışması ve paralelinde 1972 detentesindeki başarı Nixon doktrininin bir ürünü gibi duruyor. Çin ve Sovyetler Birliği birbirlerini esas düşman olarak tanımlamaları sonucunda 1965-68 arasında ABD'nin rolünü tekrar değerlendirdiler. Her ikisi de 1965-68 arası ABD ile ilgili politikalarını değiştirmeyi tasarlarken, bu daha çok birbirlerine karşı toleranssızlıklarının sonucuydu.¹⁰⁹ Mart 1969'da Çin ve Sovyet güçleri Ussuri Nehri üzerinde küçük bir adada karşı karşıya geldiler. Bu durum her iki ülke arasındaki düşmanlığı çok yükseltti. Bazı Sovyet liderleri nükleer silahlardan bile bahsederken, Çinliler Çekoslovakya işgalini gündeme getirerek Brejnev Doktrini' ni sert bir şekilde eleştirdiler.¹¹⁰

Amerika Birleşik Devletleri tarafında ise Nixon Doktrini olarak bilinen ve Başkan Nixon'un yaz 1969'da yaptığı konuşmada, "bir nükleer güç ABD ile ittifak halinde olan bir ulusu tehdit ederse veya Amerika' nın kendi güvenliği açısından hayati olarak baktığı bir ülkeyi tehdit ederse ABD bu durumda koruma sağlayacaktır"

¹⁰⁵ Do, s.113.

¹⁰⁶ Do, s.113.

¹⁰⁷ Do, s.122.

¹⁰⁸ Do, s.124.

¹⁰⁹ Do, s.131

¹¹⁰ Zhang, s.54-57.

demıştır.¹¹¹ Diğer taraftan diplomatik açıdan ise Çin gezisi Nixon'un detente politikasının ilk ayağıydı. Kısmen Çin gezisinin etkisiyle ABD ve Rusya Mayıs 1972'de Moskova'da bir araya geldiler. Ve her iki ülke Silahların Kısıtlanması SALT I anlaşmasını imzaladılar. Ki bunun sonucunda her iki ülke nükleer silahların üretiminin geçici olarak kısıtlanmasında uzlaştılar.¹¹²

Görüldüğü üzere 1960'ların sonunda ve 1970'lerin başında Çin Sovyetler' le ayrışma yaşayıp ABD'yle yakınlaşma yaşadı. Aynı anda hem Çin'i hem Batı'yı karşıya alma durumunda Sovyetler gücünü aşırı derecede yadı, bunun 1980lerin sonu 1990ların başında Sovyetlerin yıkılışına büyük katkısı olmuştur.¹¹³ Bu bağlamda Çin-Sovyet ayrışması Çin-ABD ilişkileri açısından belirleyici olmuştur denilebilir.

2. ABD-ÇİN NORMALLEŞMESİ

Mao'nun Kasım 1957'de Bolşevik Devrimi'nin 40. Yılında Moskova'da yaptığı konuşma Moskova'nın Amerika Birleşik Devletleri'yle barış içinde bir arada yaşama politikasına açık bir karşı çıkıştır. Mao, 1958'de ABD'ye karşı Tayvan Boğazı krizini başlatırken müttefiki Sovyetler Birliği'ni bilgilendirmedir.¹¹⁴ Bu durum Sovyetler' le ayrışmanın ilk işaretlerinden biridir. Ancak, Çin'in Sovyetler' le yaşadığı problemlere rağmen, Khoo' un da belirttiği gibi Nixon göreve gelmeden önce Amerikan bürokratik siyaseti ve Çin'in inatçılığı 1960'larda bir yakınlaşma oluşmasını engelledi.¹¹⁵ Esasında 1960'lar da hem ABD hem CHÇ içeride ve dışarıda farklı koşullarla karşı karşıyaydı. Bu dönemde “rasyonel bir bakış açısıyla Pekin, Washingtonla normalleşmenin Çin'in ekonomik kalkınmasına ve teknolojik ilerlemesine yardımcı olacağını gördü.”¹¹⁶ 1960'larda Çin-Sovyet ayrışmasından sonra ise Çinli lider Sovyetler Birliği'yle ayrışmayı derinleştirmeye çalıştı.¹¹⁷ “Daha da ötesi Sovyetler

¹¹¹ Zhang, s.54.

¹¹² Zhang, s.110.

¹¹³ Jian, s.2.

¹¹⁴ Nicholas Khoo, "Review Essay, Realism Redux: Investigating the Causes and Effects of Sino-US Rapprochement", *Cold War History*, Vol.5 No:4, Routledge Taylor & Francis Group, Kasım 2005, s.529-549

¹¹⁵ Khoo, s.535.

¹¹⁶ Ali Onur Özçelik, "Nixon Dönemi Amerika ve Çin Arasındaki Uzlaşma: Zamanın bir Ürünü mü yoksa Liderlik mi?", *DergiPark*, Cilt: 9, Sayı: 16, 2017, s. 131-147

¹¹⁷ Khoo, s.534.

Birliği Doğu'da ve Orta Asya'da askeri kapasitesini artırdı. Uyarı açıldı: bir sonraki Çin olabilir mi? Mao, Çin'in Brejnev Doktrini' nin bir sonraki kurbanı olmasından korkuyordu. Çin Sovyetler Birliği, Japonya ilişkilerinin Çin'in bölgedeki menfaatlerini kısıtlayacağını ve Çin'in izole edileceğini düşünüyordu. Açıkır ki bu uluslararası atmosferde Çin'in bir opsiyonu ABD'yle yakınlaşmaktır."¹¹⁸ İşte bu ABD-Çin yakınlaşması 20 yıldan uzun süren Çin-ABD düşmanlığını sona erdirmiş ve Soğuk Savaş Dönemi'nin en önemli stratejik kayması olarak literatürde yer bulmuştur.¹¹⁹

ABD'de Nixon 1968'de iktidara geldiğinde, Sovyetler Birliği Prag'da yaşanan gösterileri zor kullanarak bastırır, bu da Çin dâhil komünist kampta yaşayan ülkeleri benzeri bir olayın kendi başlarına gelmesi hususunda rahatsız etmiştir.¹²⁰ İşte bu durumu Amerikan yönetimi Çin'le irtibata geçilebilecek bir vasat oluştuğu şeklinde yorumlamıştır. Ayrıca, unutulmaması gereken husus Nixon'ın politikasıyla hedeflenen ABD'nin Vietnam'dan çıkışına da yardımcı olabilecek bir çıkış oluşturmaktır ve bu Nikson doktriniyle ifadesini buldu.¹²¹ Bu bağlamda "bulgular, zamanlama uzlaşma için önemli bir motivasyon sağlamasına rağmen, Nixon'ın kararlılığı olmasa bu uzlaşmanın imkansız olduğunu önermektedir."¹²²

Ne var ki genelde Richard Nixon'un en yapıcı dış politika başarısı olarak anılan Çin Halk Cumhuriyeti' yle yakınlaşma kolay elde edilmedi. Husumet yılları, şüphe, karşılıklı izolasyon, her iki taraftaki liderler için karşılıklı menfaatler olduğu kadar farklılıkları da tartışabilecek yollar bulmayı zorlaştırdı.¹²³ Ancak ortaya çıkan yeni materyaller Nixon yönetiminin Çin-Amerikan yakınlaşması problemine nasıl ihtiyatla, çekinerek ve mütereddid yaklaştıklarını gösterir. Doğrusu Nixon ve Kissinger Çin'le bir açılışı, bölgesel istikrar ve Waşington' nun Moskova'ya karşı stratejik pozisyonunu geliştirmek için önemli görüyorlardı ama ÇHC' den ve onun nükleer yeteneklerinden

¹¹⁸ Özçelik, s.134.

¹¹⁹ Evelyn Goh, "Nixon, Kissinger and the "Soviet Card" in the US Opening to China, 1971-1974, *Diplomatic History*, Oxford University Press, Vol. 29, No.3, s. 475-502

¹²⁰ Zhang, s.35.

¹²¹ <http://eprints.nottingham.ac.uk/13495/1/546281.pdf>, (09.2010)

¹²² Özçelik, s.133.

¹²³ William Burr, "Sino-American Relations, 1969, *The Sino-Soviet Border War and Steps Towards Rapprochement*", *Cold War History*, 1(3), Researchgate, 04.2001, s.73-112

şüphedeydiler ve yakınlaşmanın Doğu Asya'daki önemli ittifakları zayıflatacağından endişeliydiler.¹²⁴

Bu anlayış içerisinde 1968'de Prag Baharı olayının ardından ABD Dışışleri Bakanlığı bir fırsat görerek Çin tarafına Polonya'daki büyükelçilik üzerinden bir mektup göndermiş, Büyükelçi düzeyinde görüşmelerin tekrar başlamasını teklif etmiş, buna karşılık Çinliler, her zaman tüm devletlerle dostluk kurmak istediklerine ilişkin bir cevap vermişlerdir. Sonuç olarak her iki taraf Şubat 1969'da yeni Başkan seçildikten sonra görüşmelere başlama kararı almışlardır.¹²⁵ Bu bağlamda seçimler sonucunda Nixon iktidara geldiğinde Sovyet-Çin ayrışması ve ABD'nin Vietnam'daki durumu ABD-Çin yakınlaşması için yeni imkânlar açacak gibiydi.¹²⁶ Ne var ki aynı şekilde düşmanlığının devamı için de, daha önceki düşmanlık ve karşı karşıya gelmeler, yakınlaşmanın önünde bir engel olarak duruyordu.¹²⁷

Gerçekte “60'lı yılların sonunda özellikle 1969'daki SSCB-ÇİN arasındaki sınır savaşı ve SSCB'nin Çin'i nükleer silahla tehdit etmesinden sonra, Çin liderleri, ABD ve SSCB'yi aynı anda karşısına almanın tehlikeli olduğunu ve Çin'in güvenliğini direkt tehdit ettiğini kabul etmek zorunda kalmıştır.”¹²⁸

Aslında Çin-Amerikan yakınlaşmasının neden 1972'den önce olmadığını açıklayan net bir sebep var, Khoo' ya göre 1969 sınır çatışmalarına kadar ortada bir partner yoktu. 1969 öncesinde yakınlaşmayla daha uzaktan ilgilenen taraf Amerikan tarafıydı.¹²⁹ Bu arada “Sovyet-Çin, ilişkilerindeki kötüleşme 1969 baharında ve yazında Sovyet-Çin sınırında bir seri silahlı çatışmaya neden oldu. Bu da Çin Halk Cumhuriyeti'nin yeni ilişkiler kurması konusunda katalizör oldu. Bazı Çinli liderler, ABD'nin Çin'e karşı Sovyetler gibi bir tehdit oluşturmadığını iddia ettiler. Örnek olarak Mao ve Başbakan Zhou Enlai, Moskova'ya karşı denge için ABD'yle bağların geliştirilmesi gerektiği sonucuna vardılar”.¹³⁰ Aynı şekilde ABD tarafında da benzer

¹²⁴ Burr, s.74.

¹²⁵ Zhang, s.40.

¹²⁶ Zhang, s.44.

¹²⁷ Zhang, s.44.

¹²⁸ Nuraniye Hidayet Ekrem, “Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası”, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2003, s.19

¹²⁹ Khoo, s.533.

¹³⁰ Özçelik, s.134-135.

yaklaşımlar vardı. Ulusal güvenlik danışmanı Henry Kissinger'ın o zaman yazdığı gibi: “Yeni Nixon yönetiminin bir nosyonu var, henüz bir strateji değil, Çin’e doğru hareket etmek. Politika kavram fırsatla karşılaştığında oluşur. Böyle bir fırsat Sovyet ve Çin birlikleri donmuş Sibiry tundrasında daha önce hiçbirimizin adını duymadığı bir nehir etrafında çatıştığı zaman ortaya çıktı.”¹³¹ Bu yaklaşımla birlikte, Pekin’in nükleer cephanesinden endişe, Sovyetler’ in güç dengesine yönelik bir tehdidinden endişe, Çin pazarına olan ilgi Nixon yönetiminin Pekin’le yeni bir ilişki arayışını işaret eder.¹³²

Haddizatında Nixon’ın dış politikada vardığı gerçeklikler vardır, Zhang Yao’ nun aktardığı kadarıyla “ABD’nin gücü içerde ve dışarıda daha etkili kullanılmalıdır, aksi takdirde büyük güç olma özelliği kaybolacaktır.”¹³³

Diğer taraftan Başkan Nixon dış politika konusunda tecrübeliydi. 1953’te Başkan Yardımcısıyken Nixon, Kore savaşını bitirecek olanın nükleer silahlar olduğu kanısındaydı. Vietnam konusunun da 1961-68 arası ciddi çalışmaları olmuş, 1964 te bölge ülkelerine yaptığı bir ziyaret sonrasında Vietnam’daki durum değişmezse diğer Asya ülkelerinin güvenliğinin de tehdit altında olacağı kanısına varmıştır.¹³⁴

Henüz 1967’de Nixon, ABD-Çin arasında yeni ve doğrudan bir ilişki olmasının Vietnam Savaşı sonrası Asya’nın barışı için elzem olduğu kanısını geliştirmiştir. 1967’de Foreign Affairs’ a yazdığı makalede, Çin’in Asya’da yükselen etkisini kabul ederek, Çin’i uzun dönemde dünya toplumuna entegre etmenin önemini vurgulamıştır.¹³⁵

Gerçekte “Vietnam Savaşı da Amerikan liderliğini savaş yerine yeni bir opsiyon bulmaya zorladı. Savaşın Amerikan ekonomisi üzerindeki etkisi kayda değerdi. Amerikan askeri sayısı 543.000’e ulaşmıştı ve ABD’ye maliyeti yıllık 30 Milyar Dolardı. Nixon durumu doğru gözlemledi. Seçim kampanyasında Vietnam’daki savaş yatıştıracağını ve yeni durumlar arayacağını belirtti. Ayrıca seleflerinin Çin Halk

¹³¹ Khoo, s.536.

¹³² Burr, s.73.

¹³³ Zhang, s.45.

¹³⁴ Zhang, s.48.

¹³⁵ Zhang, s.49.

Cumhuriyeti ile ilgili politikalarıyla bağılı olmayacağını belirtti. Açıktır ki seçim kampanyası boyunca Nixon yeni dış politikanın sinyalinı verdi.”¹³⁶ Bu arada 1965-68 arası Pekin ve Moskova aralarındaki sürtünmeyle beraber, Vietnam’da ABD’ye karşı komünistlere yardım etmede işbirliği yapıyorlardı.¹³⁷ Henüz Başkanlığının ilk yılının sonunda Nixon, Sovyetler Birliği ve Çin’le ilişkileri iyileştirmenin Vietnam Savaşı’nı sonlandırmakta yardımcı olabileceğini düşünmeye başladı.¹³⁸ Gerçekte “Nixon’un temel hedefi Vietnam Savaşı’nı onurlu bir şekilde bitirmektir. Nixon ve Kissinger, ABD’nin en önemli karşıtı gördükleri SSCB’ye karşı daha büyük bir kaldıraca ulaşmayı istediler. Bu yüzden Amerika-Çin ilişkilerinde gelişmenin Ruslar üzerinde yeni zorlayıcı bağlar oluşturacağı ve Rusları daha fazla uzlaşmaya ve detenteye iteceğine inandılar.”¹³⁹.

Belirtmek gerekir ki 1960’lı yıllarda ABD, Vietnam Savaşı başta olmak üzere dış sorunlarla uğraşmak durumunda kaldı. Bu problemler ABD’nin Soğuk Savaş politikasını değiştirmesini ve Vietnam sorunu üzerinde Çin ve Rusya’yla birlikte çalışmasını gerektirdi. ABD-Sovyet-Çin ilişkilerindeki gelişmeler ABD-Çin yakınlaşmasına fırsat verdi. Çünkü Çin, Sovyet çatışması nedeniyle, Çin, ABD ile ilişkileri yeniden değerlendirme konusunda istekli hale geldi. ABD kamuyoyu da Çinle olan ilişkilerin geliştirilmesini desteklemeye başladı.¹⁴⁰ Bu şartlar altında ABD açısından “ÇHC’ ye ilişkin anlamlı yeni politika “nükleer silahların yayılmasını durdurma, Amerikan güvenlik menfaatlerinin tehdit edilmesini azaltma ve Güneydoğu Asya ve Kuzeydoğu Asya’da güvenlik taahhütlerini yerine getirmek konusundaki maliyetleri ve riskleri minimize etme” hedefleri olabilirdi.¹⁴¹

Zaten Hem Nixon hem de Kissinger dış politikayı, daha az ideolojik daha fazla gerçekçi bir yaklaşımla ele almışlardır. Bu bağlamda dış politikadaki var olan

¹³⁶ Özçelik, s.135

¹³⁷ Khoo, s.536.

¹³⁸ Zhang, s.54-55.

¹³⁹ Özçelik, s.138

¹⁴⁰ Zhang, s.65.

¹⁴¹ Özçelik, s.137.

uluslararası durumun gerçek bir analizinden yolan çıkan hedefleri, Sovyetlerle detende/yumuşama Çin’le ise yakınlaşma olmuştur.¹⁴²

Gerçekte Nixon dış politikada bir realistti. Çin’le yakınlaşmanın ABD’ye faydalı olacağını farketmişti. 1969-71 arasında Nixon yönetimi ihtiyatlı bir şekilde Çin’e doğru yaklaştı.¹⁴³

Soğuk Savaş şartlarında “Nixon’un politikasının temel amacı, Çin kartını Sovyet tehdidini caydırmak için kullanmaktır. Çin-Sovyet çatışması ona, Çin kartını kullanabilme fırsatını verdi.”¹⁴⁴ Nihayetinde Başkan Nixon’un 1972’de Pekin’i ziyaretiyle sembolize edilen 1970’lerdeki Çin-Amerikan yakınlaşması Soğuk Savaş’ın anahtar dönüm noktalarından biriydi. Doak Barnett’ e göre bunun açıklaması 1970’lerde realist güç dengeleri politikasıydı. Buna göre ABD ve ÇHC stratejik tehditler ve ulusal çıkar algılarından hareketle yükselen Sovyet gücüne karşı hareket etmişlerdir.¹⁴⁵

Nitekim “Nixon daha sonra hatıralarında şöyle yazmıştır: Çin’le olan ilişkimiz Sovyetler Birliği’ne ilişkin stratejimizin anahtar bir parçasıdır. Sovyet tehdidini caydırmada karşılıklı faydamız, Çin ve Amerika’nın, Asya’da Sovyet saldırganlığını caydırmak için askeri güçlerini artırmalıdır. Böyle bir ilişki uzun dönem faydaya dayanır, kısa dönemden ziyade ve dikkat ister.”¹⁴⁶

Sonuç olarak Nixon ve Kissinger, Sovyetler Birliği ve Çin’le üçgen diplomasiyi devam ettirmeye karar verdiler.¹⁴⁷

Daha önce ele alındığı üzere Çin-Sovyet ayrımı 1960’larda yaşandı, Ağustos 1968’de Sovyetler Çekoslovakya’yı işgal edince ve Moskova Brejnev doktriniyle diğer sosyalist ülkelere müdahalenin önünü açınca, Çin, Sovyetlerin Amerika’nın yerini aldığını ilan etti. Başka bir deyişle Sovyetler Birliği ideolojik bir tehdit olan Amerika’nın yerine, stratejik bir tehdit haline geldi.¹⁴⁸ Bu sırada 1963’te Pekin ve

¹⁴² Zhang, s.51.

¹⁴³ Zhang, s.65.

¹⁴⁴ Özçelik, s.138.

¹⁴⁵ Khoo, s.529.

¹⁴⁶ Özçelik, s.138.

¹⁴⁷ Zhang, s.52.

¹⁴⁸ Khoo, s.538.

Moskova arasındaki Parti ilişkileri bozulduktan sonra, sınırda ufak çatışmalar katlandı, özellikle Sovyetler' in Moğolistan' ı da içeren sınır bölgelerinde hem konvansiyonel hem nükleer askeri yığınak yapmasından sonra. Mao yeni bir sınır düzenlemesi aradığı ve Sovyetleri provakatör olarak gördüğü için daha içerlere girişi engellemek adına güç kullanmak istedi. 2 Mart 1969 ve sonrasında sınır bölgesinde (Usuri nehri bölgesi) birçok çatışma oldu. ¹⁴⁹ Öyle ki baharda, sadece Kuzeydoğu' da değil Batı'da da, stratejik açıdan önemli olan Çin'in nükleer denemelerini yaptığı Sincan eyaletiyle Kazakistan sınırında başka çatışmalar da oldu ¹⁵⁰

Gerçekte Çin-Sovyet ilişkilerinde esas kırılma Mart 1969'da Çin-Sovyet sınırında çatışma gerçekleştiğinde oluştu ve Amerika bu fırsatı değerlendirmek için oldukça hızlı hareket etti ve yakınlaşma süreci başladı. ¹⁵¹ Daha önce de belirtildiği üzere Mart 1969'da Çin ve Sovyet güçleri Ussuri Nehri üzerinde küçük bir adada karşı karşıya geldiler. Bu durum Çin'le Sovyetler arasındaki düşmanlığı çok yükseltti. Bazı Sovyet liderleri nükleer silahlardan bile bahsederken, Çinliler Çekoslovakya işgalini gündeme getirerek Brejnev Doktrinini sert bir şekilde eleştirdiler. ¹⁵² Zaten Çinliler Çekoslovakya olayı sonrası SSCB'yi tehdit sıralamasında ABD'nin önünde ilk sıraya koymuşlardı. ¹⁵³ Böylece 1968 güzünde Çekoslovakya işgalinin ima ettikleriyle beraber, Çin-Sovyet ve Çin-Moğolistan sınırında Sovyet askeri yığılması hakkında endişeli olan Mao Zedong ve Zhou Enlai Washington'la görüşerek Amerikan kartını oynadılar. Ayrıca Mao'nun görüşmeler için başka itkileri de vardı, ABD'nin ÇHC' yi tanımamasını güvence altına almak gibi ama Sovyet niyetleri hakkındaki değerlendirme zorlayıcı bir insiyatif oluşturuyordu. ¹⁵⁴

ABD açısından ele alacak olursak ise Nixon yönetimi üçgen diplomasisi için bir fırsat gördü: Çin, ABD tarafına meyledebilirdi. ¹⁵⁵ Çin-Sovyet sınır çatışması patlak verince, gerilim tehlikesi değerlendirmesi arttı ve Nixon'un Çin'le ilgili tehdit algısı

¹⁴⁹ Burr, s.80-81.

¹⁵⁰ Burr, s.81.

¹⁵¹ Khoo, s.536.

¹⁵² Zhang, s.54-57.

¹⁵³ Zhang, s.54.

¹⁵⁴ Burr, s.76.

¹⁵⁵ Zhang, s.54-57.

değişmeye başladı. Nixon'un Beyaz Sarayı ve Dışişleri Bakanlığı Pekin'le iletişimi artırmak için çabalarını yoğunlaştırdı.¹⁵⁶ Gerilim devam ederken sınır çatışmaları ilerledikçe, Nixon'un Beyaz Sarayı şiddetin genel sorumluluğunu ÇHC' nin taşıdığını, çünkü irrasyonel ve Sovyetler Birliği'nden daha saldırgan olduğunu varsaydı.¹⁵⁷ Ayrıca olayların yenilenmesi ve Moskova'nın sınıra yıkıcı derecede üstün güçler yığması, Washington'un gerilimin artması yönünde endişesini artırdı.¹⁵⁸ Bu bağlamda Çin-Sovyet çatışmasının her iki tarafında mevcut şüpheler, Washington'a durumu üçgen diplomasi yoluyla etkileme fırsatı verdi.¹⁵⁹ Amerikan tarafında Kissinger, Usuri nehrindeki çatışmanın ardından Mart ayının başlarında üçgen diplomasi için fırsatları hızlıca yakaladığını söyler. Bu yüzden Nixon, Pekin'le Paris üzerinden iletişim kurmak için çabalarını artırmıştır.¹⁶⁰ Kissinger zaten üçlü diplomasinin Pekin ve Moskova'yı Washington'la ilişkilerini ilerletme konusunda ayartabileceğini anlamıştı. Başkan Nixon'u motive eden bazı endişeler ise O'nun Foreign Affairs dergisinin meşhur Ekim 1967 Sayısına yazdığı makalede ortaya konmuştu. O dönemde Nixon'un başkanlık öncesi Çin'i 'uluslar ailesine' getirmek olarak alıntı yapılan makalenin mesajı karışıktı. Buna göre Pekin teslim edilebilir nükleer yeteneğe ulaşmadan önce, dünya bu kanun dışı gücü kanunun içine çekmeli, bir diyalog başlatmalı ve saldırganlığını dizginlemeliydi.¹⁶¹

Nicholas Khoo' nun aktarımıyla Andrew Nathan ve Robert Ross' a göre "Çin-Amerikan yakınlaşması değişen güvenlik ortamını yansıtır. Açık bir hale geliyordu ki Başkan Mao, Başbakan Zhou Enlai ve diğer Çinli liderler ABD'nin Vietnam'da savaşı kaybettiğini ve güçlerinin Hıncı'ndan çekmek durumunda kalacağını, bu şekilde Amerika'nın Asya'da çekilmekte olduğunu ve süper güç, güç dengesinde savunma pozisyonunda olduğunu düşünmüşlerdir. Bu durum Pekin'e Birleşik Devletler' le Sovyetler' e karşı ittifak yapma fırsatı oluşturdu. Aynı zamanda Amerikan perspektifinden 1969 Çin-Sovyet sınır krizi Çin'in Sovyet gücüne karşı stratejik

¹⁵⁶ Burr, s.74-75.

¹⁵⁷ Burr, s.81.

¹⁵⁸ Burr, s.81.

¹⁵⁹ Burr, s.83.

¹⁶⁰ Burr, s.83.

¹⁶¹ Burr, s.76.

kırılganlığını ortaya koydu ve Çinli liderlerin ABD-Çin sürtünmesini azaltmakta istekli olabileceklerini ortaya koydu. Böylece 1969'da Nixon yönetimi, Sovyet gücünü çevrelemek için Çin'le ilişkilerini ilerletme fırsatı yakaladı".¹⁶² Açıktır ki Çinliler Sovyetler Birliği'nin Mao önderliğinde Çin' deki komünist versiyonu sosyalizmden bir sapma olarak gördüklerini anladı ve işgale uğramaktan korktu. Daha da ötesi Moskova'nın Brejnev doktrini ilanından sonra 1969'da Çin-Sovyet sınır çatışmaları meydana geldi ve Sovyetlerin Mao rejimini devirmek için müdahalede bulunabileceğini göstermiş oldu. Bu sebeple Yang Kuisong, 1969'un sonunda Çinli liderlerin bir Sovyet saldırısına karşı nasıl yaygın hazırlıklar yaptığını belirtir.¹⁶³ Yine Nicholas Khoo' nun aktardığına göre Ross' un kitabının 1. Sayfasında yazdığı gibi, her ne kadar ortak Sovyet tehdidi Washington ve Pekin'i birlikte hareket etmeye cesaretlendirdiyse de, nasıl işbirliği yapabildiklerini açıklamaz. Çünkü işbirliği yapan ilişkileri devam ettirmek her iki tarafında dikkate değer çabasını gerektirir.¹⁶⁴ Peki, Çin-Amerikan yaklaşmasını oluştururken, güç Richard Nixon, Henry Kissinger, Mao, Zhou Enlai ve diğerleri arasında nasıl uygulandı? İronik bir biçimde muhafazakarlık itimadıyla Nixon, ve giderek çürüdüğü kabul edilen devrimci prestijiyle Mao, bunlar belki de başarılı bir yakınlaşmayı gerçekleştirebilecek tek insanlardı.¹⁶⁵ 1969'da Amerika Birleşik Devletleri taraf tutabilir ve Çin kartını maksimum etkiyle oynayabilirdi. Nicholas Khoo' nun aktardığına göre Goh ABD'nin bu taktik manevrayı yükselen hegamonun gücünü dengelemek için geçici ittifaklar kurma için kullanabileceğine işaret eder. Zaten son tahlilde ABD'nin Sovyetlere karşı Çin'le yakınlaşmaya girmesi buydu.¹⁶⁶ İlk değişiklik söylemde gerçekleşti: Nixon yönetiminin söyleminde Çin "devrimci bir güç" ten, "tehdit edilen büyük güç" e dönüştü.¹⁶⁷ Ancak ne var ki Nixon'un Pekin'in tavrında değişiklik olması ihtiyacı değerlendirmesi nükleer silahları olan ÇHC' ne derin güvensizliğini yansıtıyordu.¹⁶⁸ Konuyla ilgili çalışanlar arasında Chen Jian ise yakınlaşma denkleminin Çin tarafına

¹⁶² Khoo, s.529.

¹⁶³ Khoo, s.539.

¹⁶⁴ Khoo, s.537.

¹⁶⁵ Khoo, s.535.

¹⁶⁶ Khoo, s.531.

¹⁶⁷ Khoo, s.530.

¹⁶⁸ Burr, s.77.

daha çok odaklanır ve Çinli karar alıcılar arasında ideolojik inançlardaki değişime vurgu yapar. Şöyle ki; O'na göre Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'yı işgali Çin'in Sovyetler Birliği'ni "sosyalist-emperyalist ülke" olarak tanımlamasında kritik olaydı. Yine Chen' e göre Pekin bir kere Sovyetler Birliği'ni dünyadaki tüm emperyalist ülkeler içerisinde en tehlikeli Sosyalist-Emperyalist ülke olarak tanımladığında, emperyalist ABD ile yakınlaşma kıyas olarak daha az tehlikeli bir düşmanla ve Pekinli liderler için ideolojik terimlerle değerlendirilebilir hale geldi.¹⁶⁹

Daha önce de belirttiğimiz üzere Sovyetler' in Çekoslovakya'yı işgalini ve Sovyet birliklerini sınırda gören Çinli liderler, ABD'ye yaklaşarak güvenlik aramaya başladı. Diğer taraftan ABD de azalan gücünü hissederken Vietnam Savaşı'nı bitirmek konusunda istekliydı.¹⁷⁰ Bir başka bakış açısı olarak Evelyn Goh ise daha çok Amerikan tarafına odaklanarak Çin-Amerikan yakınlaşmasını açıklamaya çalışır. Her ne kadar bu Amerikan merkezli açıklama kusursuz bile olsa Çin-Amerikan yakınlaşmasında kısmi bir açıklama verir. Çin ve ABD arasında gerçekleşen yakınlaşmayı tamamen değerlendirmek ve anlamak için ise ABD, Çin ve Sovyetler Birliği arasındaki stratejik etkileşiminin dinamiğini anlamak gerekir.¹⁷¹ Bu bağlamda Chen Jian' a göre "Pekin'in ABD ile yakınlaşmasının klasik açıklaması stratejik/jeopolitik değerlendirmelerin rolüne vurgu yapar. Gerçekte Pekin'in Washington'la yakınlaşmasında Çin'in stratejik pozisyonunda ve aynı şekilde uluslararası statüsünde de dikkate değer gelişmeler vardır, Ne var ki jeopolitik merkezli açıklama Mao'nun Amerika Birleşik Devletleri'yle ilişkileri ilerletme kararının komplike sebeplerini tamamen açıklayamaz."¹⁷² Diğer taraftan, Nixon Doktrini olarak bilinen ve Nixon'un yaz 1969'da yaptığı konuşmada "bir nükleer güç ABD ile ittifak halinde olan bir ulusu tehdit ederse veya Amerika' nın kendi güvenliği açısından hayati olarak baktığı bir ülkeyi tehdit ederse ABD bu durumda koruma sağlayacaktır." vurgusuna yer verilmiştir.¹⁷³ Bu dönemde Başbakan Zhou Enlai Arnavutluk askeri delegasyonuna, Sovyetler' in 20 yılda 2000 defa sınır ihlali

¹⁶⁹ Khoo, s.531.

¹⁷⁰ Zhang, s.113.

¹⁷¹ Khoo, s.532.

¹⁷² Khoo, s.538.

¹⁷³ Zhang, s.57.

yaptığından bahsetmişti.¹⁷⁴ Yine bu dönemde Richard Nixon, Pakistan Başkanı Yahya Han ve Romanya Cumhurbaşkanı Nikolai Çavuşesku'dan kendisi adına Çin'e mesajlar iletmelerinin istemiş hatta Çavuşesku'ya isterse iki ülke arasında arabuluculuk yapabileceğini zımnen ifade etmiştir.¹⁷⁵ Gerçekleşmeye başlayan yakınlaşmada olumlu bir adım olarak 1969'da ABD Dış İşleri Bakanlığı Çin'e olan seyahat kısıtlamalarının gevşetilmesine karar verdi.¹⁷⁶ Yine Kissinger, ABD'nin Polonya Büyükelçisi Walter Stoessel' den ülkedeki Çin Büyükelçisi'ne ABD'nin ciddi görüşmeler için hazır olduğunu bildirmesini istedi.¹⁷⁷ Şubat 1970'de Çin tarafından gelen cevapta, Birleşik Devletler' le üst düzey görüşmeler yapmaya istekli olduğu bildiriliyordu.¹⁷⁸ Ayrıca belirtmek gerekir ki bütün bu süreç üst düzey gizlilik içerisinde yürütülmüştür. Bundan sonrası ÇHC' yi motive eden ne olursa olsun Kissinger Varşova görüşmelerinin bir modus vivendiye kolaylaştırabileceğine böylece Doğu Asya'da daha büyük bir istikrar sağlayabileceğine inanıyordu.¹⁷⁹ Bu çerçevede Kissinger Varşova görüşmelerinin Sovyetlerin sınırını ne kadar bozduğunu görünce Başkan Nixon' ı Çin'le yakınlaşmanın Kremlin'i Washingtonla daha iyi ilişkiler kurmaya iteceği, böylece küresel istikrara temel olabilecek dengenin kurulmasına yardımcı olabileceği hususunda cesaretlendirdi.¹⁸⁰ Ne var ki görüşmelerde arada bir tıkanıklık yaşanmıştır. Bu sırada Kamboçya'da gerçekleşen darbeye karşılık, ABD'nin Kamboçya'yı işgali Çin'le olan ilişkileri bir daha kesintiye uğratmıştır. Kamboçya'yla ilgili konuşmasında Başkan Mao, ABD emperyalizmine karşıtlıktan bahsetmiş sonuç olarak diplomatik kanallarla yürütülmeye çalışılan iletişim kesintiye uğramıştır.¹⁸¹ İşte Nixon ve Kissinger yaşanan kesintiye bürokratik kanallara bağlamış ve başka kanallar arayışına girmişlerdir. Bu minvalde Kissinger, Paris'teki Amerikan ataşesi ile doğrudan irtibata geçip muhatabına iletilmesi için konuşurken cevap bir süre sonra doğrudan değil dolaylı olarak gelmiş, casusluktan tutuklu ABD'li rahip James Waslh

¹⁷⁴ Zhang, s.54.

¹⁷⁵ Zhang, s.54,58.

¹⁷⁶ Zhang, s.58.

¹⁷⁷ Zhang, s.60.

¹⁷⁸ Zhang, s.60.

¹⁷⁹ Burr, s.78.

¹⁸⁰ Burr, s.102.

¹⁸¹ Zhang, s.60.

serbest bırakılmıştır. Bir başka Amerikalı tutuklunun ise intihar ettiği belirtilmiştir.¹⁸² Ayrıca Mao, ABD’li gazeteci Edgar Snow’ u kutlamalar için ülkesine davet etmiş ve Snow’ a Başkan Nixon’ın ister turist ister Başkan olarak Çin’i ziyaret edebileceğini bildirmiştir.¹⁸³ ABD tarafında ise Nixon resmi olarak Pakistan Başbakanı Yahya Khan’ dan Çin’e, Washington ve Pekin arasında görüşmeler yapılmasını içeren bir mektup iletmesini istedi. Zhou Enlai bu mektubu 8 Aralık’ta cevapladı: “Tayvan diye adlandırılan Çin topraklarının boşaltılmasını görüşmek üzere, Başkan Nixon’un bir özel temsilcisi Pekin’de hoşnutlukla karşılanacaktır.”¹⁸⁴ Ne var ki Nixon ve Kissinger, toplantının sadece Tayvan konusuyla sınırlanmamasını talep ettiler.¹⁸⁵ Yine bu konuşmada; her şekilde ilişkilerin geliştirilmesi ve iki ülke arasında tansiyonun düşürülmesi, ayrıca Tayvan’a ilişkin mesaj olarak Asya-Pasifikte gerilim azaldıkça aşamalı olarak ABD askeri gücünün azaltılacağı vurgulanmıştır.¹⁸⁶ Denilebilir ki; hem Dışişleri Bakanlığı hem de Nixon’un Beyaz Sarayı aynı ilüzyon altında çalıştı: Bu Çin-Amerikan detentesinin ABD-Tayvan ilişkilerinde fedakârlık yapmadan gerçekleşebileceğiydi.¹⁸⁷ Gerçekte Doğu Asya’da ve Pasifik’te Amerikan varlığını devam ettirmeye adanmış olan Nixon, mesela eski ve politik olarak etkili müttefik Tayvan’la taahhütlerini azaltmak gibi Amerikan gücünün sorgulanmasına neden olacak adımlardan uzak durmayı istiyordu.¹⁸⁸

Her durumda realist jeopolitik model Çin-Sovyet çatışmasını ve Çin-Amerikan yakınlaşmasını kolayca açıklayabilir.¹⁸⁹ Nicholas Khoo’ nun aktarımıyla Chen Jian: “Daha derin bir yaklaşımla, Pekin Washington’la bir yakınlaşma gerçekleştirebildi, çünkü Çin Halk Cumhuriyeti’nin tarihinde ilk defa Mao’nun sürekli devrimi momentum kaybediyordu.” şeklinde iddia eder.¹⁹⁰ Yine Chen Jian’ ın işaret ettiği gibi: “Çin-Amerikan yakınlaşması Pekin ve Moskova arasındaki ilişkilerin kötüleşmesiyle birleşince birbirine rakip iki süper güç arasındaki uluslararası güç dengesinde derin bir

¹⁸² Zhang, s.61-62.

¹⁸³ Zhang, s.62.

¹⁸⁴ Zhang, s.62.

¹⁸⁵ Zhang, s.63.

¹⁸⁶ Zhang, s.63.

¹⁸⁷ Burr, s.75.

¹⁸⁸ Burr, s.79.

¹⁸⁹ Khoo, s.539.

¹⁹⁰ Khoo, s.539.

kayma oluřturdu. İlerleyen safhada Çin-Sovyet dūřmanlıđı Moskova'nın Amerika Birleřik Devletleri'ne karřı kūresel bir savař yūrūtmeye gūcūnū azalttı; Çin-Amerikan yakınlařması Washington'un Sovyetler Birliđi'yle kūresel rekabette Washington'un stratejik pozisyonunu devasa iyileřtirdi.”¹⁹¹

Özellikle belirtmek gerekir ki bir Amerikan futbol metaforundan yola çıkarak Richard Nixon, Çin-Amerikan yakınlařmasını Sođuk Savař'ın stratejik manzarasını deđiřtirebilecek potansiyelde bir ‘būyūk oyun’ olarak deđerlendirirken bu deđerlendirmesinde muhakkak haklıydı.¹⁹² Zaten Realist bakıř ačíısı temelde Sovyetler Birliđi'nin cari ve ačíık stratejik tehdidinden dolayı ABD ve Çin'in bir yakınlařmaya girdiđini öne sürer. Öyle ki, Nixon'un personel řefi H.R. Haldeman' a söylediđi gibi “Çinliler Sovyetler' le ilgili endiřelerinden dolayı bizimle bir anlařma yaptılar.”¹⁹³ Gerçekte Realist teorinin, tehditlerin, aksi takdirde kavga eden devletlerin iřbirliđi yapmasına temel oluřturduđu vurgusu Çin-Amerikan yakınlařmasını ačíıkلامada çok yararlıdır.¹⁹⁴

Yakınlařma sürerken bu defa 6 Nisan'da Çinliler, Japonya'da bulunan ABD masa tenisi takımını Pekin'e davet ettiler. Her iki ūlkenin oyuncularını Çin'de bir araya geldi, hadise her iki ūlkede de būyūk bir ilgiyle karřılıandı. Nitekim Pekin bu olaydan sonra Amerikan pasaportlarına ziyaret yasađı uygulamasını kaldırmıř ve iki ABD' li senatōrū resmi olarak Pekin'e davet etmiřtir.¹⁹⁵ Aynı řekilde Nixon yōnetimi cevap olarak ÇHC vatandaşlarına vize verilmeye bařlanması ve ticarete yōnelik kısıtlamaların daha ileri dūzeyde kaldırılması ile Çin'e cevap verdi. Bu arada 27 Nisan'da, Pakistan kanalı ūzerinden Zhou Enlai' den bir mektup daha geldi. Burada Çin'in ūzel bir temsilciyi mesela Kissinger'ı veya Dıřıřleri Bakanını ve Bařkan Nixon'u ađırlamaya hazırlandıđı belirtiliyordu. Bu durumda, Bařkan Nixon sonunda Kissinger'ı gizlice gōndermeye karar verdi.¹⁹⁶ Nihayet iki yıllık iletiřim çabaları sonucunda ABD ve Çin ūst dūzey gōrūřmeler seviyesine ulařtı ve Henry Kissinger'ın

¹⁹¹ Khoo, s.540.

¹⁹² Khoo, s.544.

¹⁹³ Khoo, s.544.

¹⁹⁴ Khoo, s.545.

¹⁹⁵ Zhang, s.63.

¹⁹⁶ Zhang, s.64.

9-11 Temmuz 1971 tarihli ziyareti, Nixon'un Şubat 1972 tarihli ziyaretinin önünü açtı.¹⁹⁷

Başka bir yakınlaşma hareketi olarak Haziran ayı sonunda Nixon, akademik-bilimsel ziyaretçilerin ve gazetecilerin Çin'e gidişlerindeki kontrolleri gevşetti.¹⁹⁸ Yine Nixon ve Kissinger, Asya liderlerine Washington'un Çin-Sovyet çatışmasında taraf olmayacağını ve Çin Halk Cumhuriyeti'ne karşı herhangi bir Çin-Sovyet Condominiumu' nu reddettikleri yorumunda bulundular.¹⁹⁹

Bu arada Zhou Enlai Kasım'da gizli bir direktif yayımladı. Buna göre: Sovyetler Birliği'nden korunmak üzere Pekin esnek taktikler takip etmeli ve Washington'la görüşmelere tekrar başlamalı, Amerikan Sovyet-gerilimini desteklemeli. Ayrıca Enlai ideolojik olanları yatıştırmak için de Pekin'in devrimci prensiplerden vazgeçmeyeceğini belirtti.²⁰⁰

Kissinger ziyaretinde gizliliği sağlamak adına Asya'da başka ülkeleri ziyaret edecekmiş gibi bir plan uygulamaya konuldu. Ziyaretten önce Nixon Kissinger'a Çinliler' de üç konuda üç korku inşa etmesini istedi 1)Eğer zorlanırsa ABD Vietnam'da daha sıkı oynayacaktır 2)Yeniden dirilen militarist bir Japonya 3) Sovyetler korkusu. Kritik Tayvan konusunda ise en küçük bir satış imasında bulunmama talimatı verdi.²⁰¹

Kissinger'ın ziyaretinde ilk görüşmede ele alınmayan konular olarak ikinci görüşmede Tayvan, Sovyetler Birliği ve Hindini üzerinde duruldu. Ayrıca Nixon ziyaretinin tarihi kararlaştırıldı. Sonunda iki taraf bir taslak kaleme almaya çalıştılar. Ancak bazı büyük anlaşmazlık noktaları vardı. Ancak ertesi gün taslak konusunda bir uzlaşma oluşabildi.²⁰² 13 Temmuz gecesi Henry Kissinger dönüş yolunda İran'dan bir telegram çekip "Eureka" diye başarılı olduğunu Nixon' a haber verdi. Sonunda 15

¹⁹⁷ Zhang, s.64.

¹⁹⁸ Burr, s.83.

¹⁹⁹ Burr, s.85.

²⁰⁰ Burr, s.97.

²⁰¹ Zhang, s.70.

²⁰² Zhang, s.73-74.

Temmuz gecesi Nixon, Kissinger'ın Çin'e gizli ziyaretini ve kendinin Çin'i ziyaret edeceğini açıkladı.²⁰³

Ne var ki bu politik değişikliği hem içerde hem dışarıda anlatmak gerekiyordu. Milliyetçileri teselli etmek için Dışişleri Bakanı Rogers Tayvan'ı ziyaretinde Çan Gay Şek' i, Amerika'nın Pekin'le ilgili hamlesi ne olursa olsun bunun Amerika'nın Tayvan'la yakın ilişkileri ve savunma taahhütleri pahasına olmayacağı hususunda temin etti.²⁰⁴ Başkan Nixon aynı zamanda açıklamasında, Çin'le yakınlaşmanın eski dostları hilafına gelmediği, başka hiçbir ulusa karşı olmadığını altını çizdi²⁰⁵ Amerika Birleşik Devletleri'nde Nixon'un konuşması ağırlıklı olarak destek almakla beraber, iki hususta eleştirildi. Şöyle ki; liberaller gereksiz yere Sovyetler' in antipatisini artırma pahasına Çin'le yaklaşıldı derken, muhafazakârlar ise Tayvan'ı terk etmekle suçladılar.²⁰⁶ Nihayetinde 14 Ağustos'ta bir Ulusal Güvenlik Konseyi(NSC) toplantısında Nixon fikirlerini açıkladı: Birleşik Devletler, daha agresif olan Moskova'nın Çin'i ezmesine izin veremezdi. Her ne kadar Nixon nükleer silahlara sahip bir Çin'i yıkıcı olarak görse de, bu endişesi Çin Halk Cumhuriyeti' nin toprak bütünlüğüne yönelik muhtemel bir Sovyet tehdidi varlığında dünya güç dengesi için ima ettiği bütün tehlikelerle birlikte geri planda kaldı.²⁰⁷ Nixon ve Kissinger ayrıca, Çin'le yakınlaşmanın Moskova ve Hanoi açısından ABD'nin menfaatine olduğunu belirttiler.²⁰⁸ Sovyetlerin tepkisinde ise ani bir telaş vardı. Moskova'da daha çok iş yapılabileceği hususu vardı ve aynı anda ABD ve Çin'le karşı karşıya gelmekten çekiniyorlardı. O kadar ki; Sovyet büyükelçi Dobrynin, 1972'nin başında Moskova'da ABD-Sovyet toplantısı önerdi.²⁰⁹

Çin tarafında ise Başkan Mao 18 Eylül'de yaptığı bir konuşmada Çinliler 'in açık ve ciddi ruhta bir konuşmaya hazır olduğunu belirtti.²¹⁰ Eylül'ün ortalarında Mao ve Zhou'nun anahtar danışmanları-prestijli 4 Mareşal- Washington'la görüşmeler için

²⁰³ Zhang, s.74.

²⁰⁴ Burr, s.85.

²⁰⁵ Zhang, s.74.

²⁰⁶ Zhang, s.79.

²⁰⁷ Burr, s.87

²⁰⁸ Zhang, s.79.

²⁰⁹ Zhang, s.80.

²¹⁰ Burr, s.93.

bastırıyorlardı. Mareşallara göre Amerikan emperyalistlerinin son görmek istedikleri şey bir Çin-Sovyet Savaşı'ydı, çünkü bu Sovyetler' e Amerikan İmparatorluğu'ndan daha büyük ve güçlü bir imparatorluk kurma fırsatı verecekti.²¹¹

Diğer taraftan Tayvan, ziyareti ve yakınlaşmayı olumsuz karşıladı. Tayvan'ın büyükelçisi James Shen bu hamleyi “dostça bir hamle diye tanımlamanın zor olduğunu” belirtti. Gerçekte Tayvan'da bir sonraki BM oylamasında Çin'in temsili ile ilgili olarak ABD'nin tavrıyla ilgili kaygıları, ayrıca ABD'nin Tayvan'la olan ittifakı bırakacağı konusunda artan korku vardı.²¹² Bu sırada Kissinger ve Zhou Şangay Bildirisi üzerinde yoğunlaştılar. Diğerlerinden farklı olarak bildiri ABD-Çin farklarını da listeliyordu. En sert konu Tayvan konusuydu, Kissinger sonunda şöyle anlaştı:

“Birleşik Devletler Tayvan Boğazlarının hangi yakasında olursa olsun bütün Çinlileri tek Çin var kabul eder. Birleşik Devletler Hükümeti bu pozisyona meydan okumaz.”²¹³ Esasında Kissinger' in medya tarafından Tayvan'ı satmakla itham edilmeden yazabileceği bu idi. Kissinger'la Zhou ABD-Tayvan savunma işbirliği paragrafını sonrasında, Nixon'un ziyaretinde karar verilmek üzere açık bıraktılar.²¹⁴ . Denilebilir ki uzlaşılan taslak iki ulusun yakınlaşma konusunda stratejik düşüncesini gösterdi. Nitekim Kissinger'ın sonradan ifade ettiği şekliyle, her ne kadar taslak açık anlaşmazlık noktalarını ortaya koyduysa da, aynı şekilde iki ülke arasında ortak pozisyonları vurguladı: hegamonya yani Sovyet yayılmacılığı kaygısı ve ilişkilerin normalleşmesine olan taahhüt.²¹⁵

Çin açısından ele alındığında Pekin için Tayvan Boğazı'ndaki hamleler bir başlangıç olurdu ama yeterli değildi.²¹⁶ Bu arada Nixon yönetimi tarafından, Pekin yönetimini haberdar ederek, Tayvan Boğazı'ndaki bütün destroyerleri tamamen durdurmayacak olsa da destroyer devriyesinin geri çekilmesine karar verildi.²¹⁷ Arabuluculuk işlevi üstlenen Pakistan Başkanı Yahya, Çin Büyükelçisiyle buluştu ve

²¹¹ Burr, s.95.

²¹² Zhang, s.81.

²¹³ Zhang, s.88.

²¹⁴ Zhang, s.88.

²¹⁵ Zhang, s.88.

²¹⁶ Burr, s.96.

²¹⁷ Burr, s.96.

O'na Zhou Enlai' ye iletmek üzere Nixon'un Çin'le ilişkileri "normalleştirmekle" ilgilendiğini ve bir jest olarak Birleşik Devletler' in Tayvan boğazındaki destroyerleri çektiğini söyledi.²¹⁸ Başkan Nixon ise, Pekin'in destroyerle ilgili mesajı aldığını öğrendiği zaman Kissinger'a açık ticaret imkânları için araştırma yapmasını söyledi. Bu arada Aralık'ta Bakan Rogers Nixon' a, stratejik ve ticari yanlarla ilgili sunumunu yaptı.²¹⁹ Bakan Rogers alınacak ticari önlemlerin, Amerikan iş dünyasının deniz aşırı gücünün artmasına neden olacağını belirtti.²²⁰

Ayrı bir kanal olarak 3 Aralık'ta Amerika'nın Varşova Büyükelçisi Stoessel, Çin' li Maslahat Güzar Lei Yang' a, Yugoslav Büyükelçiliği'nin sponsoru olduğu bir moda fuarında, Nixon'un Pekin'le ciddi, somut görüşmeler istediğini iletebildi.²²¹ Bir jest olarak birkaç gün sonra Çinliler 7 Aralık'ta bir Amerikan karı-kocayı serbest bıraktı. 10 Aralık'ta ise Maslahatgüzar Lei, Stoessel' den kendisini ziyaret etmesini istedi.²²² ABD tarafında ise 20 Haziran'da Büyükelçi Stoessel Çin tarafına Washington' un Tayvan'la anlaşma taahhütlerine bağlı olduğunu ama ümit edilenin Asya'da barış ve güvenlik arttıkça Tayvan'daki şu andaki mevcut askeri varlığın azaltılabileceğini söylemekle talimatlandırıldı.²²³

Önemle belirtmelidir ki Kissinger Pekin'deyken 25 Ekim'de Çin'in BM oylamasında üye kabul edildiği ve Tayvan'ın kovulduğunu öğrendi. Ayrıca Çin, Güvenlik Konseyi'nde Tayvan'a ait olan koltuğu da almıştı ve Tayvan'ın koltuğunu korumaya çalışan iki BM nezdinde görevli Amerikan Büyükelçisi için bu büyük bir yenilgiydi. Çünkü aylarca, ABD iki Çin politikası savunmuştu.²²⁴

Sonunda dikkatli bir planlama sonucu Nixon Şubat 1972'de Pekin'e vardı. Bu gezi karşılıklı izolasyonu bitirdi, uzlaşmaya varılan Şangay bildirisi ise ilişkilerin normalleşmesi için temel oluşturdu. Üstelik Çin'le varılan normalleşme Nixon'ın tekrar seçilmesine yardımcı oldu.²²⁵ Haddizatında Nixon Birleşik Devletler' in ve

²¹⁸ Burr, s.97.

²¹⁹ Burr, s.98.

²²⁰ Burr, s.98.

²²¹ Burr, s.98-99.

²²² Burr, s.99.

²²³ Burr, s.101.

²²⁴ Zhang, s.89.

²²⁵ Zhang, s.93.

Çin'in ortak bir zemin bulabileceklerini, Mao ise anlaşma çıkmasa bile konuşmanın iyi olduğunu belirtti.²²⁶

Yine de belirtmek gerekir ki Nixon yönetiminin Pekin'le yakınlaşma oluşturma çabaları üst düzey görevlilerin Çin'in bir soğuk savaş rakibi olduğunu düşünmeyi bıraktıkları anlamına gelmez. Nitekim Nixon ve danışmanları Çin Halk Cumhuriyeti'nin kıtalararası füze kapasitesinden sinirli değilse bile huzursuzdular.²²⁷

Açıktır ki eski düşmanlıklar, yanlış anlamalar, iç politikada muhalefet ve müttefiklik politikaları Pekin ve Washington'daki karar alma süreçlerini komplike bir hale getirmiştir. Ne var ki değişen tehdit algıları, aynı şekilde her iki tarafın Çin-Sovyet sınır çatışması sırasında hissettikleri baskı Mao'yu ve Nixon'ı daha yakın bağlar kurma konusunda cesaretlendirmiştir.²²⁸

Çin ziyareti sırasında Nixon, Şangay'a gittiğinde Birleşik Devletler ve Çin Şangay Bildirisi'ni yayınladı. Bildiride iki ülke Hindistan, Kore, Japonya Güney Asya ile ilgili görüşlerini ortaya koyuyordu. Ortak bir iradeyle iki taraf da ilişkilerin normalleşmesi konusunda devam etmeye karar verdiler. Her iki tarafı esas ilgilendiren paragraf ise Tayvan'la ilgili olandı. Çin, Çin Halk Cumhuriyeti'nin tek yasal Çin olduğunu ortaya koyarken, ABD şu konuda uzlaştı:²²⁹ “Tayvan Boğazının iki tarafında tek bir Çin vardır ve Tayvan Çin'in parçasıdır. Birleşik Devletler hükümeti bu duruma meydan okumaz. Ve nihai amacının Amerikan güçlerinin ve askeri yerleşimlerini Tayvan'dan çekilmesi olduğunu teyid eder. Bu arada, Tayvan'da tansiyon azaldıkça mevcut güçlerini azaltacaktır.”²³⁰

Başkan Nixon 1972 yılında yaptığı bir konuşmada, “Çinliler ve Sovyetler'e baktığımızda tarihin bu noktasında dünya güç dengesinde çok fazla fundamental kayma vardı ve bu da onları başka yere bakmaya mecbur bırakırken bizi de onlarla daha iyi ilişkiler kurmak mecburiyetinde bıraktı”²³¹ demiştir. Esasında Realist bir

²²⁶ Zhang, s.98.

²²⁷ Burr, s.103.

²²⁸ Burr, s.103.

²²⁹ Zhang, s.104.

²³⁰ Zhang, s.104.

²³¹ Zhang, s.114.

dünya algısı oluşturmuş olan Nixon, Başkanlığının çoğunu üçgen diplomasisinin manevralarına adanmıştır.²³² Birleşik Devletler'in yakınlaşmaya yönelik adımları başta deneyildi, öyle ki; Tayvan gibi bölgesel müttefiklerle sorunlar yaşamaktan kaçınma noktasındaydı. Ne var ki, Nixon' la Kissinger Pekin'le bir modus vivendi arayışındaydılar çünkü nükleer bir Çin'den endişeleri vardı ama aynı zamanda Doğu Asya'da Sovyet etkisini çevrelemek istegindeydiler.²³³

Denilebilir ki zımnen Nixon ve Kissinger Çin'e yönelik Sovyet tehdidinin, dünya istikrarına ve Amerika'nın pasifik gücü konumuna Pekin'in küçük nükleer cephaneliğinden daha fazla tehdit oluşturduğu sonucuna vardılar. Daha ötesi üst düzey görevliler üçgen diplomasi için imkânlar gördüler ve Pekin'le yakınlaşmanın Moskova'yı Washington'a yaklaştıracığına inandılar. Ayrıca Nixon ve dışişlerindeki danışmanları Çin'i adım adım dünya kapitalist piyasası içine getirmeyi umdular.²³⁴

1972'den sonra 2. Döneminde ise Nixon Watergate skandalıyla fazlasıyla meşgul oldu, Çin'de ise 1976'da Mao ve Zhou Enlai öldü. Bir beş yıllık dönemde bu sebeple ABD-Çin ilişkileri yavaş ilerledi.²³⁵

3. DENG XIAOPİNG DÖNEMİ

Belirtmek gerekir ki komünist Çin tarihinde iki tane çok güçlü lider gelmiştir. Bunlar 1976'ya kadar Mao ve 1978-1997 arası Deng Xiaoping' dir.²³⁶ Özellikle Çin'in dış politikasının oluşmasında bu iki lider önemli oldu: Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurucusu olarak Mao Zedong ile Mao'nun ölümünden sonra başa geçen ve reform ve "açık kapı" politikasının genel dizayn edeni olarak Deng Xiaoping.²³⁷

²³² Zhang, s.114.

²³³ Burr, s.103.

²³⁴ Burr, s.104.

²³⁵ Zhang, s.112.

²³⁶ Chih-Chia Hsu, "Foreign Policy Decision-Making Process in Deng's China", *Asian Perspective*, Vol 23, No:2,1999, s.199

²³⁷ Humayoun Khan, "A Historical View of China's Foreign Policy Towards Big Powers" ,*Strategic Studies*, Vol.26 No:2 (Summer 2006), s.73

Deng Xiaoping' in yönettiği Çin'de 3 model vardı: Baştaki lider, kolektif liderlik ve bürokratik organizasyon. Özellikle ulusal güvenlik ve dış politika kararları ise lider tarafından alınmıştır.²³⁸

Deng zamanında Mao döneminden farklı olarak Çin dış politikasında karar alma süreci çok katlı idi. Öyle ki; Deng karar alma otoritesini kurumlar üzerinden aşağıdaki liderlere dağıtmıştı. Yine de son otorite kendisiydi.²³⁹

Vurgulamak gereken husus Deng zamanındaki tüm dramatik uluslararası gelişmelere rağmen, -bunlar Doğu Avrupa'da büyük değişme, Sovyetler Birliği'nin parçalanması, iki kutuplu sistemin yıkılması ve Soğuk Savaş'ın bitmesi, Çin dış politikası dikkate değer süreklilik içinde kaldı.²⁴⁰

Bir başka farklılık olarak Mao'nun aksine Deng'in politika stili konsültasyon ve konsensüse dayanıyordu. Kıyaslayacak olursak Mao'dan daha az otoritesi ve gücü vardı ve değişik fikirleri en üst düzeyde tolere ederdi.²⁴¹

Yine de Mao'yla arasında tarz farkı vardı. Şöyle ki Mao, Amerika'nın Sovyet politikasının stratejik niyetini sorguladı, Deng ise stratejik menfaatlerin bir kimliği olduğunu kabullendi. Diğer taraftan tehlikeyle karşılaştığında Deng, Mao' nun Amerikan ilişkisindeki müphemliği sona erdirdi.²⁴²

Bir bakışta Mao döneminin ve Deng döneminin karşılaştırılması ise şöyle yapılabilir:

243

²³⁸ Hsu, s.197.

²³⁹ Hsu, s.198.

²⁴⁰ Khan, s.87.

²⁴¹ Hsu, s.203.

²⁴² Kissinger, s.349.

²⁴³ Khan, s.95.

Tablo 1: Mao Zedong- Deng Xiaoping Karşılaştırması

Mao Dönemi	Deng Dönemi
Ulusal güvenliği korumak	Ekonomik refahı desteklemek
Çin'in zor kazanılmış devlet egemenliğini ve toprak bütünlüğünü garanti altına almak	Yeni uluslararası düzenin kurulmasını desteklemek
Çin'in uluslararası statüsünü artırmak	Barışçıl bir uluslararası çevre tesis etmek

Kabul etmek gerekir Deng Xiaoping, 20.yy'ın sonunda dünyanın önde gelen liderlerinden biridir. Hatta Çin, onun reformları sonucunda dünyanın gelecek süper gücü olarak ortaya çıktığında Deng'in etkisi gelecek yüzyılda hissedilecektir.²⁴⁴

Deng Xiaoping insanlığın beşte birinin anıtsal dönüşümünden sorumludur, beklenmedik bir gelecek bakışıyla Çin'i sosyalist uykusundan uyandırmıştır. Ancak kariyeri lekeden arı değildir, birçoklarına göre katliam olan Tiananmen olayları ise en başta gelenidir.²⁴⁵

İdeolojik olarak Deng Xiaoping Çin'in zenginliğini ve gücünü artırmaya çalışan sadık bir milliyetçiydi. O, 19.ve 20.yy'ın Çinli reformcularının istediğinden başka bir şey istemedi: modern bir endüstriyel taban oluşturulması, Çin'in kırsal toplum yapısının değiştirilmesi, nüfus için maddi standartları konforlu bir yaşam oluşması, ulusal bağımsızlık, onur ve dış ilişkilerinde hareket serbestiyeti, güçlü ulusal savunma ve toprak bütünlüğü, büyük güç statüsünün kazanılması.²⁴⁶

Gerçi Deng yüzyılda bu amaçları taşıyan ilk lider değildi ama onları gerçekleştirmekte en başarılı O' dur.²⁴⁷ Göreve geldiğinde Mao Zedong'dan durgun

²⁴⁴ David Shambaugh, "Special Issue: Deng Xiaoping: An Assesment", *Editorial Introduction*, *The China Quarterly*, No:135, (Sep.1993), s.409

²⁴⁵ Shambaugh, *Editorial* s.409

²⁴⁶ Shambaugh, *Editorial*, s.409

²⁴⁷ Shambaugh, *Editorial*, s.410

bir ekonomi, yabancılaşmış bir toplum, felç olmuş bir politika devraldı. Görevden ayrıldığında ise takipçilerine güçlü bir ekonomi, canlanmış bir toplum ama antik bir sistem bırakmıştır.²⁴⁸

Deng göreve geldiğinde ekonomi 1957 seviyelerinde donmuştu, Çin'in doğu komşularının hızlı büyümesinin gerisinde kalıyordu. Dış ilişkiler açısından ise Mao Zedong ABD'yle bir ilişki başlatmıştı ama tamamlamamıştı, full diplomatik ilişkiler ve normalleşmenin getireceği yararlar yoktu.²⁴⁹

Deng Xiaoping Çin'in değişmez dış politika prensiplerine ise sahip çıkmıştır. Bu beş prensip şunlardır: egemenlik ve toprak bütünlüğüne karşılıklı saygı, karşılıklı saldırmazlık, birbirinin iç işlerine karışmama, eşitlik ve karşılıklı fayda ve barış içinde bir arada yaşama. Bunlar ilk olarak Başbakan Zhou Enlai tarafından Aralık 1953-Nisan 1954 yılları arasında Çin ve Hint Hükümetleri tarafından Tibet üstüne yapılan görüşmelerde öne sürülmüştür. Daha sonra resmen Hindistan'la yapılan anlaşmanın giriş bölümüne konulmuştur. Haziran 1954'ten beri beş prensip Başbakan Zhou Enlai ve Başbakan Cavaharlal Nehru arasındaki ortak bildiride yer almaktadır, beş prensip başka birçok uluslararası dokümanda da kabul edilmiştir ve ülkeler arasındaki ilişkiler için kabul edilen bir norm haline gelmiştir.²⁵⁰

Belirtmek gerekir ki Mao'nun ölümü ve Deng'in iktidara gelmesinden sonra, Çin dış politikası iç ekonomik büyümeyi desteklemeye yöneldi. Çünkü Deng Çin'in enerjisini iç kalkınmasına konsantre etmesi gerektiğine inandı, bu şekilde yapmak için gereksiz dış karmaşıklıklardan uzak kalmak, ılımlı bir dış çevre oluşturmak ve diğer büyük güçlerin Çin'in yükselişine meydan okumasını engellemek gerekliydi.²⁵¹ Deng Xiaoping, Çin kültüründeki girişimci ruha güvendi, bu yönüyle o serbest piyasacılar Ronald Reagan ve Margaret Thatcher'la aynı mirası paylaşır.²⁵² Ayrıca Deng kendisinden önceki Çinli reformcular gibi politik gücü tekeline alan güçlü bir devlet

²⁴⁸ Shambaugh Editorial, s.410

²⁴⁹ David Shambaugh, "Deng Xiaping: The Politician", *Cambridge University Press, The China Quarterly*, No: 135, (Sep. 1993), s. 457-490, s. 483

²⁵⁰ Khan, s.94.

²⁵¹ https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2018/03/fp_20171104_hass_the_trajectory_of_chinese_foreign_policy.pdf, (03.2018)

²⁵² Shambaugh, Special Issue, s.411.

yapısının ekonomik kalkınmada hayati olduğuna inandı. Bu bakış açısı Doğu Asya kalkınma modeliyle güçlenmiştir.²⁵³ Bu prensipler ve politik anlayışla Deng Çin’de ilk büyük diplomatik dönüşümü “reform ve açılış” hareketiyle 1970ler’in sonunda başlattı.²⁵⁴ Öyle ki Deng, Çin’in görece ulusal gücü bölgesel ve küresel sahnenin önüne gelmeden önce Çin için bir stratejik fırsat periyodu sağlamak istedi. Deng’in meşhur “kapasiteleri sakla zaman al” vecizesi 30 senedir Çin Dış Politikasının kuzey yıldızıdır. Tüm bu süre boyunca Çin dünya sahnesinde pasifti ve büyük oranda ihtiyatlıydı.²⁵⁵ Deng içerde ekonomik modernizasyonu kolaylaştırmak için, uluslararası toplumla angaje olmayı destekledi. Çin’in uluslararası profilini hükümetler arası ve hükümetler dışı organizasyonlara katılımını artırarak–özellikle finansal olanlarına–genişletti, böylece ülke aşamalı olarak Mao dönemi izolasyonundan çıkmaya başladı.²⁵⁶ Deng’in ekonomik konularla ilgili politikasında beş değişmez tema var gibi görünüyor: Ekonomik kalkınmaya verilen yüksek önem, yüksek büyüme ihtiyacı, insan kaynaklarını iyi kullanma adına otoritenin delege edilmesi karışmamanın önemi ve dış dünyaya açık olma ihtiyacı.²⁵⁷

Deng 1977’de 2. Sürgünden dönüp iktidara geldiğinde Mao’nun iç politikasını değiştirdi, ama dış politikasını büyük oranda yerinde bıraktı. Bunun temel sebebi ise ikisinin de güçlü milli hisler taşıması ve Çin’in ulusal çıkarına paralel görüşte olmalarıdır.²⁵⁸ Zaten artık dünya devrimi adına Çin’in nostalji fırsatları yoktu. Nitekim Deng bütün konuşmalarında, Avrupa’ya karşı Sovyet tehdidine direnmek için, Çin ve Japonya’nın global dizaynın içinde olması gerektiğini söyledi.²⁵⁹ Ayrıca Deng’in bakış açısı açıkça Mao’dan çok daha optimistikti. Şöyle ki; Deng zamanın

²⁵³ Shambaugh, Special Issue, s.410.

²⁵⁴ Khan, s.87.

²⁵⁵ https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2018/03/fp_20171104_hass_the_trajectory_of_chinese_foreign_policy.pdf, (03.2018)

²⁵⁶ Khan, s.87.

²⁵⁷ Barry Naughton, “Deng Xiaoping: The Economist”, *The China Quarterly*, No:135, Special Issue: Deng Xiaoping: An Assesment, (Sep.1993), s.492

²⁵⁸ Kissinger, s.348-349.

²⁵⁹ Kissinger, s.349.

barış ve kalkınmaya geçtiğini, yakın gelecekte dünya savaşı olmayacağını çünkü barış lehine olan unsurların savaş lehine olanların üstünde olduğunu deklare etti.²⁶⁰

Öte yandan 1978’de Deng Vietnam’ı, Doğunun Kübası olarak etiketledi ve yeni imzalanan Sovyet-Vietnam anlaşmasından dünya barışına bir tehdit olarak bahsetti.²⁶¹

Dış politikada ABD’yle gerçekleştirilen ilk görüşme sırasındaki müzakerelerde Dış işleri Bakanı Huang Hua, konuyu iki süper güç arasındaki çelişkilerle açtı: “Sovyetler Birliği savaşın en tehlikeli kaynağıdır. Dünya hegemonyasını ulaşılmaya çalışmak Sovyet sosyalist emperyalizminin değişmez stratejik hedefidir.”²⁶² Ayrıca “Sovyetlere karşı koordine bir baskı politikası yürütülebilir çünkü Sovyetler Birliği dışa güçlü içe zayıftır.”²⁶³ Deng Xiaoping de bir sonraki gün katıldığında, tavizler ve anlaşmaların Sovyet direncini azaltmadığı konusunda uyardı. Şöyle ki; O’na göre 15 yıllık silah kontrol anlaşmaları Sovyetler Birliği’ne Birleşik Devletlerle stratejik pariteye erişme imkânı vermiştir. Ayrıca Sovyetler Birliği’yle ticaret Amerika’nın Sovyetler Birliği’ne zayıflıklarından kurtulmak için yardım etmesi demektir.²⁶⁴ Deng’in Başkan Carter’a dediği cümle ise O’nun dış politikasını anlamak açısından manidardır: “Sovyetler Birliği parmaklarını nereye uzatırsa, onları orada koparıp atmalıyız.”²⁶⁵ Ancak şiddeti onaylamayı reddetmek ama Sovyet güçlerinin hareketleri konusunda istihbarat teklifinde bulunmak müphemliğe, karmaşaya yeni bir boyut vermek demektir. Ayrıca bu Carter’ın Deng’in altını çizdiği Sovyet tehdidini paylaşmadığı anlamına gelebilirdi veya Çinlilerin olası bir Sovyet reaksiyonundan korkularını azaltarak, işgale cesaretlendirme olarak da anlaşılabilirdi.²⁶⁶

Ertesi gün ise Başkan Carter ve Deng yalnız buluştular, Carter Deng’e Amerikan pozisyonunu özetleyen bir not verdi. Bu not tonda ılımlı içerikte makul, dayanıklılığın önemini vurgulayan ve uluslararası sonuçları özetleyen bir nottu.²⁶⁷

²⁶⁰Dongsheng Di, “Continuity and Changes: A Comparative Study On China’s New Grandstrategy, *Researchgates*, Sayı.12, 15.02.2007, s.7-18

²⁶¹ Kissinger, s.358.

²⁶² Kissinger, s.351.

²⁶³ Kissinger, s.352.

²⁶⁴ Kissinger, s.353.

²⁶⁵ Kissinger, s.364.

²⁶⁶ Kissinger, s.366.

²⁶⁷ Kissinger, s.366.

1978 ve 1979 yıllarında Deng bir seri ziyaretler yaptı. Bu ziyaretler Çin'in dışarıdaki devrimci meydan okuyucu imajını, Sovyetler' in ve Vietnam'ın jeopolitik dizaynının kurbanına dönüştürmüştür.²⁶⁸ Ziyaretleri boyunca Deng, alışılmışın dışında Çin'in görece geri kalmışlığını vurguladı ve gelişmiş endüstriyel uluslardan teknoloji ve uzmanlık almak istediğini vurguladı. Ama yine de Çin'in geri kalmışlığının Sovyet ve Vietnam yayılmacılığına karşı direnmesini ortadan kaldırmayacağını, gerekirse bunun için tek başına güç kullanacağını temin etti.²⁶⁹

Ne var ki Amerika Birleşik Devletleri'yle Çin arasındaki yakın konsültasyona rağmen, Amerika'nın hala resmen Tayvan'ı Çin'in meşru hükümeti kabul etmesi ve Taipei' yi başkent kabul etmesi anomalisi devam ediyordu. Bu sırada ABD'de Jimmy Carter göreve geldi ve ilişkilerin normalleşmesi Çin-Amerikan ajandasının tepesine yerleşti.²⁷⁰ Bir sonraki yıl, Amerika'nın içinde yaşanan Çin tartışması Başkan Carter Çin'le olan ilişkilere yüksek özellik atfedince sona erdi. Belirtmek gerekir ki Afrika'da ve Ortadoğu'da Sovyet baskısı yeni Başkanı Çin'le hızlı normalleşme seçeneğine itti.²⁷¹ Bu kapsamda 17 Mayıs 1978'de Başkan Carter Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski' yi Çin'e gönderdi. Zaten Deng normalleşmeyi ilerletme konusunda çok istekliydi: "Gerçek somut ayakları yere basan"²⁷²

Tüm bu yakınlaşmanın yaşandığı 1972-1979 arası dönemde, aralıklarla yürüttükleri görüşmeler neticesinde Çin ve ABD 1 Ocak 1979'da diplomatik ilişkileri resmi olarak kurmuşlar ve ABD, Tayvan'la diplomatik ilişkisini keseceğini, Tayvan'daki ABD güçlerini geri çekeceğini ve Ortak Savunma Anlaşması'nı sona erdireceğini açıklamıştır. Diğer taraftan ABD'ye gerçekleştirdiği ziyareti esnasında Deng, ABD yetkilileriyle küresel ve bölgesel konuların yanı sıra, Amerikalı önde gelen işadamlarıyla Çin-ABD ekonomik işbirliğini sağlama konularını da görüşmüştür.²⁷³

²⁶⁸ Kissinger, s.356.

²⁶⁹ Kissinger, s.357.

²⁷⁰ Kissinger, s.349.

²⁷¹ Kissinger, s.350.

²⁷² Kissinger, s.351.

²⁷³ Pekcan, s.72.

Belirtmek gerekir ki normalleşme için Çin'in şartları açıktı ve değişmemiştir: Bütün Amerikan güçlerinin Tayvan'dan çekilmesi, Tayvan'la savunma anlaşmasının sona erdirilmesi, Çin'le diplomatik ilişkilerin münhasıran Pekin üzerinden kurulması. Buna karşılık Başkan Carter 1978'de Nixon ve Ford'un kabul ettiği prensipleri tekrarladı: Ülkenin barışçıl değişime açık olduğuna dair bir Amerikan açıklaması, Tayvan'a biraz Amerikan silahı satışına Çin'in muvafakatı.²⁷⁴

Bu şekilde Başkan Carter da Amerika'nın Tayvan'a silah satmaya devam etmeye niyetli olduğunu açıklamıştı. Zaten 1979'da Amerikan Kongresi Taipei' deki Amerikan diplomatik varlığının azaltılmasına Tayvan'la İlişkiler Yasası'nı geçirerek cevap verdi ve bu yasa ABD'yle Tayvan arasındaki güçlü ekonomik, kültürel, güvenlik bağlarının altını çizdi.²⁷⁵

Sonunda normalleşme Carter Deng' i Washington'a davet edince gerçekleşti. Bu ziyarette de Pekin'in pozisyonu sabit kaldı. Tayvan konusunda ise Deng'in Brzezinski' ye vurguladığı gibi "Tayvan'ın özgürleşmesi Çin'in içişidir ve hiçbir yabancı ülkenin karışmaya hakkı yoktur."²⁷⁶ Bu şartlar altında normalizasyon şu anlama geldi: ABD Büyükelçiliği Taipei' den Pekin'e taşınacak, Pekin'den bir diplomat ise Taipei' nin Washington'daki temsilcisinin yerini alacak. Buna karşılık olarak Amerikan Kongresi Nisan 1979'da Tayvan'la İlişkiler Yasası'nı çıkardı.²⁷⁷

Bu şekilde "Çin'le diplomatik ilişkilerini resmi olarak kuran ABD, Tayvan'la ilişkileri gayri resmi yollardan sürdürmek amacıyla Ocak 1979'da Tayvan ile İlişkiler Yasasını imzalamış ve 10 Nisan 1979'da Jimmy Carter'ın imzasıyla yasa yürürlüğe girmiştir. Bu yasa çerçevesinde, ABD'nin Tayvan politikası kısaca, Tayvan'la kültürel, ticari ve diğer ilişkilerin yakın ve dostça sürdürülmesi, Tayvan'ın geleceğinin barışçıl bir şekilde ve beklentiler dahilinde belirlenmesi, Tayvan'ın geleceğinin belirlenmesinde başvurulacak boykot ve ambargo gibi barışçıl olmayacak her yolun Batı Pasifik'in barış ve güvenliğine tehdit oluşturacağı ve bunun ABD'nin çıkarlarını tehdit edeceği ve kaygısını artıracacağı, Tayvan'a savunma silahları sağlanacağı,

²⁷⁴ Kissinger, s.355.

²⁷⁵ Kissinger, s.381.

²⁷⁶ Kissinger, s.355-356.

²⁷⁷ Kissinger, s.356.

Tayvan'ın güvenliğini sosyal ve ekonomik sistemini tehlikeye atacak her türlü baskıya karşı koyulacağı şeklinde özetlenebilir. Bu yasa günümüzde halen çözülemeyen Tayvan konusu nedeniyle Çin-ABD ilişkilerinde bir sorun kaynağı olamaya devam etmektedir.”²⁷⁸ Ayrıca “17 Ağustos 1982’de Çin-ABD Ortak Bildirisi (Joint Communiqué of the People’s Republic of China and the United States of America) yayınlanmıştır. Bu bildiride ABD; Çin’in içişlerine karışmayacağını ve ‘bir Çin bir Tayvan’ politikası izlemeyeceğini, Tayvan’a silah satışında uzun süreli bir politika izlemeyeceğini, Tayvan’a satılan silah miktarının Çin-ABD diplomatik ilişkilerinin ilk yıllarındaki miktarını geçmeyeceğini ve zaman içerisinde Tayvan’a silah satışını azaltacağını taahhüt etmiştir”.²⁷⁹

Tayvan konusu Reagan dönemine kadar uzanmıştır. Öyle ki; Reagan 1981’de yönetimi devralır almaz Çinli liderler normalleşmenin bitmeyen bir yönü olarak Tayvan silahları konusunu yeniden gündeme getirdiler. Ne var ki Reagan Tayvan’a silah satmaya devam etme niyetini saklamadı.²⁸⁰ Bu dönemde meşhur 17 Ağustos 1982 tarihli 3. Bildiri(Communiqué) Amerikan-Çin ilişkilerinin temel yapısı haline geldi.²⁸¹ Bu bildiride iki taraf da temel prensipleri yeniden açıkladılar: Çin, Tayvan’ın Çin’in içişi olduğunu ve yabancıların karışamayacağını vurgularken, Amerika barışçıl bir çözüm konusunda endişesini tekrarladı.²⁸² Önemli bir husus olan Tayvan’a silah satışıyla ilgili paragrafta ise şöyle yazıyordu: “Birleşik Devletler uzun dönemde Tayvan’a silah satışı gerçekleştirme peşinde değildir, Tayvan’a silah satışı hem kalitatif hem kantitatif açıdan Çin ve Amerika arasında diplomatik ilişkiler kurulduktan sonraki seviyeyi aşmayacaktır, ABD aşamalı olarak Tayvan’a silah satışını azaltmaya niyetlidir”²⁸³

Bu arada Başkan Reagan Henry Kissinger’a Çin Büyükelçisine bir mesaj olarak “iki Çin politikası” izlemeyeceği veya “Bir Çin Bir Tayvan” politikası izlemeyeceğini iletmesini istedi. Başkan olarak Reagan var olan Çin Halk Cumhuriyeti-ABD ilişkileri

²⁷⁸ Pekcan, s.72-73.

²⁷⁹ Pekcan, s.73.

²⁸⁰ Kissinger, s.382.

²⁸¹ Kissinger, s.382.

²⁸² Kissinger, s.383.

²⁸³ Kissinger, s.383.

çerçevesine bağlı olacağını belirtti. Bir başka deyişle Reagan Başkan olarak Tayvan'daki arkadaşlarının yanında duracaktı ama Amerika'nın taahhütlerine bağlıydı.²⁸⁴ Bu dönemde Ronald Reagan, National Review 'in yayıncısına "Tayvan kendini Kızıl Çin'in işgali veya saldırısına karşı korumak için ne silah gerekiyorsa ABD'den alacaktır." dedi.²⁸⁵ Öte yandan Dışişleri Bakanı Alexander Haig ise Çin'in potansiyel rolünü Amerika' nın de facto müttefiki olarak ele alıyordu. Bu sebeple hem Pekin'e hem Tayvan'a Amerikan silahları satılması konusunda bir anlayış geliştirmeye çalıştı. Ne var ki bu yaklaşım iki tarafta da boşa çıktı. Şöyle ki Reagan Çin'e resmi silah satışını onaylamayacaktı Pekin de askeri donanım için bir anlaşmayı göz önüne almayacaktı.²⁸⁶

Esasında Reagan yönetiminin ilk döneminde Çin ve Tayvan politikası hemen hemen çetrefilli çelişkilerle doluydu-rekabet eden kişilikler, çelişen politika amaçları, Pekin ve Taipei' ye birbiriyle çelişen teminatlar, ölçülemez oransız moral ve stratejik emirler. Başkan Reagan hepsini aynı anda destekler imajı verdi.²⁸⁷ Ne var ki Reagan'ın başka çelişkili ve konvansiyonel olmayan politikaları gibi takip eden on yıllarda işe yaradı.²⁸⁸

Bu dönemde Deng'in ABD ziyareti iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesini kutlamak için diye ilan edildi. Kendisi açısından Deng ise Vietnam'la savaşı yüksek profilli bir Amerika ziyareti ile önceledi. Öyle ki Washington' un 1979 işgalinden Deng, Amerika'ya geldikten sonra haberdar oldu ve Amerika bu duruma açık destek vermedi, Amerikan rolü istihbarat paylaşımı ve diplomatik koordinasyonla sınırlı kaldı.²⁸⁹ Bu açıdan Deng'in Amerika'yı ziyareti, amaçlarından biri Sovyetler Birliği'ni korkutmak olan bir gölge oyunu gibiydi. Bu şartlarda Deng'in bir haftalık Amerika ziyareti, bir yönüyle diplomatik zirve, bir yönüyle iş gezisi, bir yönüyle siyasi kampanya beyin fırtınası, bir yanıyla 3. Vietnam savaşıyla ilgili psikolojik bir

²⁸⁴ Kissinger, s.381.

²⁸⁵ Kissinger, s.384.

²⁸⁶ Kissinger, s.382.

²⁸⁷ Kissinger, s.385.

²⁸⁸ Kissinger, s.385.

²⁸⁹ Kissinger, s.360.

savaştı.²⁹⁰ Aslında Deng'in sunduğu önleyici bir politikaydı ve Çin'in ofansif caydırma doktrininin bir parçasıydı. Buna göre Sovyetler Birliği özellikle son zamanda varlığını genişlettiği Güneydoğu Asya ve Afrika'da, geniş çevresinde baskı altın alınmalıydı. Eğer gerek olursa Çin, özellikle Güneydoğu Asya'da Sovyet dizaynına engel olmak için askeri harekât düzenlemeye hazırlanabilirdi.²⁹¹ Deng durumu şöyle özetledi: “Stratejimizin skecini sordunuz. Dört modernizasyonu gerçekleştirebilmemiz için uzun sürecek bir barışçıl çevreye ihtiyacımız var. Ama biz şu anda bile Sovyetler Birliğinin bir savaş başlatacağına inanıyoruz. Ama eğer iyi ve uygun bir şekilde hareket edersek onu ertelememiz mümkün. Çin savaşı 22 yıl geciktirmeyi ümit ediyor.

Bu önermenin altında resmi bir ittifak kurmayı teklif etmiyoruz, ama herkes bizim durduğumuz yer temelinde hareket edebilir ve aktivitelerimizi koordine edip gerekli önlemleri uygulayabiliriz.”²⁹²

Açıktır ki Deng Xiaoping Çin açısından “Tao Guang Yang Hui” (düşük profilden almak stratejisi) uyguluyordu.²⁹³ Buna göre 80’lerde Deng Çin’i dramatik bir şekilde reforme etti, aynı zamanda bu dönemde bağımsız barışçıl diplomasi edinmek için dış politikada büyük uyarlanma vardı. Deng ifade ettiği gibi devrim ve savaş döneminin değiştiğine, barış ve kalkınma dönemine gelindiğine inanıyordu.²⁹⁴ Aslında operasyonel olarak Çinli liderler Atlantik İttifakı’ndan çok daha fazla risk alan ve çok daha samimi bir işbirliği teklif ediyorlardı. Çinli liderler ofansif caydırıcılık stratejisini uygulamak istediler.²⁹⁵ Özellikle Deng resmi bir yapı veya uzun dönemli bir mecburiyet önermedi, ortak değerlendirme ortak hareket için itki sağlayacaktı. Ama bu de facto ittifak eğer değerlendirmeler ayrışmaya başlarsa ayakta kalamazdı.²⁹⁶ Gerçekte resmi bir ittifak olmadan müttefikmiş gibi davranmak realizmi uçlara itmek demektir.²⁹⁷ Denilebilir ki Deng ve Çinli liderlerin çoğu Çin-Amerikan ilişkilerinde

²⁹⁰ Kissinger, s.361.

²⁹¹ Kissinger, s.364.

²⁹² Kissinger, s.362.

²⁹³ Di, s.7.

²⁹⁴ Di, s.9.

²⁹⁵ Kissinger, s.354.

²⁹⁶ Kissinger, s.354-355.

²⁹⁷ Kissinger, s.363.

resmi bir ittifakı toplamda, kendi dış politikalarının uygulamasında gereksiz gördüler, Onlar zımnî anlayışlara güvenmeye hazırdılar. Ama aynı zamanda bir uyarı vardı. Eğer paralel çıkarları uygulamak mümkün olmazsa ilişki boşluğa dönüşecekti, bu Çin'in Mao'nun üç dünya konseptine geri dönmesi demekti-ki hala resmi politikaydı.²⁹⁸ Deng ise sözlü teşvikten uygulamaya geçtiğinde Çin'in pasif bir şekilde Amerikan kararlarını bekleyemeyeceğini gördü. Çin kendi başına da kalsa mümkün olan her yerde özellikle Güneydoğu Asya'da savunduğu politik çerçeveyi oluşturacaktı.²⁹⁹ Diğer taraftan paralel menfaatler ise Deng'in bakış açısından, Sovyetler Birliği' nin Asya' da politik ve askeri işbirliğiyle çevrelenmesi ve NATO'nun Avrupa'daki hedeflerine paralel olarak duruma göre kendilerini açığa vuracaklardı.³⁰⁰ Kısacası Deng'in stratejik dizaynı basitçe normalleşme değil uzlaşma gerektiriyordu, bu yüzden Japonya, Sovyetler Birliği ve Vietnam'ı izole etmeye yardımcı olabilirdi.³⁰¹

Diplomatik alanda ise Deng temel diplomatik stratejiyle ilgili konuları çözdü : (Sovyetler Birliğiyle ilişkileri normalleştirmek gibi), kitlesel silahlı güç azaltması (1 milyon asker), dünya savaşının yakında olmadığı değerlendirmesi ve Hong Kong'un bir devlet iki sistem modelinin kabulü.³⁰²

Açıkçası “1980’lerde Deng’in hükümet destekli ekonomik modernleşmesi ve açık kapı politikası, Çin’in dış dünyayla olan bağlarını artırmıştır. Deng’in başlattığı ve kendi deyimiyle Çin değerleriyle/karakteristiğiyle “ sosyalizmin gelişmesini amaçlayan bu reform programı, Çin’in ekonomisinde bir dönüm noktası olmuş ve Çin ekonomisi büyük bir dönüşüme uğramıştır. Bu ekonomik reformların en önemlilerinden biri ‘ev-hane halkı sorumluluk sistemini’ kabul etmek olmuştur. Bu yeni sistemle birlikte 1958’de Mao’nun tanıtmış olduğu komün sistemi kaldırılmış ve toprağın kullanım hakkı çiftçilere devredilerek çiftçilerin daha fazla ürün elde etmeleri sağlanmıştır. Bunun yanı sıra Devlet teşebbüslerine yatırım, pazarlama ve üretim konularında bazı yetkiler verilmiş, açık kapı politikası altında dış ticaret ve dış yatırımlar desteklenmiş, devlet dışı sektörlerin gelişimi hızlandırılmış, banka ve

²⁹⁸ Kissinger, s.363.

²⁹⁹ Kissinger, s.356.

³⁰⁰ Kissinger, s.363.

³⁰¹ Kissinger, s.357-358.

³⁰² Khan, s.89-90.

finans, sağlık gibi sistemler yenilenmiştir.”³⁰³ Belirtilmelidir ki ekonomik refah Deng’in reformlarının merkezinde olmasına rağmen, ekonomiyi açmayı veya kapitalist ajandayı aşama aşama uyguladı. Bu bağlamda Deng başlangıçta bazı sahil şehirlerini dış ũlkelerin deniz aşırı yatırımlarına açtı, bunlar Dalian, Qinghuangdao, Tianjin, Yantai, Qingdao, Lianyungang, Nantong, Shanghai, Ningbo, Wenzhou, Fuzhou, Guangzhou, Zhanjiang ve Beihai şehirleriydi.³⁰⁴ 1985’in başında ise Deng bu defa, sahil şeridindeki alanları genişletmeye karar verdi, Yangtze Nehri Deltası Pearl Nehri Deltası, Gũney Fujian’da Xiamen-Zhangzhou-Quanzhou ũçgeni açık ekonomik bŕlgelerini, Shandong Yarımadası, Liaodong Yarımadası, Hebei ve Guangxi açık sahil kemeri.³⁰⁵ 1992’den itibaren ise Devlet Konseyi bir kısım sınır şehrini açtı, ek olarak iç eyaletlerdeki bŕtũn başkentleri açtı ve ŕzerk bŕlgeleri açtı. Ayrıca ek olarak 15 serbest bŕlge, 32 devlet dŕzeyinde ekonomik ve teknolojik kalkınma bŕlgesi, 53 yeni ve yŕksek teknolojiye endũstriyel kalkınma bŕlgesi, bŕyŕk ve orta ŕlçekli şehirlerde kuruldu.³⁰⁶ Sonuç olarak çok seviyeli, çok kanallı, çok yŕnlŕ nehirlerle sahilleri entegre eden Çin’de sınır ve iç alanlar oluşturuldu. Bŕyle politikalarla Çin’de ekonomi hızlı gelişmeye başladı.³⁰⁷ Öte yandan 1980’lerde Çin herhangi bir ũlke ile ilgili tavır belirlerken ideolojiyi belirleyici almayacağını, Sovyet Bloku ũlkeleri dâhil her ũlkeye karşılıklı tavırları varsa dostluğunu sunduğunu deklare etti.³⁰⁸ Bu sırada Deng Xiaoping 1982’de Çin Komũnist Partisi’nin 12. Ulusal Kongresinde Çin karakteriyle sosyalizm inşa etme fikrini ortaya attı.³⁰⁹

Sonuç olarak denilebilir ki 1982’de Dışışleri Bakanlığı’ nı George Shultz devraldıktan sonra ABD, HC ve Tayvan 80’lerin ilk yıllarından temel menfaatleri genelde karşılanmış olarak ıktılar.³¹⁰

Bu sırada “1982 yılının Eylŕl ayında gerçekleşen 20. Parti kongresinde Parti Genel Sekreteri Hu Yaobang, Çin’in bundan bŕyle Sovyetler’ le ve ABD ile

³⁰³ Pekcan, s.74.

³⁰⁴ Khan, s.88.

³⁰⁵ Khan, s.89.

³⁰⁶ Khan, s.89.

³⁰⁷ Khan, s.89.

³⁰⁸ Di, s.9.

³⁰⁹ Khan, s.88.

³¹⁰ Kissinger, s.386.

ilişkilerinde bağımsız bir dış politika izleyeceğini ve ülkenin bağımsız girişimlerini engelleyebileceği ve üçüncü kişilerle ilişkilerine zarar verebileceği düşüncesiyle ittifaklardan kaçınacağını açıklamıştır.”³¹¹ “Bu açıklamanın 3 temel amacı vardır: Sovyetlerle ilişkileri geliştirmek, Çin’de ekonomiyi en ön sıraya koyan ideolojik bir değişim olduğunu göstermek ve Deng Xiaoping’ in içeride ekonomik reform, dışarıda ise Komünist Parti kurallarına bağlı kalarak uluslararası ekonomiye açılma yaklaşımına uymak.”³¹² Tüm bu politik yaklaşımlarla uyumlu olarak BM’nin bir üyesi olduktan sonra Çin aynı zamanda BM’nin birçok kuruluşuna katıldı. Şöyle ki; 1980ler itibarıyla Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu’na üye oldu Ayrıca 1986’da Çin, GATT’ a üyeliğini yeniden kazanmak için başvurdu.³¹³ Çin bu dönemde dış ülkelerde mevcut sermayelerini emmek, ileri teknoloji ve yönetim yeteneklerini kurmak, bu şekilde kendi ekonomisinin kalkınmasını hızlandırmak için dış ülkelerle ekonomik işbirliğini genişletmeyi planladı.³¹⁴ Nitekim Deng Xiaoping, Washington’ daki bir devlet akşam yemeğinde, Kızıl Çin’in lideri olarak Coca Cola, PepsiCo ve General Motors’ un baş yöneticileriyle yemek yedi. Ayrıca Kennedy Center’ın galasında Hatlem Globetrotters basketbol takımıyla el sıkıştı ve Texas’ da Amerikan tarzı bir şapka giyinerek rodeo ve barbekü kalabalığının karşısına çıktı.³¹⁵ Tüm gezisi boyunca Deng, Çin’in yabancı teknoloji edinme ve ekonomisini geliştirme ihtiyacını vurguladı. Temasları sırasında kendi isteğiyle bir Ford fabrikası, offshore petrol arama sektöründe çalışan Hughes Tool Company şirketi ve bir Boeing fabrikasını ziyaret etti. Yine Houston’a vardığında petrol endüstrisi ve diğer sahalarda Amerika’nın gelişmiş tecrübelerinden öğrenmek istediğini söyledi. Bu gezisi sırasında Deng, Çin-Amerikan ilişkileriyle ilgili ümitli bir değerlendirmede bulunarak “Amerikan hayatının her şeyini bilmek” ve “bize faydası olan her şeyi almak” konusundaki arzusunu dile getirdi. Deng ayrıca Houston’daki Johnson Space Center’da, uzay mekiği uçuş simülatöründe vakit geçirdi.³¹⁶

³¹¹ Pekcan, s.73.

³¹² Pekcan, s.73.

³¹³ Khan, s.90.

³¹⁴ Khan, s.88.

³¹⁵ Kissinger, s.361.

³¹⁶ Kissinger, s.361.

Nihayet Başkan Carter'la buluşmasında 29 Ocak'ta, Deng, Çin'in tarım, sanayi, bilim ve teknoloji, milli savunma' dan oluşan 4 modernizasyon politikasını açıkladı. Bütün bunlar Deng'in gezisinin amacı içindi: Birleşik Devletler ve Çin arasında de facto bir ittifak geliştirmek.³¹⁷ Dış politikasıyla uyumlu olarak Burma, Nepal, Tayland, Malezya, Singapur, 2 defa Japonya ve Birleşik Devletleri ziyaretiyle Deng Çin'i dünyaya çekme ve Hanoi'yi izole etme çabasını tamamladı. Bundan sonra da Çin'den bir daha dışarı çıkmadı.³¹⁸

Daha önce de belirtildiği gibi Deng'in stratejisinde ekonomik gelişme başat unsur halini aldı. Buna göre diplomasinin amacı iç ekonomik kalkınmayı destekleyecek uygun uluslararası çevre oluşturmaktı. Bu amaca ulaşmak için gücün kullanımı dramatik bir şekilde azalır ve nitekim askeri ekipmanlarla ilişkili bir çok araştırma 1980lerde askıya alınmıştır.³¹⁹ 1980ler boyunca Çin'in GSMH içinde askeri harcamaları açık bir şekilde aşağı düştü böylece Çin kısıtlı kaynaklarını ekonomik kalkınmaya konsantre edebildi. Ayrıca kısmen Çin'in dış politikasındaki değişiklikten dolayı, kısmen de ABD ve SSCB arasındaki rekabetin gelişiminden Çin on yıl boyunca arka planda uluslararası alandan faydalandı ve bu şekilde yardımcı olan bir uluslararası durum başarılı iç reformlarıyla pozitif bir etkileşim oluşturdu.³²⁰

Rusya tarafında ise Gorbaçov 1989 yılında Çin'e resmi bir ziyarette bulundu, her iki lider geçmişe bir nokta koymayı ve gelecek için yeni bir bakışı açmayı konuştular. Bu ziyaret sırasında 1960-70lerdeki (ortamın) aksine Çin-Sovyet bağları iyi komşuluk, dostluk, karşılıklı fayda ve işbirliğine evrildi.³²¹

Çin dış politikasında durgunluk ve uyumluluk bu dönem diplomasinin yöntemi olarak uygulandı. Öyle ki ekonomik diplomasi ana eksen olarak ele alındı. Bu dönemde Çin diplomasiyi zaruri kaynakların ve ekonomik kalkınmada ihtiyaç duyulan diğer şeylerin arzını garantilemek için kullanmıştır.³²² Tüm bu zaman boyunca Çin ekonomisini geliştirmeye devam etti, ama politik alanda çok düşük bir profil izledi.

³¹⁷ Kissinger, s.362.

³¹⁸ Kissinger, s.367.

³¹⁹ Di, s.13-14.

³²⁰ Di, s.9.

³²¹ Khan, s.90.

³²² Di, s.14.

Ne var ki 1990ların ortasında, özellikle 1995-1996 Tayvan Boğazı Krizleri'nden sonra Çin, dünyanın büyük güçleriyle stratejik ortaklık kurma yoluyla yeni bir politik ve ekonomik uluslararası düzenin kurulması için çabalarını artırdı.³²³

Deng görevi bıraktığında Çinli liderlerin 150 yıldır başarmak istediklerini başarmıştı: Zenginleşen bir halk ve güçlenen bir ülke.³²⁴ Kabul etmek gerekir ki Deng Xiaoping' in özellikle ekonomik mirası ezici bir şekilde pozitiftir ve oldukça güvenlidir. Deng'in bütün başarıları içinde Çin'in ekonomik sisteminin dönüşümü hâlihazırda en başarılı olarak değerlendirilen, çok sayıda insanın hayatına fayda getirmiştir. Deng Çin hükümetine büyük ekonomik dönüşüm periyodunda liderlik etmiştir. O'nun reformları sayesinde ekonomik sistem dönüşmüş, patlayıcı ekonomik büyüme dönemi başlamış, ülke izolasyondan çıkmış ve modern dünya ekonomisine gelmiştir.³²⁵ Çin'de meydana gelen bu reform dalgası, Çin ve ABD ilişkilerini de doğal olarak etkilemiştir. Şöyle ki: Diplomatik ilişkilerin kurulmasıyla birlikte artan ticari ilişkiler çerçevesinde karşılıklı ticaret anlaşmaları yapılmış; 1950'den bu yana Çin'de ilk kez uluslararası hukuk alanında uzmanlaşmış bir Amerikan Hukuk Bürosu açılmış; Çin'in hidroelektrik gücünün gelişimine, petrol üretimine ve taşınmasına, ithalat-ihracat amaçlı banka kredilerine ve Çin'e silah satışı gibi konulara ABD onay vererek destek sağlamıştır. Yine Çin bu dönemde ülkeyi birleştirmek adına içeride de açılımlar yapmış, hatta 1987'de Tayvan'da ikamet eden kişilere anakarayı ziyaret etme hakkı tanımıştır.³²⁶

Deng dönemi ÇHC' nin dış politikasının özellikleri esas olarak modernizasyon-odaklı stratejiler olarak tanımlanabilir.³²⁷ 1992'ye gelindiğinde Deng radikal ekonomik reformu yeniden tutuşturdu ki sonuç etkileyiciydi: GSMH'de % 12,8 lik büyüme. Üstelik bu dönemde yabancı yatırım Çin'e beklenmeyen düzeyde aktı. Ama aşırı ısınma, enflasyon yolsuzluk ve diğer negatif dışavurumlar da ortaya çıktı.³²⁸

³²³ Khan, s.94.

³²⁴ <http://fdjpkc.fudan.edu.cn/upload/article/files/26/5c/442698114d4a8752aae586903473/99b7c399-dab7-406e-b590-4ff5b8a11e58.pdf>

³²⁵ Naughton, s.491.

³²⁶ Pekcan, s.74-75.

³²⁷ Khan, s.94.

³²⁸ Shambaugh, s.410.

Kısacası Deng Xiaoping, bir politikacıydı, yöneticiydi ve genellemeciydi, en başarılı yönü ekonomik başarıların politik vaftiz babası olmasıydı.³²⁹

Ayrıca Deng kendi başına lezefer (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) yeteneğini ortaya koydu: yöneticinin hiçbir şeye karışmama kuralını ustalıkla uyguladı.³³⁰

Yine bu dönemde, “ABD’deki Reagan yönetiminin öncelik verdiği konu, Çin’le yapılacak bir nükleer işbirliğinin ABD’nin çıkarlarına fayda sağlayıp sağlamayacağı olmuştur. Başkan Reagan’ın 1984’ün Nisan ayında Çin’i ziyaret etmesi, işbirliği anlaşmasının da zeminini hazırlamıştır. İlişkilerin iyileşmesi sonucu iki ülke arasındaki Nükleer İşbirliği Anlaşması, 23 Temmuz 1985’te Enerji Bakanı John Herrington tarafından imzalanmış ve ertesi gün Kongre’ye sunulmuştur. Ne var ki anlaşma, bazı maddelerle ilgili yönetim içerisinde çıkan fikir ayrılıklarından dolayı, ancak 13 yıl sonra 1998 yılının Mart ayında Clinton yönetimi tarafından uygulamaya koyulmuştur.”³³¹

Özellikle vurgulanması gereken husus “Çin’in dış dünyaya açıldığı ve yukarıda da ifade edilen birçok reforma imza attığı 1982-1989 yılları arasını kapsayan dönem, Çin-ABD ilişkileri açısından da en yapıcı ve gerginlikten uzak dönem olmuştur. 1989’da Çin’de yaşanan ve Tiananmen Meydanı olayları tarihe geçen olaylar ise, Çin’in ABD ve diğer birçok ülkeyle ilişkilerinde ciddi yaralar açmıştır.”³³².

³²⁹ Naughton, s.491.

³³⁰ Naughton, s.492

³³¹ Pekcan, s.75.

³³² Pekcan, s.75.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1.TİANANMEN OLAYLARI

Deng bir süre sonra muntazam reformunun içinde gizli gerilimlerle yüzleşecekti. Bu dönemde dünyanın çoğu Çin'in ekonomik büyüme hızına hayret ederken, on binlerce öğrenci yurt dışına gönderildi.³³³ Öte yandan halk seviyesinde ekonomik reform Çinliler' in hayat standartları ve kişisel özgürlükler noktasında beklentilerini yükseltti.³³⁴ Ayrıca Çin liderliği artan seviyede Çin'in politik ve ideolojik duruşu konusunda bölündü. Kuzey komşusu Sovyetler Birliği'nde Gorbaçov reformları örneği tartışmayı artırdı. Şöyle ki; Çin liderliğindeki bir kısma göre glastnost ve perestroika tehlikeli sapkınlıklardı, tıpkı Kruşçev'in Stalin'in kılıcını atması gibi. Ne var ki çoğu genç nesilden öğrenciler ve Parti mensupları içinse, Çin'in kendi yolu için mümkün bir model olabilirdi.³³⁵ İşte bu sırada Komünist Parti eski genel sekreteri Hu Yaobang 8 Nisan 1989'da öldü. Tıpkı 1976'da Zhou Enlai' nin ölümünde olduğu gibi bu da politik olarak şarj olmuş yasın ortaya çıkması için fırsattı. Hu' nun sevenleri Tiananmen Meydanı'nda Halk' ın Kahramanları anıtına çelenk koydular ve mersiyeler okudular. Birçoğu Genel Sekreter'in politik liberalizasyona olan bağlılığından bahsetti.³³⁶ Bu sırada Pekin'de ve diğer şehirlerdeki öğrenciler yolsuzluk, enflasyon, basın kısıtlamaları, üniversite koşulları ve sahne arkasında partinin yaşlılarının yönetimine karşı ses yükselttiler. Sadece Pekin'de 7 ayrı talep değişik öğrenci gurupları tarafından dile getirildi ki bunlar hükümet tarafından yerine getirilinceye kadar gösterilere devam edeceklerdi. Ne var ki bir gösteri olarak başlayan olaylar Tiananmen Meydanı'nın işgali ve hükümetin otoritesine karşı meydan okumaya dönüştü.³³⁷ Öyle ki Haziran itibarıyla değişik boyutlarda protestolar ülke genelinde 341 şehre yayılmıştı. Birçok yerde protestocular trenleri ve okulları ele geçirmiş, başkentte anayolları kapatmıştı. Gösterilerin merkezi haline gelen Tiananmen Meydanı'nda öğrenciler açlık grevine başlamışlar, hem ulusal hem

³³³ Kissinger, s.405.

³³⁴ Kissinger, s.406.

³³⁵ Kissinger, s.407.

³³⁶ Kissinger, s.408-409.

³³⁷ Kissinger, s.409.

uluslararası gözlemcilerden büyük ilgi görmeye başlamışlardı. Bu sırada resmi Çin ziyareti için Gorbaçov geldiğinde Tiananmen Meydanı'nda seramoni düzenlenemedi, sadece havaalanında kamuya açık olmayan bir tören düzenlendi.³³⁸ Bazı raporlara göre ordunun bazı unsurları başkente yerleşip gösterileri bitirmeyi reddediyordu. Üstelik hükümetin çalışanları protestocularla beraber caddelerde yürüyordu.³³⁹ Deng için kültür devriminin hatıralarını akla getiren protestolar –gösterilerin amacı ne olursa olsun- Çin'in klasik kaos korkusunu diriltti.³⁴⁰ Gösterilerin başlangıcından 7 Hafta sonra Çin yönetimi 4 Haziran'da olayları bastırdı. Sertlik yanlısı Politbüro orduya Tiananmen Meydanı'nı temizlemeyi emretti. Yaşananların hepsi televizyonda Gorbaçov için gelmiş medya tarafından görüntülendi.³⁴¹

Daha önce de belirtildiği üzere “4 Haziran Vakası ve 1989 Demokrasi Hareketi” olarak da bilinen Tiananmen Meydanı olayları demokratik özgürlükleri temsil eden 4 Mayıs Hareketi'nin yıl dönümünün Pekin ve diğer birçok şehirde oldukça kalabalık gayri resmî geçit törenleriyle anılmasıyla başlamıştır. Parti liderleri bu gösterilere nasıl cevap verecekleri konusunda kendi içlerinde bölünmüşlerdir. Zhao Zyang gibi bazı Parti üyeleri göstericilerin fikirlerini desteklerken, Li Peng gibi diğer üyeler ise bunu Parti'nin otoritesine bir başkaldırı olarak algılamıştır. Tiananmen Meydanı'nda binlerce öğrenci, işçi ve aydın protesto gösterileri ve açlık grevi yapmışlardır. 19 Mayıs'ta Zhao Zyang' ın grev yapan öğrencileri ziyaret etmesi, öğrencilerin taleplerine olumlu cevap geleceği algısına yol açmıştı. Ancak durum farklı bir gelişim göstermiştir. Bir sonraki gün Deng Xiaoping, sıkıyönetim yasasını onaylayarak, orduya Meydanı göstericilerden temizleme emri vermiş, 3 Temmuz akşamı birlikler barikatları aşarak meydana girmiş ve göstericilere ateş açmıştır. 4 Temmuz'da da tüm direniş durdurulmuştur.”³⁴²

³³⁸ Kissinger, s.410.

³³⁹ Kissinger, s.410.

³⁴⁰ Kissinger, s.410.

³⁴¹ Kissinger, s.411.

³⁴² Pekcan, s.75-76.

Beklenebileceği üzere “1989’da Tiananmen Meydanı’nda yaşanan ve binlerce insanın öldürülmesiyle son bulan olayların uluslararası medyaya yansması Çin’in diğer ülkelerle özellikle de Batıyla olan ilişkilerine büyük darbe vurmuştur.”³⁴³

Tiananmen olaylarına giden süreçteki hızlı ekonomik toparlanma sırasında 1987 toplantısında Zhao Ziyang GSMH’ nın % 50’sinin piyasa güçlerine kaydığını söyledi. Öyle ki; artık teknik ekonomik konular dışında emir komuta sisteminde yeniden rol dağılımı gerektiriyordu. Bu dönemde Çin’de birçok merkezi kuruluş dağıtılacak ve öbürlerinin de fonksiyonları yeniden tanımlanacaktı.³⁴⁴ Bu süreci kolaylaştırmak için parti üyeliğinin bir gözden geçirilmesi ve bürokrasinin anadalga düzenlenmesi gerekiyordu. Bu da 30 milyon kişiyi ilgilendiren bir değişiklik demektir.³⁴⁵

Bakıldığında reform sürecinin ilk aşamaları planlamanın problemleriyle piyasananinkileri bir araya getirme eğilimindeydi. Bu dönemde en azından kısa dönemde fiyatların gerçeği yansıtmaya çabası fiyat artışlarına neden oldu.³⁴⁶ Nitekim Tiananmen Olayları’ na giden yolda enflasyon ve sosyal düzensizliğin etkili olduğunu iddia edenler de vardır. ³⁴⁷Yine bu dönemde hükümet reformlar nedeniyle işi tehdit edilen politik kadroların azalan sadakatıyla karşılaştı. Ayrıca 2 fiyat sistemi yürütmek nepotizme birçok kanallar açtı. Özellikle piyasa ekonomisine kayma en azından kısa dönemde yolsuzluğa da imkân açtı. Ülkenin kendine has şartlarında iki ekonomik sektörün bir arada bulunması –daralan ama hala çok geniş kamu sektörü ve büyüyen piyasa ekonomisi-iki fiyat seti oluşturdu. Bu dönemde Çin’de özel sektördeki karın bir bölümü yaygın rüşvet ve nepotizmin sonucuydu.³⁴⁸ İşte bu ekonomik koşullar altında yaşanan Tiananmen Olayları’ na uluslararası tepki şiddetliydi. Zaten Çin Halk Cumhuriyeti asla batı tarzı bir demokrasi olmamıştı. Şimdiyse dünya medyasının önünde halkın isteklerini ezen insan haklarını çiğneyen keyfi otoriter bir devlet olarak

³⁴³ Pekcan, s.76.

³⁴⁴ Kissinger, s.405.

³⁴⁵ Kissinger, s.405-406.

³⁴⁶ Kissinger, s.405.

³⁴⁷ <https://www.rfa.org/NS/ENG/ebooks/TiananmenSquareEnglishNew.pdf>, (04.16.2006)

³⁴⁸ Kissinger, s.406.

ortaya çıktı. Öyle ki şimdiye kadar reformcu olarak alkış alan Deng bir tiran olarak eleştirildi.³⁴⁹

Tiananmen olaylarına giden yolda 1988'de mini bir televizyon dizisi tartışmayı kristalleştirdi. Çin merkezi televizyonunda yayınlanan 6 bölümlük belgesel Çin'in bulanık ve yavaş akan nehri Sarı Nehir'i Çin medeniyetinin kendi tecrit edilmiş ve cansız haline benzetiyordu. Diğer taraftan Batı Kültürünü de içeren Mavi Okyanus'a yeni bir dışa bakış da öneriyordu. Bu belgesel hükümetin üst seviyeleri de dâhil ulusal bir tartışmayı katalize etti. Şöyle ki; geleneksel komünistler filmi karşı devrimci değerlendirdi ve yasaklanmasını başardılar ama yayınlandıktan sonra Çin'in Batı'yla olan ilişkilerine dair kaç nesillik tartışma tekrar ortaya çıktı.³⁵⁰

Çin'in içinde tüm bu gelişmeler yaşanırken Sovyet monolithindeki çatlamlar da tartışmaya girdi. 1989'un başında başlayan olaylar aynı yılın Kasım'ında Berlin Duvarı'nın yıkılmasına sebebiyet verdi ve sonunda Sovyetler Birliği'nin kendisi dağıldı. Bu dönemde Çin istikrarlı görünüyordu, dünyanın geri kalanıyla ilişkileri 1949 Komünist Zaferi'nden beri en iyi durumdaydı. Özellikle ABD ile olan ilişkiler büyük aşama katetmişti. Her iki ülke Afganistan'da Sovyet işgaline karşı işbirliği yapıyor, ABD belli düzeylerde Çin'e silah satıyor, ticaret artıyordu.³⁵¹

Vurgulanması gereken husus şudur ki Tiananmen Krizi'nin kısa dönemli sonucu ne olursa olsun Çin dünya politikasında büyük bir faktör olabilirdi. Eğer liderlik kendini konsolide edebilirse Çin ekonomik programına yeniden başlayıp devam eder ve güçlenirdi.³⁵² Bu atmosferde Çin-Amerikan ilişkileri, düzenli konsültasyonlar dâhil çok geniş bir politik çevreden eleştirilmeye başladı. Tüm bu eleştiriler nereden gelirse gelsin Pekin iç kurumlarını değiştirebilsin ve insan hakları pratiklerini cesaretlendirsın diye yaptırımlara ihtiyaç olduğu yönündeydi.³⁵³ ABD tarafında Başkan George Bush, Kongre Pekin'e cezalandırıcı önlemler uyguladığında uçlarını yumuşattı. Aynı zamanda kanısını açıklamak için 5 Haziran ve 20 Haziran'da

³⁴⁹ Kissinger, s.411.

³⁵⁰ Kissinger, s.407-408.

³⁵¹ Kissinger, s.408.

³⁵² Kissinger, s.414.

³⁵³ Kissinger, s.411-412.

üst düzey hükümet değişimlerini askıya aldı, askeri işbirliğini ve çift kullanımlı malzemelerle askeri malzeme ve polis için malzeme satışlarını durdurdu, Dünya Bankası'ndan ve diğer uluslararası finansal kuruluşlardan ÇHC' ye yeni kredi dilimlerine karşıtlığını açıkladı. Beklenilebileceği şekilde Amerikan yaptırımları Avrupa Topluluğu, Japonya, Avustralya Yeni Zelanda ve dünyadan başka hükümetlerin kınamalarıyla benzer adımlarla uyuytu.³⁵⁴

Gerçi daha beş ay önce Başkanlığı almış olan George W. Bush yaptırımların uzun dönem sonucundan rahatsızdı.³⁵⁵

George Bush, Çin'i tanıyordu. Başkan Bush Amerikan Temsilcilik Ofisi'nin başı olarak Çin'de 10 yıl çalışmıştı. Bu yaptırımlar ve diğer önlemlerde amaç neydi? Çin hükümetini devirmek mi? Yapısını hangi alternatife değiştirmek? Müdahale başladığında nerde sonuçlanabilir? Maliyetleri neler olur?³⁵⁶ Aslında her iki tarafın zorluğu da gerçektir. Çin tarafında Deng rejimi kuşatma altında hissediyordu, Bush ve Scowcroft ise Amerika'nın en derin değerlerine meydan okunduğunu.³⁵⁷ Bu durumda her iki taraf somut bir anlaşmaya varmadan ayrıldı. Üstelik işler bu kadarla da kalmadı. Öyle ki; 1989'un güzü itibarıyla Çin ve Amerikan ilişkileri 1971'de başladığından beri en endişe verici noktadaydı. Aslında her iki hükümette bir kopuş istemiyordu ama ikisi de ondan kaçınacak bir pozisyonda görünmüyordu.³⁵⁸

Aslında ABD ve Çin hükümetleri bir önceki on yılda de facto müttefik olarak davranmış olan, her iki tarafta üst düzey kontakların yokluğunda dargınlık ve karşılıklı suçlamalarla ayrılıyorlardı. İşte bu noktada onarılamaz bir kopuştan kaçınmak için Bush Deng' le olan uzun süreli ilişkisine başvurdu. Bu bağlamda 21 Haziran'da Deng' e uzun ve kişisel bir mektup kaleme aldı.³⁵⁹ Deng Bush'un teklifine hemen ertesi gün cevap verdi, bir Amerikan temsilcisinin Pekin'e gelişini hoş karşılayacağını belirtti. Bu şekilde Bush, 1 Temmuz'da Tianenmen Meydanı' daki şiddetten 3 hafta sonra Ulusal Güvenlik Danışmanı Brent Scowcroft ve Dışişleri Bakan Yardımcısı Lawrence

³⁵⁴ Kissinger, s.416.

³⁵⁵ Kissinger, s.412.

³⁵⁶ Kissinger, s.412.

³⁵⁷ Kissinger, s.420.

³⁵⁸ Kissinger, s.420-421.

³⁵⁹ Kissinger, s.416.

Eagleburger' i gizlice Pekin'e gönderdi. Gerçekleştirilen görüşmede Deng Bush'u övdü ve arkadaşlık açıklamalarına karşılık verdi, ama ilişkilerdeki gerginliği Amerika'ya yıktı.³⁶⁰

Deng görüşmede şöyle demiştir: “Dünyayı sallayan bir olaydı ve Amerika Birleşik Devletleri maalesef çok fazla olayın içine girdi. İki aydır olayların başından beri Amerika Birleşik Devletleri dış politikasının bazı yönlerinin Çin'i köşeye sıkıştırdığını hissediyoruz. Bu bizim buradaki hissimiz. Karşıdevrimci isyanın Çin Halk Cumhuriyeti'ni ve Sosyalist sistemimizi devirme amacı yüzünden. Eğer başarsalardı dünya başka bir yer olurdu. Açık konuşmak gerekirse savaşa yol açabilirdi.”³⁶¹

Deng Çin Amerikan ilişkileri konusunda ise şu değerlendirmede bulunmuştur: “çok hassas bir durumda diyebilirsiniz ki tehlikeli bir durumda yaptırımları umursamıyoruz, yaptırımlardan korkmuyoruz. Amerikalılar tarihi anlamalı. Çin Halk Cumhuriyeti' nin kuruluşuyla temsil edilen zaferi, 22 yıllık bir iç savaşta 20 milyondan fazla insanın hayatını kaybetmesiyle kazandık. Komünist Parti tarafından temsil edilen Çin Halk Cumhuriyeti'nin yerine konulabilecek hiçbir güç yoktur. Bu boş bir kelime değil. İspatlanmış ve farklı on yılların tecrübesiyle denenmiş bir şey.”³⁶²

Daha sonraki yıllarda gerçekleşen bir görüşmede Deng bu sefer Henry Kissinger'a şu değerlendirmelerde bulunmuştur: “Kaos için bir gecede gelmek çok kolay. Düzeni ve sükûneti sağlamak kolay olmayacak. Çin hükümeti Tiaenenmen' de gerekli adımları atmasaydı Çin'de iç savaş olabilirdi. Ve Çin Dünya nüfusunun beşte biri olduğu için Çin'de istikrarsızlık dünyada büyük güçleri de içeren istikrarsızlık oluşturabilir.”³⁶³ Bu durumda ilişkileri düzeltmek Amerika'ya kalmıştı, Deng meşhur bir atasözünü tekrarladı: “Düğümü açması gereken düğümü atandır.” Kendi adına Pekin isyanının kışkırtıcılarını cezalandırmakta tereddüt etmeyecekti, aksi takdirde Çin Halk Cumhuriyeti “nasıl var olmaya devam edebilirdi?”³⁶⁴

³⁶⁰ Kissinger, s.418.

³⁶¹ Kissinger, s.418-419.

³⁶² Kissinger, s.419.

³⁶³ Kissinger, s.422-423.

³⁶⁴ Kissinger, s.419.

Görüşmeler sırasında Ulusal Güvenlik Danışmanı Scowcroft Bush'un mektubunda yer verdiği hususlarla cevap verdi. Şöyle ki Birleşik Devletler ve Çin arasındaki yakın bağlar iki ülkenin de stratejik ve ekonomik çıkarlarını yansıtır. Ama aynı zamanda iki farklı kültürü olan toplumu yakın bağa getirir. Şu anda Pekin ve Washington kendilerini Çin'in iç pratiğinin televizyonda yayınlanmasıyla Amerikan kamuoyu üzerinde büyük bir etki yapmasında buldular.³⁶⁵ Öte yandan Scowcroft Çin hükümetinin göstericilere davranışının tamamen Çin'in içişi olduğunu kabullendi. Gerçekte Başkan Bush uzun dönemli Çin-Amerikan ilişkisinin korunmasının önemine inanıyordu. Ama aynı zamanda Amerikan halkının da hislerine saygı duymak zorundaydı.³⁶⁶

Görüşmeler sırasında Deng'in söylediğine göre istikrarlı bir Çin'in amacı yeni uluslararası düzene yapıcı katkıda bulunmaktı. Bunun için Amerika Birleşik Devletleri'yle ilişkiler merkeziydi. Nitekim bir seferinde Deng Henry Kissinger'a: "Bu bir şey. Hapisten çıktığımda ilk yaptığım şey Çin-ABD ilişkilerine dikkat çekmek oldu. Gene benim arzum, yakın geçmişe bir nokta koymak, Çin-Amerikan ilişkilerinin normale dönmesi. Ümit ediyorum arkadaşım Bush'a Çin Amerikan ilişkilerinin onun başkanlığı döneminde ilerleyeceğini göreceğiz"³⁶⁷ demiştir.

Yine Deng-Kissinger'a: "Sen ve Başkan Nixon Çin'le ilişkileri yeniden kurmaya karar verdiğinizde, Çin sadece sosyalizm için değil aynı zamanda komünizm için de mücadele veriyordu. 4lü çete komünist fakirlik sistemini tercih etti. Siz o zaman bizim komünizmimizi kabul ettiniz. Bu yüzden şu anda Çin sosyalizmini kabul etmemeniz için hiçbir sebep yok. Devlet devlete ilişkilerin sosyal sistemler tabanında ele alındığı günler gitti. Değişik sosyal sistemlere sahip ülkeler şimdi dostça ilişkiler kurabilirler. Çin ve ABD arasında birçok ortak çıkar bulabiliriz." değerlendirmesini yapmıştır. Bu düşünceleriyle uyumlu olarak Kasım 1989'da Deng, her zamanki pratikliğiyle iç müdahalelerde bulunmamayı dış politikanın genel politikası haline getiren yeni bir uluslararası düzen konsepti geliştirmek için çaba sergiledi, yine kendi sözleriyle "İnanıyorum ki yeni uluslararası politik düzenin kurulması için öneride

³⁶⁵ Kissinger, s.420.

³⁶⁶ Kissinger, s.420.

³⁶⁷ Kissinger, s.423-424.

bulunmalıyız. Yeni bir uluslararası ekonomik düzen kurmak için çok terakki edemedik. Bu yüzden şu anda barışçıl bir arada yaşamının beş prensibiyle bağlanmış yeni bir politik düzen üzerine çalışmalıyız.”³⁶⁸

Olaylardan sonra Deng, Başkan Bush’a bir anlaşma yapma isteğini ve en güçlü ülke olarak ABD ilk adımı atmalı düşüncesini iletmesi için Kissinger’ı harekete geçirmiştir ³⁶⁹ Çin-ABD ilişkilerinde bu karışıklıklar yaşanırken, 1990 baharında Doğu Almanya, Çekoslovakya ve Romanya’da komünist hükümetler yıkıldı. Bunun üzerine Deng parti mensuplarına şu uyarıyı yaptı: “Herkes açık olmalıdır ki, mevcut uluslararası durumda düşman bütün dikkatiyle Çin üzerinde konsantre olacaktır. Karışıklık çıkarmak için her şeyi kullanacak, güçlükler çıkartacak bize baskı yapacaktır. O yüzden Çin’in ihtiyacı olan istikrar, istikrar daha fazla istikrardır. Gelecek 3 ila 5 yıl partimiz ve ülkemiz açısından çok zor olacak.”³⁷⁰

Tüm bu güçlüklerle uğraştığı sırada 1990’ın başından itibaren Deng dereceli bir şekilde görevlerinden çekilmeye başladı. Aslına bakılırsa Tiananmen bunu hızlandırmış olabilir, artık yeni bir lider ortaya çıkarken Deng değişimi gözetleyebilirdi.³⁷¹

2.TİANANMEN SONRASI

Daha önce de belirtildiği üzere “Soğuk Savaş’ın kızıştığı 1970li yılların başında, SSCB’ye karşı ABD’nin Nixon hükümeti, Çin ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. 1972 yılında, Çin Başbakanı Zhou Enlai’ nin davetlisi olarak ABD Ulusal güvenlik danışmanı Henry Kissinger ve ABD Başkanı Richard Nixon ardı ardına Çin’i ziyaret etmiş ve iki ülkenin siyasi ilişkilerinin temel taşını oluşturan Şangay Deklarasyonu’na (28 Şubat 1972) imza atmışlardır. 26 Haziran 1978 tarihinde, ABD’nin Tayvan ile siyasi ilişkilerini kesen ve Tayvan’daki ABD askeri üssünün geri çekilmesine dair Çin-ABD Diplomasi Deklarasyonu’nu imzalamışlardır. Ocak 1979 tarihinde, iki ülkenin ilişkilerini pekiştirmek için Çin lideri Deng Xiaoping ABD’yi

³⁶⁸ Kissinger, ,s.427.

³⁶⁹ Kissinger, s.427.

³⁷⁰ Kissinger, s.437.

³⁷¹ Kissinger, s.437.

ziyaret etmişti. 17 Ağustos 1982 tarihinde, iki ülke, ABD'nin Tayvan'a silah satışı meselesine çözüm getiren deklarasyon yayınlamıştır. Çin, ABD ilişkileri esasen bu üç deklarasyon üzerine inşa edilmiştir ve bunun üzerinde gelişmektedir. Gerçi iki ülke arasındaki üst düzey ziyaretler sırasında, siyasi, ekonomik, kültürel, teknoloji ve alanlarda işbirliği konularında, eskisine nispeten gelişme sağlanmışsa da, siyasi yapı, yürütme mekanizması ve toplumsal değerleri farklı olduğundan bu iki ülkenin ilişkileri sürekli olarak sürtüşme içinde devam etmiştir. Özellikle 4 Nisan 1989 tarihinde meydana gelen Tiananmen katliamı olayından sonra, iki ülke ilişkileri soğuk dönem girmiştir. Bundan sonraki zaman içerisinde Çin bu soğukluğu bertaraf etmeye çalışmış, ancak iki ülke arasındaki ilişkiler hep inişli çıkışlı şekilde cereyan etmiştir”³⁷²

Denilebilir ki Tiananmen sonrası Çin-Amerikan ilişkileri kendini başlangıç noktasına geri dönmüş buldu. Bu dönemde ABD Çin'e yönelik yaptırımlar uyguladı ve ayrıca muhalif Fang Lizhi Pekin'deki ABD Büyükelçiliği'nde koruma altındaydı.³⁷³ Zaten Tiananmen kriziyle ortaya çıkan sosyal ve ekonomik model daha öncekinden derin bir şekilde farklıdır. Öyle ki; Çin yüksek çıktı, yüksek yatırım, yüksek büyümeye dayanan kalkınma modeline sert bir geçiş yaptı. Bu durumda politik ve ekonomik reformlar lehine geniş ama müphem sosyal konsensüs Tiananmen protestolarının altında yatan nedenlerden biriyken, bir diğeri de ekonomi patlarken bazı insanların daha iyi hale gelmesiydi.³⁷⁴

Yaşanan 1989 Haziran politik krizi, Çin'in ekonomik dönüşüm paterninin tümünde bir değişimin katalizörüydü. Öyle ki; hem politik hem ekonomik açıdan kriz yönetici elite aciliyet ve meşruiyet verdi. Bu bir yanıyla kaynakları ekonomik kalkınma için mobilize edebilen bir rejime yol verdi. Bu değişimler devlet kapitalizminin çok daha sert ve elit domine bir haline sonuç verdi. İyisiyle kötüsüyle

³⁷² Ekrem, s.70-71.

³⁷³ Kissinger, s.447.

³⁷⁴ Barry Naughton, “The Impact of The Tiananmen Crisis on China's Economic Transition”, Ed. by. Jean-Philippe Béja, “*The Impact of the 1989 Pro-democracy Movement on Chinese Politics, Economy and Society*”, Routledge, London, 2010, s.63.

aynı zamanda 1992’den 2008’in Eylül ayına kadar sürecek olan ekonomik büyümenin patlayıcı fazına neden oldu.³⁷⁵ .

Daha önce de belirtildiği üzere “Deng Xiaoping’ in dış politika stratejisinin çekirdeği, dış dünyada boy göstermemek, içine kapanıp ekonomiyi canlandırmak idi. Yani Soğuk Savaş dönemindeki ABD-SSCB mücadelelerine karışmadan, uluslararası arenada sivrilmeden bütün gücüyle kendi ekonomisini kalkındırarak, Çin’in kapsayıcı gücünü yükseltmeye çalışmaktı. Dolayısıyla Deng’in benimsediği dış politika, 1980li ve 1990’lı yılların başına kadar çok başarılı idi. Özellikle 1992-1995 yılları arasında meydana gelen mucizevi ekonomik kalkınması, çok kısa zaman içinde Çin’i dünya sahnesine çıkarmıştı.”³⁷⁶

Bugün ise Çin’in iki taraflı ilişkilere yaklaşımı, çok taraflı organizasyonlar, yeni bir esneklik ve sofistikasyonu yansıtır. Gerçekte son dönemlerdeki transformasyonun çoğu 1990lar ‘ın başında Pekin’in ikili ilişkileri genişletmesiyle başlar. Şöyle ki; 1988-1994 arasında Çin Sovyetler Birliği’nin takipçisi devletler dahil 18 ülkeyle ilişki kurdu veya normalleştirdi,. 1990lardaki bu yeni ilişkilerle, ekonomik ve güvenlik koordinasyonunu kolaylaştırmak için ve ABD’nin bölgesel ittifaklarını dengelemek için değişik seviyelerde ortaklıklar kurma hedefi de gütmüştür. Gerçekte Çin’in yaklaşımında çok taraflılığa ve bölgesel işbirliğine büyük bir vurgu vardır.³⁷⁷ Örnek vermek gerekirse 1990’da Irak’ın Kuveyt’i işgaline karşı Çin’in ABD ve Sovyetler Birliği’yle dayanışması dikkat çekicidir.³⁷⁸

Çin’in ortaklık yaptığı uluslararası kurumların değerlendirmesine gelince, “1989’da 21 ülkenin katılımıyla, Asya-Pasifik ülkeleri arasında ekonomik işbirliği ve serbest ticaret bölgesi oluşturulmasını sağlamak amacıyla Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği(APEC) kurulmuştur.”³⁷⁹ Ayrıca 1990ların ikinci yarısıyla birlikte Çin, Güneydoğu Asya İşbirliği Örgütü(ASEAN) ile angajmana girmeye başladı. Bundan

³⁷⁵ Naughton, s.63.

³⁷⁶ Ekrem, s.68.

³⁷⁷ Khan, s.95.

³⁷⁸ Beverly H. Earle, “China after Tiananmen Square: An Assessment of Its Business Environment”, *Case Western Reserve Journal Of International Law*, Cilt: 23, Sayı: 3, 1991, s.425

³⁷⁹ Pekcan, s.77.

iki sene sonra Çin, Çin, Japonya ve Güney Kore'den oluşan ASEAN+3 mekanizmasının kurulmasında inisiyatif almıştır. Bunun ardından ASEAN ve Çin arasında genellikle Çin Başbakanı tarafından başkanlığı yürütülen mekanizma olan ASEAN+1 mekanizması geldi.³⁸⁰ Ayrıca Sovyetler Birliği'nin çürümesiyle Orta Asya'da oluşan boşlukta Çin çok taraflı bir konferans mekanizması kurmak için hızlıca hareket etti, 1996'da Şangay Beşlisi, Rusya, Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan'ın katılımıyla kuruldu. Bu da Çin'e batıdaki komşularıyla çok taraflı işbirliği yapma imkânı verdi.³⁸¹

Esasında Tiananmen ekonomik geçişe iki farklı yaklaşımın ve iki farklı politik rejimin arasında durur. Yani aslında denilebilir ki Tiananmen dönüm noktası olmayabilir ama dönüm noktasının üstünde duruyordu. Genel olarak kabul edilir ki birçok açıdan 1980'lerdeki Çin'le 1990'lardaki Çin çok farklıdır. Örnek verilecek olursa 1990ların polis rejimi Tiananmen krizinden hemen birkaç yıl sonra 1993-1994'de ortaya çıkmıştır.³⁸² O halde Tiananmen' le 1980lerin ve 1990ların politika yapımındaki değişiklik arasındaki bağ nedir? Her iki periyot arasındaki temel değişiklik 1980lerde Tiananmen' den önce daha iyi bir ekonomi ve toplum için diğer ulusal çıkarları alt düzeyde tutabiliyorlardı. Aslında Tiananmen' den sonra da reformcular hala dönüşen bir ekonomi vizyonuna sahipti, bu vizyon güçlü stabil daha etkili hükümet gücüne bağlıydı.³⁸³ Peki, Tiananmen Meydanı protestoları Sovyetler Birliği ve uydularındaki perestroykaya bir cevap mıydı? Ya da komünizmin Avrupa'da çöküşü Tiananmen'de bir etkiye sahip midir? Son olarak Çin'in Tiananmen sonrası yüksek büyüyen otoriter bir modele sahip olması Rus liderleri etkilemiş midir?³⁸⁴ Bu noktada belirtilmelidir ki Tiananmen katliamı 1989-1991 arasında Avrupa'da komünizmin çöküşünde mütevazı bir rol oynamıştır.³⁸⁵ Öte yandan Çin liderliği Doğu Bloku ve Sovyetler Birliği'nden 3 temel ders almıştır: 1-Yüksek

³⁸⁰ Khan, s.95-96.

³⁸¹ Khan, s.95-96.

³⁸² Naughton, s.63.

³⁸³ Naughton, s.64.

³⁸⁴ Martin K. Dimitrov, "European Lessons For China: Tiananmen 1989 and Beyond", *The Long 1989: Decades of Global Revolution*, Ed.by., Piotr H. Kosicki, Kyrill Kunakhovich, Central European University Press, 2019, s.61-88,s.61.

³⁸⁵ Dimitrov, s.61.

ekonomik büyüme rejimin iyileşme gücü için zorunludur 2-Politik çoğulculuk ve glasnost Komünist Parti'nin güç üzerindeki tekeline zarar verebilir. 3-Sistemik istikrarsızlıktan kaçınmak için etnik tansiyonlar yatıştırılmış olmalıdır. Sonuç olarak Çin'in Orta ve Doğu Avrupa'daki çöküşlerden öğrenme yeteneği onu diğer otoriter rejimler için çekici bir model haline getirmiştir.³⁸⁶ Gerçekte "1989'da meydana gelen Tianenmen Meydanı olayları başta ABD olmak üzere, Çin'in uluslararası ilişkilerine zarar vermiş ve Çin birçok ülke tarafından insan hakları konusunda eleştirilmiştir. 1989'a dek olumlu yönde seyreden Çin-ABD ilişkileri, ABD'ye düzenlenen 11 Eylül saldırıları ve bunun sonucunda ABD'nin Çin'e yönelik tavrının değişeceği tarih olan 2001 yılına kadar gergin geçmiştir. Ancak bu dönemde Çin ekonomik çıkarları en ön planda tuttuğu için, ilişkilerde tansiyon ne kadar yükselse de kopma noktasına gelmemiştir."³⁸⁷

Öte yandan "Çin'in 1991'de APEC' e üye olması ve yine aynı yıl Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'nı imzalaması, 1989'dan bu yana kopma noktasına gelen Çin-ABD ilişkileri için de bir dönüm noktası olmuştur. 1993'te Seattle'da gerçekleşen ve Jiang Zemin ve Clinton'u buluşturan APEC toplantısı, 1989'dan bu yana iki ülke arasındaki en üst düzey temas olmuştur. Bu görüşmeden sonra iki ülkedeki üst düzey yöneticiler arasındaki görüşmeler artmış ve ABD, Çin'in 'en çok gözetilen ulus' statüsünü yenilemiştir, ancak ilişkiler yine de 1989 öncesi düzeye ulaşamamıştır. İlişkilerin eski düzeye ulaşamamasının bir diğer nedeni, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi neticesinde, ABD için Sovyet tehdidinin ortadan kalkması ve Çin'in stratejik öneminin azalması olduğu söylenebilir. Soğuk Savaş sonrası ilişkilerde ekonomik çıkarlar ön planda olmuş, ülkeler bu bağlamda ilişkilerini geliştirme yoluna gitmişlerdir."³⁸⁸

"Ayrıca Çin'in dışı açılma politikasının uygulanmaya başlanmasından bu yana geçen 20 yıl içinde, Çin ekonomisi hızla gelişerek dünyada ekonomi boyutu en büyük ülkelerden biri haline gelmiştir. Çin'in ekonomik menfaati artık dünyanın her yerine

³⁸⁶ Dimitrov, s.62.

³⁸⁷ Pekcan, s.77.

³⁸⁸ Pekcan, s.77-78.

yayılmış ve böylece Çin ekonomisi dünya ekonomisiyle içiçe girmiştir. Çin hem siyasi hem de ekonomik alanda artık dünya ile entegrasyon yolundadır. Bu bağlamda Çin'in Deng döneminde dünyadaki durumu Jiang Zemin dönemine nispetle çok farklıdır. Jiang' ın yönettiği Çin, ABD'nin önderliğinde yürütülen yeni dünya düzeni stratejisinin yarattığı değişikliklerden, Çin tehdidinin getirdiği baskıdan, komşu ülkelerle olan sınır ve adalar tartışmasının yarattığı sıkıntılardan, Çin'in ekonomik kalkınma ve ülke kapsayıcı gücünü yükseltme zorunluluklarından, Çin'de mevcut olan ve günden güne ağırlaşan toplumsal sorunlardan ve Tibet, Doğu Türkistan ve Moğolistan gibi sorunlu bölgelerin bağımsız olma istekleri ve bunların yurt içi ile yurtdışındaki faaliyetlerinin doğurduğu meselelerden dolayı kalkınamaz hale gelmiştir. Bu durumda Çin yeni bir dış politikaya ihtiyaç duymaktadır.”³⁸⁹ “Bu yeni dış politika da “çok yönlü dış politika” dır. Yani barış ve kalkınma içiçe geçmiş iki önemli meseledir. Her ülkede olduğu gibi dış politika iç politikanın uzantısıdır. Çin hükümeti de ülke ekonomisini kaldırmak için yurt içi ve yurt dışında barış ortamını yaratmak zorundadır. Özellikle uluslararası barış ortamı, Çin'in kalkınması ve süper güç olmasına büyük katkıda bulunmaktadır. Bunu da ancak uygun ve başarılı bir dış politika sayesinde gerçekleştirebilmektedir.”³⁹⁰

Görüldüğü üzere Deng Xiaoping zamanından itibaren dış politika ve ekonomi birbirine koşut bir şekilde sürdürülmüştür. Var olan kriz dönemi olarak Tiananmen olayları ve sonrası da iç politikada daha otoriter bir Çin çıkarmasına rağmen dış politikadaki temel yaklaşım değişmemiştir. Bu arada Deng Xiaoping' den sonra göreve Jiang Zemin gelmiştir. Jiang Zemin, Komünist Çin'de devrim veya askeri kariyeri olmayan ilk liderdi.³⁹¹ Belirtilmelidir ki Jiang Zemin, Dışişleri Bakanı Qian Qichen ve Başbakan Zhu Rongji ve onların üst düzey meslektaşları ülkelerini izolasyondan çıkarmayı ve mütereddid Batı dünyası ile Çin'in kırılğan bağlarını onarmayı başardılar.³⁹² Göreve geldikten kısa bir zaman sonra Kasım 1989'da Jiang, Henry Kissinger'ı davet etti. Jiang görüşmede Henry Kissinger'a şöyle dedi: “Çin ve

³⁸⁹ Ekrem, s.68-69.

³⁹⁰ Ekrem, s.69.

³⁹¹ Kissinger, s.448.

³⁹² Kissinger, s.451.

ABD arasında hiçbir büyük problem yoktur. Sınır anlaşmazlığımız yoktur ve Tayvan konusunda Şangay Deklarasyonu iyi bir formül kurmuştur. Devrim ihraç etmiyoruz. Ama her ülkenin sosyal sistemi o ülke tarafından seçilmelidir. Sosyalist sistem Çin'e tarihsel pozisyonumuzdan gelmiştir. Çin'de kapılar her zaman açıktır. ABD tarafından yapılacak herhangi bir pozitif harekete karşılık vermeye hazırız. Birçok ortak menfaatimiz var.”³⁹³ Jiang göreve geldikten bir yıl sonra Eylül 1990'da ABD ile ilişkiler hala gergindi.³⁹⁴ Esasında Jiang ve meslektaşları Çin'in hibrid sosyalizminin ve 'halkın demokrasisinin kabul edildiği, ABD'nin Çin'e eşit ölçülerle büyük güç olarak davrandığı çok kutuplu bir dünya arayışındaydılar.³⁹⁵

Çin'e yönelik Kissinger'ın bir sonraki ziyareti Eylül 1991'de gerçekleşti. Bu ziyarette Jiang Zemin şunları söyledi: “Ülkelerimiz arasında esaslı bir menfaat çatışması yoktur. İlişkileri normale götürmemek için hiçbir sebep yoktur. Eğer karşılıklı saygı olabilirse ve işlerimize karışmaktan çekinirsek, eğer ilişkilerimizi eşitlik ve karşılıklı fayda temelli kurabilirsek, ortak bir menfaat bulabiliriz.”³⁹⁶ Ayrıca Jiang 1991'de Kissinger'a şöyle demiştir: “Baskıya asla teslim olmayız. Bu çok önemli. Felsefi bir prensip.”³⁹⁷ Öte yandan 1991'de bir konuşmada Dış İşleri Bakanı Qian Qichen şöyle demiştir: “Biz tek kutuplu bir dünyanın ortaya çıkmasının imkânsız olduğuna inanıyoruz. Bazı insanlar Körfez Savaşı ve Soğuk Savaş'ın sonunda ABD'nin her şeyi yapabileceğine inanıyor görünüyorlar. İslam Dünyası'nda 1 Milyar'ın üzerinde insan yaşıyor. Çin'in nüfusu 1.1 Milyar. Güney Asya'nın nüfusu 1 Milyar'ın üzerinde. Çin'in nüfusu Amerika, Sovyetler Birliği, Avrupa ve Japonya'nın toplamından fazla. O yüzden hala dağınık bir dünya.”³⁹⁸ Dönemin ruhuna uygun olarak Soğuk Savaş karşıtlıkları geri çekilirken, Jiang “bugünkü durumda devletlerarası ilişkilerde ideolojik faktörlerin önemli olmadığını tartıştı.”³⁹⁹

³⁹³ Kissinger, s.451.

³⁹⁴ Kissinger, s.452.

³⁹⁵ Kissinger, s.455.

³⁹⁶ Kissinger, s.455.

³⁹⁷ Kissinger, s.463.

³⁹⁸ Kissinger, s.464.

³⁹⁹ Kissinger, s.455.

ABD tarafında ise 1992 seçim kampanyası sırasında Bill Clinton, Çin'in hükümet prensiplerine meydan okudu ve Bush yönetimini Tiananmen sonrasında Pekin'i el bebek gül bebek yapmakla suçladı. O'na göre "Çin, demokratik değişim güçlerine sonsuza kadar dayanamaz. Bir gün Doğu Avrupa'daki komünist rejimlerin ve Sovyetler Birliği'nin yolundan gidecek. Birleşik Devletler bu süreci cesaretlendirmek için yapabileceği her şeyi yapmak zorundadır."⁴⁰⁰ Öte yandan Dışişleri Bakanı Warren Christofer Çin'i dönüştürme hedefini daha kısıtlı terimlerle "bu büyük ülkedeki ekonomik güçleri ve politik liberalizasyonu cesaretlendirerek Çin'in komünizmden demokrasiye barışçıl geçişini sağlamak" şeklinde ifade etmiştir.⁴⁰¹ Ne var ki; Çin'de diğer Batılı demokrasiler tarafından takviye edilen Amerikan baskıları, Çin'i içişlerine karışarak zayıf bir durumda tutma şeklinde 19 yy kolonyalizmi bağlamında algılandı. Çinli liderler yeni yönetimin beyanlarını tüm dünyadaki komünist hükümetleri devirmeye yönelik kapitalist birer girişim olarak algıladılar.⁴⁰² İki ülkenin politik kültürü ve siyasi durumundan dolayı ne Clinton'un ne de Christopher' ın açıklamaları Birleşik Devletler' de çelişkili olarak değerlendirilmedi, oysa ikisi de Pekin'de lanetliydi.⁴⁰³

Öte yandan başlangıçta şüphe edilse de Jiang Zemin, insanlık tarihindeki en büyük kişi başı GSMH artışlarından birine nezaret etti, ayrıca Hong Kong'un barışçıl bir şekilde geri dönüşünü yerine getirdi, ABD ile ve dünyanın geri kalanı ile ilişkileri yeniden düzenledi ve Çin'in küresel ekonomik etkin güç olmasına giden yolu başlattı.⁴⁰⁴ Jiang Zemin döneminde "iki ülke arasındaki ilişkiler bir nebze de olsun iyi giderken 1995'te Tayvan lideri Lee Teng-hui'nin ABD'yi ziyaret etmesiyle ilişkiler yeniden gerilmiştir. Bu ziyaret sonrası Çin oldukça sert tepki vermiş, Washington'daki büyükelçisini geri çekmiş, nükleer silahların yayılmasıyla ilgili toplantıları ertelemiş, birçok üst düzey görüşmeyi iptal etmiştir. Bunun yanı sıra Tayvan'a karşı da sert tedbirler alarak, 1987'den bu yana devam eden görüşmeleri ertelemiş ve adanın

⁴⁰⁰ Kissinger, s.461.

⁴⁰¹ Kissinger, s.462.

⁴⁰² Kissinger, s.462.

⁴⁰³ Kissinger, s.463.

⁴⁰⁴ Kissinger, s.447.

kuzeyine yönelik askeri tatbikatlar düzenlemiştir.”⁴⁰⁵ “Bu gerginlik ortamı devam ederken, APEC zirvesi iki ülke için yine bir uzlaşma imkânı sağlamış ve Jiang Zemin, ABD’ye bir ziyarette bulunmaya karar vermiştir. Gerçekleşen ziyarette, Tayvan sorunundan nükleer denemelere kadar pek çok konu üzerinde konuşulmuş ve 29 Ekim 1997 tarihinde, Çin Cumhurbaşkanı Jiang Zemin ve ABD Başkanı Clinton “Çin-ABD Ortak Bildirisi’ni’ yayımlayarak ‘yapıcı stratejik ortaklık için birlikte çalışacaklarını’ ilan etmiştir.”⁴⁰⁶ Yine bu dönemde Başbakan Li Peng, Henry Kissinger’ a insan hakları, silah teknolojisi transferi ve ticaret üzerinde yaptıkları konuşmada şunları söylemiştir:

“Bahsettiğin üç alana ilişkin insan haklarını konuşabiliriz. Ama aramızdaki büyük farklarla büyük ilerlemenin mümkün olduğundan şüpheliyim. İnsan hakları kavramı gelenekleri, ahlaki ve felsefi değerleri içerir. Bunlar Çin’de Batı’dan farklıdır. İnanıyoruz ki Çin halkı daha demokratik haklara sahip olmalı ve iç politikada daha önemli rol oynamalı. Ama bu Çin halkının kabul edebileceği bir şekilde olmalıdır.”⁴⁰⁷

Ne var ki Clinton yönetiminin ilk dönemindeki Çin inisiyatifi çabasının başını kopardı: Bu da Çin’in en çok kayırlan ülke statüsünü insan hakları karnesine bağlamaktı. Bu minvalde Mayıs 1993’te Doğu Asya ve Pasifik ilişkilerinden sorumlu Müsteşar Yardımcısı Winston Lord, yeni yönetimin düşüncelerini iletme üzere Pekin’i ziyaret etti. Ancak herhangi bir koşulluluğu reddeden bir Çin hükümeti ve daha zorlu-bağlayıcı koşullar talep eden Amerikalı politikacılar arasında bir ilerleme sağlayamadı.⁴⁰⁸ Bu arada “Kasım 1993’te, Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin, Seattle’da düzenlenen APEC liderleri gayri resmi toplantısına iştirak eden, ABD Başkanı Bill Clinton ile kısa bir görüşme yapmıştır. İki ülke arasındaki soğuk ilişkilerin giderilmesinde önem kazanan bu görüşmede, iki ülke ilişkilerinin çok önemli olduğu ve bunun yalnızca iki ülkeyi değil, aynı zamanda bütün dünyayı da etkilediği ifade edilmiştir. İki taraf Çin-ABD ilişkilerine uluslararası çapta çözüm getirmeye ve

⁴⁰⁵ Pekcan, s.78.

⁴⁰⁶ Pekcan, s.78.

⁴⁰⁷ Kissinger, s.464.

⁴⁰⁸ Kissinger, s.465.

aralarındaki anlaşmazlıkların diyalog yolu ile giderilmesinin gerektiği ortak görüşüne varmışlardır.

Kasım 1994'te Jiang Zemin Endonezya başkenti Cakarta'da düzenlenen APEC liderleri gayri resmi toplantısında Clinton ile ikinci resmi görüşmesini yapmıştır. İki ülkeyi ilgilendiren uluslararası ve bölgesel problemlerin ele alındığı bu görüşmede, Jiang Zemin “..Dünya belirsiz bir değişim içindedir. Çeşitli güçler yeniden bölünme ve birleşme içerisindedir, bu durumda Çin ile ABD’ nin dünya barışını ve istikrarını koruma görevi daha ağırlaşmıştır. Çin’in ABD’ye ekonomik alanda rakip olma niyeti yoktur, iki ülke karşılıklı işbirliği yapan ortaklardır. Biz ABD ile kendi aramızda güveni artırarak problemi azaltmak, işbirliğini geliştirerek birbirimize karşı gelmemeyi umut ediyoruz” diye konuşmuştur. Clinton da Jiang’ ın görüşünün ABD’nin bakışı ile yakın olduğunu ifade etmiştir. Ekim 1995’te BM’nin 50. Yılı toplantısında ve Kasım 1996’da Filipinler’in başkenti Manila’da düzenlenen APEC liderler gayri resmi toplantısında Jiang Zemin ile Bill Clinton yine görüşmüşlerdir. Mart 1997’de ABD’nin yeni Dışişleri bakanı Albright’ ın Jiang Zemin’in ABD ziyaretinin ön çalışması için Çin’i ziyaret etmesiyle iki ülke arasında liderler düzeyindeki ziyaretler başlamıştır.”⁴⁰⁹

ABD ile Çin arasında ekonomik tartışmalar bağlamında Jiang Zemin MFN konusunda Henry Kissinger’ a şunları söylemiştir: “ Çin ve Amerika iki büyük ülke olarak problemleri uzun dönemli perspektifte görmelidir. Çin’in ekonomik kalkınması ve sosyal istikrarı Çin’ in menfaatlerine hizmet eder ama aynı zamanda Asya’da ve başka yerlerde Çin’i barış ve istikrar için büyük bir güç haline dönüştürür. Bence öbür ülkelere bakarken Amerika onların kendilerine olan saygılarını ve egemenliklerinin göz önüne almalıdır. Bu arkadaşça tavsiyedir.”⁴¹⁰ Bu tartışmalar arasında 28 Mayıs 1993’te Başkan Clinton, Çin’in MFN statüsünü 12 ay daha genişleten, bundan sonra uzatılması veya iptali Çin’in davranışlarına bağlı olan başkanlık kararnamesini imzaladı. ⁴¹¹ Ne var ki diğer olaylar Çin’in şüphelerini derinleştirdi. Çin’in DTÖ’ye

⁴⁰⁹ Ekrem, s.71-72.

⁴¹⁰ Kissinger, s.466.

⁴¹¹ Kissinger, s.466.

katılım müzakereleri belli konular üzerinde durdu. Pekin'in 2000 yılı olimpiyatları için verdiği teklif saldırıya maruz kaldı.⁴¹²

Öte yandan olaylar Dışişleri Bakanı Warren Christopher' ın Mart 1994'te Pekin'i ziyaretiyle zirve yaptı. Bu ziyarette Christopher 'ın amacı MFN konusunda bir çözüm bulmaktı, Çinliler' e Başkanın politikaları altında insan hakları konusunu tamir etmek için sınırlı zamanları oluğunu iletmektir. Eğer düşük tarifeli ticari imtiyazların devamını istiyorlarsa, gözle görülür ilerleme sağlanması gerekiyordu.⁴¹³ Bakan Warren Christopher daha sonra anılarında Başbakan Li Peng' in "Çin'in insan hakları politikasının Amerika'nın işi olmadığı, Birleşik Devletler' in kendi insan hakları problemlerinin var olduğu" nu belirttiğini yazmıştır.⁴¹⁴ Christopher' ın dönüşünden kısa bir sonra yönetim sessizce koşulluluk politikasını bıraktı. Nihayet 26 Mayıs 1994'te Clinton politikanın kullanışsızlığını beyan etti ve MFN statüsünün koşullara bağlı olmadan bir yıl daha uzatıldığını ilan etti. Ayrıca insan hakları konusundaki ilerlemeyi ise başka yollarla, Çin'deki NGOları (hükümet dışı organizasyonları) ve iyi iş pratiklerini destekleyerek ele alacaklarını ilan etti.⁴¹⁵ Çin tarafında ise "25 Ekim-3 Kasım 1997 tarihleri arasında Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin ABD'ye resmi ziyaretini gerçekleştirmiştir. Ziyaret sonunda iki taraf bir ortak deklarasyon yayımlamıştır. Deklarasyona göre, Çin-ABD ilişkisinin sağlıklı ve güvenli gitmesinin, sadece iki ülke halkına menfaat sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda sorumluluğu birlikte üstlenerek ve 21.yy'da barış ve refahın gerçekleşmesinde çok büyük önem taşımaktadır. Çin-ABD arasında hem ortak görüşler hem de fikir ayrılığı vardır. İki tarafın önemli ortak çıkarı vardır, birlikte ortaklık ve gerçekçi zemin üzerinde fırsatı yakalamak ve rekabeti karşılamakla birlikte somut gelişmeleri kapsamlı. Çin-ABD arasında insan hakları konusunda da büyük fikir ayrılıkları mevcuttur. Çin ve ABD' nin dünyada ve bölgede barış ve istikrarın korunmasında, küresel ekonomik büyüme konusunda, kitle imha silahlarının yayılmasının kontrol altına alınmasında, Asya-Pasifik bölgesindeki işbirliğinde, uyuşturucu, uluslararası suç ve terörizm

⁴¹² Kissinger, s.467.

⁴¹³ Kissinger, s.467-468.

⁴¹⁴ Kissinger, s.468.

⁴¹⁵ Kissinger, s.469.

meselerinde, tarafların ekonomilerini geliştirmede, ticaret, hukuk, çevre, enerji, teknoloji, eğitim ve kültürel diyalog ile işbirliği ve iki ordunun karşılıklı ziyaret konularını güçlendirmesinde büyük işbirliği potansiyeli vardır. Ayrıca Tayvan meselesi, BM'nin fonksiyonu, Kore yarımadasının barış ve güvenlik sorunları, Ortadoğu ve Güney Asya'nın güvenlik sorunları belli ölçüde müzakere edilmiştir. En sonunda iki ülkenin uluslararası sahnede yapacakları işbirliğinin çerçevesini çizmişlerdir”.⁴¹⁶

“1998’de de Clinton Çin’e bir ziyarette bulunmuş, ABD’nin Tayvan’a karşı politikasının ‘üç hayır politikası’ (three no’s policy) olduğunu dile getirmiştir. Bu ‘Üç Hayır Politikası’ ABD’nin Tayvan’ın bağımsızlığını, iki Çin ya da bir Çin bir Tayvan politikasını ve Tayvan’ın uluslararası örgütlere üyeliğini desteklemediğini ifade eden bir politikadır.”⁴¹⁷ “1999’da Çin ve ABD ilişkileri henüz yakınlaşmaya başlamışken, Kosova müdahalesi, ABD’nin nükleer silah bilgilerini Çin’e sızdırdığı gerekçesiyle açılan Li Wnhe veya diğer adıyla Wen Ho Lee davası ve Çin’in Amerika’nın askeri sırlarını çaldığını söyleyen Cox raporu gibi olaylar nedeniyle, iki ülke arası ilişkiler yeniden gerilmiştir. Bundan kısa bir süre sonra, bir ABD uçağının Yugoslavya’daki Çin Büyükelçiliği’ni bombalaması ise, Çin’deki Amerika karşıtı duyguları yeniden uyandırmıştır.”⁴¹⁸ “NATO’nun ABD liderliği altında, BM’nin onayını almadan ve Çin ve Rusya’nın uyarılarına kulak asmadan NATO’nun alanı dışında bulunan Kosova’ya müdahalede bulunmuş olması, kendi içlerinde birçok etnik ve bölgesel problem yaşayan ve sıranın kendilerine de gelebileceği endişesini taşıyan Çin ve Rusya için bir tehdit olarak algılanmıştır. NATO’nun Kosova müdahalesi sırasında ‘yanlışlıkla’ Çin Büyükelçiliği’ni bombalaması ise Çin’de protestolara ve sert tepkilere neden olmuştur. Üç kişinin öldüğü ve 20 kişinin yaralandığı bombalama eyleminde, ABD Başkanı Bill Clinton bunun büyük bir hata olduğunu ve çok üzgün olduklarını söylerken, ABD’nin Pekin Büyükelçiliği önünde protestolar düzenlenmiştir. Çin yönetimi ise olayı kınamasına rağmen, Çin’in ekonomik çıkarlarını ön planda tutarak, ABD’yle

⁴¹⁶ Ekrem, s.72.

⁴¹⁷ Pekcan, s.79.

⁴¹⁸ Pekcan, s.79.

ilişkilerine devam etme kararı almış ve bu durumu uluslararası alanda Tianenmen olaylarının yıl dönümüne olan ilgiyi dağıtmak için kullanmıştır.”⁴¹⁹

Büyük ölçüde Tiananmen sonrası yaşananlarla şekillenen “Çin’in bu yeni dış politikasının içeriği büyük ülkelerle ilişkileri sıkılaştırmak, gelişmekte olan ülkelerle ise iş birliği yapmak ve komşu ülkelerle iyi geçinmektir. Gerekliğinde de bazı tavizler vermektir. Aynı zamanda devletin üst teşkilatları ve bazı uluslararası hükümet dışı kuruluşlara iştirak ederek etkisini sürdürmektir.”⁴²⁰ “Çin önemli ülkeler ile kurduğu 21.yy’a yönelik stratejik ilişkiler dışında, küresel olarak en üst düzeyde Çin-Rusya-ABD, Kuzeydoğu Asya’da bölgesel olarak Çin-Japonya-ABD, Asya-Pasifik bölgesinde ise Çin-ASEAN-ABD üçgen dengeleme stratejileri gibi ilişkileri geliştirerek geleneksel üçgen strateji yöntemini uygulamaktadır. Aynı zamanda ABD’nin tek kutuplu küresel gücüne karşı çok kutuplu dünya düzenini ABD dışındaki ülkeler empoze etmeye çalışmaktadır. Bu yine Çin geleneğinde bulunan ve “He Zong” adı verilen stratejisini çağrıştırmaktadır. Çin, 21.yy’ın stratejik planında Asya-Pasifik’e yönelmektedir, bunun yanında Çin’den Avrupa’ya uzanan bölgede, Mao’nun ortaya koyduğu ve eski İpek Yolu’nun yeni versiyonu olarak benimsenen Batılıların yürüttüğü Avrasya sendromunu delmek ve Çin’in ekonomik çıkarlarını sağlayan bir yol açmaya çalışmaktadır.”⁴²¹ “25 Haziran-3 Temmuz 1998 tarihleri arasında, Jiang Zemin’in ABD ziyaretine karşılık olarak ABD Başkanı Clinton 8 ay sonra Çin’i ziyaret etmiştir. Ziyaret sırasında Hindistan-Pakistan nükleer silah denemesinin Güney Asya’da yarattığı kriz üzerine bir ortak deklarasyon yayımlamıştır. Aynı zamanda biyolojik silahların kontrolü ve mayın intikal ve ithalatı konusunda deklarasyon yayımlamışlardır.”⁴²²

Belirtilmesi gerekir ki ilk döneminin geri kalan zamanında Clinton karşı karşıya getirici taktiklerin dozajını azalttı ve yapıcı uzlaşmayı vurguladı. Bu şekilde Çin’le Amerika arasındaki ilişkiler hızlıca düzeldi. Bu dönemde Jiang’ın Washington’a 1997’de bir ziyaretini Clinton’un Pekin’e 1998’de ziyareti izledi.

⁴¹⁹ Pekcan, s.79-80.

⁴²⁰ Ekrem, s.69.

⁴²¹ Ekrem, s.70.

⁴²² Ekrem, s.72-73.

Burada iki Başkan da şevklice performans gösterdi. Ülkeler arasında genişletilmiş deklarasyonlar yayımlandı.⁴²³ Bu dönemde “Çin Dışişleri Bakanlığı, iki ülke liderlerinin karşılıklı ziyaretlerinin Çin-ABD ilişkilerini tekrar sağlıklı ve istikrarlı gelişme yolunda ilerletmekte olduğunu ileri sürerken şu açıklamalarda bulunmuştur: “Çin-ABD ilişkilerinin bugünkü haline gelmesinin asıl sebebi, iki ülkenin karşılıklı münasebetlerinin güçlenmesi ve gelişmesinin sağlamlaştırılmasıdır. Gerçeklerin yansıttığı gibi, Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra, Çin-ABD ortak menfaati azalmamış, aksine genişlemiştir. İki ülkenin dünya barışı ve istikrarına ilişkin sorumluluğu azalmamış, aksine daha fazla artmıştır. Çin ile ABD’ye, BM Güvenlik Konseyi üyeleri ve Asya-Pasifik bölgesinin en büyük ülkeleri olarak, kalkınmada, dünya ve bölge barışının korunmasında özel görev düşmektedir. Bu noktada iki tarafın temas ve müzakerelerinin süreklilik arz etmesi gerekmektedir. Geçen bir yıl içinde (1998-99), Çin-ABD, Asya finans krizi, Kuzeydoğu Asya’nın güvenliğinin sağlanması ve Güney Asya’da nükleer silah yarışı gibi meselelerde sürekli müzakere yaparak iyi sonuca varmıştır.” Çin geliştirmekte olan en büyük ülkedir. ABD ise en büyük gelişmiş ülkedir. Bu noktada iki ülke, ekonomi, ticaret, teknoloji-bilim alanlarında birbirini tamamlayıcı nitelikteki işbirliği ilişkileri de arz etmektedir. Çin ekonomisinin hızlı ve sağlıklı gelişmesinin sürekliliği, Çin-ABD ekonomi ve ticaret alanlarında işbirliği fırsatını yaratmıştır. 1997’de Çin-ABD ikili ticaret hacmi 48,9 milyar dolar olmuş ve 1979 yılına oranla 19 kat artmıştır. Buna paralel olarak ABD’nin Çin’deki yatırımı da katlanmaktadır. Şu anda ABD, Çin’in ikinci ticaret ortağı ve yatırım yapan ülkesidir. Çin ise ABD’nin dördüncü ticaret ortağıdır. 1997 yılının sonuna kadar ABD’li işadamları 24.4 bin projeye yatırım yapmışlar ve proje bedeli olarak 40 Milyar Doların 17.48 Milyar Doları yatırılmıştır. Hong Kong ve Tayvan bölgesi dışında ABD’nin Çin’deki yatırımı Japonya’dan sonra ikinci sıradadır. Çin-ABD ekonomik ve ticari ilişkilerinin düzelmesi, iki ülkenin halkları için büyük çıkarlar sağlamıştır, sadece ABD’nin Çin’e yaptığı ihracat, ABD için 300.000 yüksek maaşlı iş imkânı ve milyonlarca dolaylı iş imkânı sağlamıştır.”⁴²⁴

⁴²³ Kissinger, s.469-470.

⁴²⁴ Ekrem, s.73.

“Ancak, Çin ile ABD’nin iyiye giden ilişkileri, 8 Mayıs 1999 sabahında, NATO’nun Kosova’ya askeri müdahalesinden (Yugoslavya’da bulunan Çin Büyükelçiliği’ne füzeyle saldırılması, insanların ölmesi ve yaralanması, elçilik binasının tahrip edilmesinden) sonra soğuk döneme girmiştir. Bu olay Çin’de ABD karşıtı protesto yürüyüşleri şeklinde gelişirken, ABD’de ise Çin’in ABD Büyükelçiliği’ne taş ve şişelerle saldırılması şaşkınlık yaratmıştır. ABD kamuoyu, Çin’in kendilerine düşmanca davrandığını öğrenince Çin’e karşı kapalı bir şekilde tavır almıştır. 1999 yılında ABD kamuoyunda Çin’le ilgili en çok şu beş olay tartışmaya açılmıştır. Birincisi: 1996 yılında Clinton’un ikinci dönem Başkan seçiminde Çin hükümetinin parası aktarılmıştır. İkincisi: Çin’in ABD savunma gizli teknolojisinin çalınmasına ilişkin Cox raporunun yarattığı yankılar. Üçüncüsü: Çin’in bazı şartları yerine getiremediği için WTO’ya üye olma sürecinde ABD engeli ve yarattığı kargaşalar Dördüncüsü: Çin’in Yugoslavya’daki büyükelçiliğine ABD uçakları tarafından saldırılması ve yaratılan münakaşalar Beşincisi: Çin-ABD ilişkisinin kötüye gitmesini fırsat bilen Tayvan Başkanı Li Denghui, Tayvan ile Çin arasındaki ilişkinin artık devlet ile devlet arasında olduğunu ilan etmesidir. Bu bağlamda Çin-ABD ilişkileri daha da gerginleşmiştir.”⁴²⁵

“Bazı think tank kuruluşları da bu tartışmaya girmişlerdir. RAND kuruluşu, 22 Temmuz 2000 tarihli Rand Review’ da yer alan Adept a New, Blended Strategy of Congagement Toward China yazısında yeni seçilecek ABD başkanına Çin’e yönelik hem kıskaç altına alma, hem de temas içinde olma stratejisini önermiştir. RAND kuruluşunun Çin stratejik güvenlik uzmanı Michael D. Swaine ile aynı kuruluşun Asya-Pasifik Politik Araştırma Merkezi’nin müdürü Ashley Tellis tarafından hazırlanan “Interpreting China’s Grans Strategy:Past, Present and Future” adlı 293 sayfalık raporda, ABD hükümetinin nasıl bir Çin politikası izlemesi gerektiği beyan edilmektedir. Haziran 2000 tarihinde, Nixon Center Uzmanı Peter W.Rodman tarafından hazırlanan “Uneasy Giant:The Challenges to American Predominance” adlı kitapta, bazı ülkelerin ve hatta ABD’nin müttefiki olan ülkelerin ABD’ye karşı bir ittifaka gittiğine işaret edilerek bunun için Çin’in yürütmeye çalıştığı çok kutuplu

⁴²⁵ Ekrem, s.74.

dünya düzeni stratejik politikasına dikkat çekmektedir. Temmuz 2000 tarihinde aynı kuruluşun ABD'nin 2001 yılındaki ulusal çıkarı hakkında hazırladığı "America's National Interests: A Report From The Commission On Americas National Interests 2000" adlı raporda da, 5 bölgesel 6 işlevsel ve ABD silahlı kuvvetleri olmak üzere toplam 12 konuya değinilmiş ve Çin ile Rusya ABD'nin potansiyel rakibi olarak ele alınmıştır. Pentagon da her zamanki gibi aynı şekilde Çin'in potansiyel güç olarak hedef almıştır".⁴²⁶

"Bununla beraber, ABD'nin yeni başkan adaylarından Geroge W. Bush, Pentagon raporundaki düşünceyi benimsemiş ve başkan olarak seçilirse Çin'e güç politikası kullanarak ABD'nin çıkarını koruyacağına dair söz vermiştir. Diğer aday Al Gore ise, Çin'in ilerde bir bölgesel güç olacağını kabul ederek, kısıkaç ve ambargo gibi yöntemlerle bir yere varılmayacağını, ancak Çin ile tam anlamıyla bir diyalog kurup Çin'i uluslararası camianın içine alarak sert rejimini demokratik yapıya çevirteceğini ve bu politikanın ABD'nin çıkarlarına da uygun olacağını iddia etmiştir. Aslında gerek Bush gerekse Gore, ABD'nin Çin politikasında iki ayrı görüşün temsilcileridir. Ancak her iki görüşte de Çin'in ilerde ABD'nin çıkarlarına dokunabileceği için ABD çıkarları savunulmakta sadece yöntem farkı bulunmaktadır."⁴²⁷

Bütün bu süreçte giderek Amerika ve Çin birbirine ekonomik olarak bağlandı. Öyle ki; 1990ların başında Amerika'nın anakara Çin'le toplam ticareti Tayvan'la olan ticaretinin yarısı kadardı. Oysa on yılın sonunda Çin-Amerikan ticareti 4'e katlandı ve Çin'in Amerika'ya ticareti 7'ye katlandı. Yine bu süreçte Amerikan çokuluslu şirketleri Çin'i iş stratejilerinin hayati bir parçası ve giderek artan bir şekilde kendi başına bir para piyasası olarak gördü. Karşılığında Çin Amerikan hazine kâğıtlarında tuttuğu nakit rezervleri artırıyor ve 2008'de Amerikan borcunun en büyük dış elde tutucusu oldu.⁴²⁸

⁴²⁶ Ekrem, s.75-76.

⁴²⁷ Ekrem, s.76.

⁴²⁸ Kissinger, s.480.

3.SOĞUK SAVAŞ SONRASI TAYVAN MESELESİ

Tayvan Boğazı'nda 1996'da yaşanan kriz, Çin Halk Cumhuriyeti ve Tayvan arasındaki mevcut gerilimin Doğu Asya'nın istikrarına en büyük tehdit olduğunu ortaya koymuştur.⁴²⁹ Nitekim “Çin Halk Cumhuriyeti'nin hazırladığı “Çin Dış Politikasının 50. Yılı” adlı kitaba göre “Çin-ABD ilişkisinin arasındaki en büyük anlaşmazlık ile engel Tayvan meselesidir. 1997 yılında, ABD hükümeti sürekli olarak Tayvan yönetimi ile dolaylı resmi ilişki içinde bulunmuştur. Tayvan yönetiminin bazı yöneticileri, değişik isimler altında ABD'ye ziyaret gerçekleştirmişlerdir. ABD'nin iki ülke arasındaki 3 adet deklarasyonu ihlal etmesi, Çin'in egemenliğine zarar vermekte ve Çin'in içişleri bundan dolayı karışmaktadır. Çin hükümeti, ABD'nin bu yaptıklarına sert bir üslupla karşı koymuş ve mücadele etmiştir.” Ancak “iki ülke arasında önemli ortak çıkarlar mevcuttur. Gerçi Çin-ABD ilişkilerinin gelişme sürecinde zorluk ve engeller olmuşsa da, Çin ve ABD'nin dostluğu halkların tercihidir, kimsenin engelleyemeyeceği tarihi akımdır”⁴³⁰

Çin ve ABD arasında Tayvan konusu yeniden ortaya çıktığında, En Çok Kayrılan Ülke Statüsü konusundaki gerilimler geride kalmak üzereydi. Üstelik üç deklarasyonla zımni bir şekilde desteklenen yapıda Tayvan parlak bir ekonomi ve demokratik kurumlar inşa etmişti. Ayrıca Asya Kalkınma Bankası'na üye oldu, APEC' e üye oldu ve Pekin'in rızasıyla olimpiyat oyunlarında yer aldı.⁴³¹

Denilebilir ki Tayvan, Çin Halk Cumhuriyeti'nin ekonomik dönüşümünden faydalandı ve giderek ekonomik anlamda ona bağımlı hale geldi. Diğer taraftan ikili ticaret üzerindeki sınırlamaların gevşemesi ve 1980ler'in sonundaki yatırımlarla, birçok Tayvan firması üretimi anakaraya taşıdı. Öyle ki 1993 sonu itibarıyla, Japonya'yı geçerek Çin'de deniz aşırı yatırımı olan en büyük ikinci kaynak haline geldi.⁴³² Bu arada iki tarafın ekonomik karşılıklı bağımlılığı gelişmekteyken, politik yolları gözle görülür şekilde farklılaştı. Şöyle ki; 1987'de Tayvan'ın yaşanan lideri

⁴²⁹ Douglas Porch, “The Taiwan Strait Crisis of 1996 Strategic Implications For The United States Navy”, *jstor.org*, *War College Review*, Vol.52 No.3, Summer 1999, s.15-48

⁴³⁰ Ekrem, s.74.

⁴³¹ Kissinger, s.471.

⁴³² Kissinger, s.471.

Chiang Ching-kuo ölüm cezasını kaldırdı. Bunu Tayvan'ın içi kurumlarının dramatik liberalizasyonu izledi: basın kısıtlamaları kaldırıldı, rakip siyasi partiler seçimlere girme hakkı kazandı. Nihayet 1994'te Tayvan Cumhurbaşkanı'nın seçimle gelmesi esası benimsendi.⁴³³ Öte yandan 1996 seçimleri yaklaştıkça Lee Teng-hui ve kabinesi Tayvan'ın “uluslararası yaşama alanı” diye nitelendirdikleri bir dizi aktivite gerçekleştirdiler. Bu bağlamda Pekin'i ve (Washington'da birçoğunu) rahatsız edici şekilde Lee ve Bakanları “tatil diplomasisi” adını verdikleri geniş delegasyon katılımıyla dünya başkentlerine gayri resmi ziyaretler gerçekleştirdiler.⁴³⁴

Belirtmek gerekir ki Clinton yönetimi bu gelişmelerden uzak durmaya çalıştı. Jiang Zemin'le Kasım 1993'te Seattle'da APEC zirvesindeki görüşmede Clinton şöyle belirtti: “Buluşmamızda ABD'nin 3 ortak deklarasyona desteğini Çin politikasının temeli olarak teyid ettim. Tek Çin politikası Birleşik Devletler için doğru politikadır. Tayvan'la ilişkiler yarasını takip etmemizi imkânsızlaştırmaz, aynı zamanda Tayvan'la güçlü ekonomik ilişkiler kurmamızı da imkânsızlaştırmaz.”⁴³⁵ Öte yandan 1995'te Cornel ziyaretinde Lee, gayri resmi diye nitelendirdiği bir konuşma yaptı. Bu konuşmada Cornel' deki anılarından bahsettikten sonra Tayvan halkının resmi tanınma isteğinden bahsetti. Bu gelişmeye sert tepki veren Çin, Washington'daki büyükelçisini geri çağırdı, Amerikan büyükelçi adayı James Sasser' in onayını geciktirdi ve Amerikan hükümetiyle diğer resmi kontaklarını iptal etti. Daha sonra 1950 Tayvan Boğazı krizinde olduğu gibi, Çin'in güneydoğu kıyısında askeri tatbikatlara ve füze denemelerine başladı.⁴³⁶ Bu kriz 1995'te oluşmaya başlarken, Başbakan Yardımcısı Qian Qichen, Henry Kissinger'a şöyle söylemiştir: “Dr. Kissinger, şu andaki tartışmamıza rağmen Çin'in ABD ile ilişkilere büyük önem verdiğinin farkında olmalısınız. İlişkilerin normalleşmesini ve gelişmesini ümit ediyoruz. Ama Amerikan hükümeti bir konuda açık olmalıdır: Tayvan meselesi ile ilgili manevra alanımız yoktur. Tayvan konusunda prensiplerimizden asla vazgeçmeyeceğiz.”⁴³⁷ Bu ortamda Tayvan'ın 2 Aralık 1995 seçimleri gerilimi artırdı. Şöyle ki; Pekin, Fujian sahilinde

⁴³³ Kissinger, s.471.

⁴³⁴ Kissinger, s.472.

⁴³⁵ Kissinger, s.472-473.

⁴³⁶ Kissinger, s.473.

⁴³⁷ Kissinger, s.474.

hava, kara, deniz güçleriyle ortak tatbikatlar düzenledi. Bu tatbikatlar ayrıca agresif bir psikolojik savaş kampanyasıyla beraber yürütüldü. Bu sırada Amerika Birleşik Devletleri 1971'den sonra ilk defa Tayvan Boğaz'ına savaş gemisi gönderdi.⁴³⁸

Tayvan konusunda 2000 yılında ise Jiang Zemin "Amerika'yla aramızdaki en büyük konu Tayvan konusu. Mesela biz 'barışçıl çözüm' 'bir ülke iki sistem' diyoruz." diye belirtmiştir.⁴³⁹ Yine bir konuşmasında "Çin ve Amerika'nın Tayvan konusunda ortak bir dil bulup, bir çözüm getirip getiremeyecekleri açık değil. Bir daha söylüyorum eğer Tayvan Amerikan korumasında olmasaydı, Tayvan'ı özgürleştirebilirdik. Bu yüzden sorun nasıl uzlaşacağımız ve tatmin edici çözüme ulaşacağımız. Son tahlilde ümit ediyorum ki, Bush görevdeyken iki ülke Amerika-Çin ilişkilerini stratejik ve küresel bir perspektiften ele alabilir." demiştir.⁴⁴⁰

Tayvan konusundaki tartışmalarda da görüldüğü üzere Deng Xiaoping döneminden itibaren ekonomik ve diplomatik olarak yükselişe geçen Çin hakkında "ABD'nin nasıl bir politika izlemesi gerektiği hakkındaki tartışmalar devam etmektedir. Brzezinski "Çin ile Nasıl Geçinmeli?" konulu yazısıyla bu tartışmalara iştirak ederken, Paul Bracken "Çin Dünyanın Birincisi Olabilir mi?" başlıklı yazısında Çin'in küresel bir güç olamayacağını, ancak küresel bir güç olan ABD'nin menfaatlerine dokunabileceğini savunmuştur.⁴⁴¹

Ayrıca "ABD'nin Çin ile ilgili endişeleri doğal olarak Çin'i rahatsız etmektedir. Buna rağmen Çin dış politikasının en büyük ortağı ve rakibi olan ABD ile temkinli mücadelesini devam ettirmektedir".⁴⁴²

Esasında Maddie Albright' ın deyişiyle Çin "kendi kategorisindedir: ihmal etmek için çok büyük-kucaklamak için çok baskıcı-etkilemek için çok zor ve çok çok gururlu". Bu kapsamda ABD açısından ele alındığında, süper güç bir Amerika, dinamik bir Çin, küreselleşmiş bir dünya ve dünya ilişkilerinin ağırlık merkezinin

⁴³⁸ Kissinger, s.476-477.

⁴³⁹ Kissinger, s.483.

⁴⁴⁰ Kissinger, s.484.

⁴⁴¹ Ekrem, s.75.

⁴⁴² Ekrem, s.77.

Atlantik'ten Pasifik'e kayması barışçıl ve işbirliği yapılmasını içeren bir ilişki gerektirdi. Nitekim Tayvan lideri Lee'den kaynaklanan krizin ardından Çin ve Amerika arasındaki ilişkiler dikkate değer bir biçimde gelişti. ⁴⁴³ Ne var ki ilişkiler önceki iyi düzeyine yükselmeye başlamışken, başka bir kriz yaşandı: Kosova Savaşı sırasında Mayıs 1999'da bir Amerikan B-2 Bombardıman uçağı Belgrad'daki Çin Büyükelçiliği'ni tahrip etti. Bu olay üzerine Çin'de protestolar oldu. Bu vesileyle hükümet ve öğrenciler, Amerika'nın Çin'in egemenliğine bir başka saygısızlık olarak gördükleri olaya karşı birleşti. Öyle ki Jiang, "kasıtlı provakasyondan" bahsederek şöyle dedi: "Çin Halk Cumhuriyeti asla sindirilemeyecektir, büyük Çin ulusu asla utandırılmayacaktır ve büyük Çin halkı asla fethedilemeyecektir."⁴⁴⁴ Çin-ABD ilişkileri yeni Amerikan Başkanı George H.W.Bush döneminde öngörülme-yen bir askeri karşılaşmayla başladı: 1 Nisan 2001 tarihinde bir Amerikan keşif uçağı Çin kıyısı üzerinde uçarken bir Çin askeri uçağı tarafından takip edildi. Takip sırasında Çin uçağı Çin'in güney kıyısında Hainan adasında düştü. Bu defa Jiang da Bush da kazanın ilişkileri torpillemesine izin vermedi.⁴⁴⁵ Bu dönemde Jiang yaptığı bir konuşmada Amerikan Çin ilişkileri hakkında şöyle demiştir: "Önemimizi abartmaya çalışmıyorum, ama Birleşik Devletler'le Çin arasında iyi işbirliği bütün dünya için önemlidir. Yapabileceğimizin en iyisini yapacağız. Bu bütün dünya için önemli."⁴⁴⁶ Jiang ayrıca olumlu bir konuşmasında şöyle demiştir: "Dünya zengin, renkli, çeşitli bir yer olmalı. Mesela Çin'de 1978'de biz bir karar aldık reform ve açılma için. 1992'de 14. Ulusal Kongre'de ben Çin'in kalkınma modelinin sosyalist piyasa ekonomisi olması gerektiğini söyledim. Batıya alışkın olanlar için piyasayı düşünmekte garip bir şey yok , ama 1992'de piyasa demek burada bayağı büyük bir riskti".⁴⁴⁷

⁴⁴³ Kissinger, s.477.

⁴⁴⁴ Kissinger, s.477.

⁴⁴⁵ Kissinger, s.482

⁴⁴⁶ Kissinger, s.482

⁴⁴⁷ Kissinger, s.485.

4.ÇİN-ABD İLİŞKİLERİNİN GELECEĞİ

Çin hakkında en çok tartışılan hususlardan biri de yükselişinin doğuracağı sonuçlar ve bunun genelde Batı'yla özelde ABD ilişkilerinde ne anlama geleceğidir. Nitekim APEC toplantılarını izleyen bir muhabir "APEC toplantısı gibi yıllık toplantılarda güçlenen ekonomisiyle Çin her geçen sene Asyalı komşuları arasında daha fazla ilgi çekmektedir." demiştir.⁴⁴⁸ Şurası gerçektir ki 21.yy'da Çin'in küresel güç statüsüne yükselmesi, ABD-Çin ilişkilerini esaslı bir şekilde dönüştürdü ve iki büyük gücün özellikle Kuzeydoğu Asya'daki pozisyonları oldukça önemli soruların ortaya çıkmasına sebebiyet verdi.⁴⁴⁹

Bu bağlamda Çin'in dünya ilişkileri için yükselen önemi, özellikle komşu Asya ülkeleri için erken 21.yy'da Asya ilişkilerinde büyük bir değişimi simgeler. Belki de en önemlisi Çin merkezi Asya'da gelişen ve uluslararası ticarete mallar üreten özellikle gelişen ülkeler için üretim üssüdür. Ayrıca Çin dünyanın 3. büyük tüccarındır ve ticaretinin yarısı Asya'daki komşularıyla.⁴⁵⁰ Bu çerçevede Çin'in çok taraflı diplomaside proaktif olmakla birlikte küresel çok taraflı yapıda değişim sağlayamayacağı da iddia edilmektedir.⁴⁵¹ Nitekim 1999 yılında bir Foreign Affairs yazısında Batılı bir düşünür o zaman çok tartışmalı olan "Çin dikkate değer mi?" diye bir soru sormuş ve cevap olarak en iyi ihtimalle "ikinci sınıf orta güç olacaktır" demiştir. Bu soru o günden bugüne daha az tartışmalı oldu, Çin bugün 21 yy için birinci sınıf güç sayılıyor. Bugün Batı başkentlerinde ve Asya-Pasifik' te tartışılan soru Çin'in küresel etkisini mevcut uluslararası sisteme meydan okumak için ne şekilde kullanacağı.⁴⁵² Öte yandan Çin altyapısının büyük oranda gelişmesi de söz konusudur. Şöyle ki; Çin duran varlıklara –fabrika mülk altyapı- etkileyici oranda yatırım yapmaya devam etmektedir. Çin'de sermaye yatırımının GSYİH' ya oranı çok

⁴⁴⁸ Suisheng Zhao, "Introduction, China and The United States, Cooperation and Competition In Northeast Asia", Ed. by., Suisheng Zhao, *Palgrave Macmillan*, New York, 2008, s.1.

⁴⁴⁹ Zhao, Introduction, s.2.

⁴⁵⁰ Robert Sutter, "China's Rise and Durability of U.S. Leadership in Asia, Cooperation and Competition In Northeast Asia", Suisheng Zhao (Edt.), *Palgrave Macmillan*, New York, 2008, s.33.

⁴⁵¹ Minjiang Li, "Rising From Within: China's Search For A Multilateral World and Its Implications For Sino-US Relations", Sta.uwi.edu, *Global Governance* 17, 2011, s.331-351,s.331

⁴⁵² Suisheng Zhao, "The Transformation of US-China Relations, China and The United States, Cooperation and Competition In Northeast Asia", Ed. by., Suisheng Zhao, *Palgrave Macmillan*, New York, 2008, s.5.

yüksektir. Hâlihazırda Asya’da Çin, Güney Kore, Japonya, Tayvan gibi kilit komşularıyla ve bir dizi Güney Doğu Asya ülkesiyle üst düzey bir ticaret ülkesidir.⁴⁵³ Belirtmek gerekir ki Çin’in yükselişinin diğer ülkeler için özellikle ABD için ciddi sonuçları olacağı ve Çin’in yükselen bir şüpheyle karşılaşacağı ve özellikle Amerika gibi ülkelerin direnciyle karşılaşacağını takdir ederken Çinli liderler Çin’in hala gelişmekte olan bir ülke olduğunu vurgulamaktadırlar.⁴⁵⁴ Gerçekte ortalama % 10’luk bir ekonomik büyüme hızı, son yıllarda küresel angajmanlarda giderek artan proaktiflik ile Çin 21.yy’da hızla büyük güç statüsüne ulaşıyor. Eğer Çin geçen on yılların büyüme momentumunu devam ettirmeyi başarır, Birleşik Devletleri yakalayacak ve 200 yıl önceki şaşaalı pozisyonu geri kazanacaktır.⁴⁵⁵ Çin’in yükselişine benzer şekilde 1980ler’de Japonya’nın bölgenin ekonomik çapası olarak Amerika’yı geride bırakacağı projeksiyonları yaygındı. Ne var ki geçtiğimiz 10 yılın gelişmeleri farklı olduğu söylenebilir ve Çin, Amerikan liderliğine belirli çeşitli sebeplerle meydan okumaktadır. Bunlardan birincisi Çin Japonya’dan çok daha büyüktür ve yükselişi Japonya’nın göreceli düşüşüyle kesişmektedir. Öte yandan Japonya ABD için askeri bir müttefikti ve hala sadık bir müttefiktir. Oysa Çin Halk Cumhuriyeti’nin mevcut askeri inşasının Amerika’nın bölgedeki askeri menfaatlerini tehdit ettiği kabul edilmektedir.⁴⁵⁶ Ayrıca Çin’in yükselişi 21.yy’daki en önemli iki taraflı ilişkiyi dönüştürdü. Şöyle ki; Soğuk Savaş’ın bitiminden 10 yıldan fazla bir zamana kadar Amerika Birleşik Devletleri, ekonomik, diplomatik ve askeri olarak tek süper güçtü, şimdi ise Çin, Amerikan gücünü dengeleyici olarak Asya-Pasifik’te ve küresel olarak hızlı bir şekilde yükseliyor,⁴⁵⁷ Peki Pekin ve Washington’daki liderler ikili ilişkilerinde Çin’in yükselişine nasıl bir cevap verecekler? Önemli bir soru olarak Çin’in yükselişi iki büyük ulus arasında kaçınılmaz bir çatışmayı tetikleyecek mi?⁴⁵⁸ Bilindiği üzere modern ulus-devlet sisteminde teorik eşitlik ve anarşiye rağmen, ulusal liderler tarafından kabul edilen bir hiyerarşik güç yapısı mevcuttur. Sistemde bir hegamonik devlet dominant pozisyona sahiptir. Ama dünya tarihinde hegamonik

⁴⁵³ Sutter, s.33-34.

⁴⁵⁴ Zhao, The Transformation, s.9

⁴⁵⁵ Zhao, The Transformation, s.10.

⁴⁵⁶ Sutter, s.35.

⁴⁵⁷ Zhao, The Transformation, s.10.

⁴⁵⁸ Zhao, The Transformation, s.10-11.

gücün sonsuza dek sürmesi yoktur. Yükselen güçler güç hiyerarşisinde dönüşüm talep ederler.⁴⁵⁹ Çin örneğinde ise Çinli görevliler komşu ülkelerle etkili yakın politik ilişkiler kurdular ve genelde komşu Asya hükümetlerinin de menfaatlerine çekici gelen yüksek düzeyli bir diplomasi takip ettiler.⁴⁶⁰

Tarihi perspektiften ele alındığında Almanya ve İngiltere arasındaki rekabet Birinci Dünya Savaşı'nı doğuran önemli bir sebepti, Japonya ve Almanya'nın yükselişini 2. Dünya Savaşı takip etti, Birleşik Devletler ile Sovyet Rusya arasındaki rekabet uzun bir Soğuk Savaş'a sebebiyet verdi.⁴⁶¹ Bugünün dünyasının hiyerarşisinde, Amerika Birleşik Devletleri tepede dominant güç olarak bulunuyor. Ama Amerikan üstünlüğü göreceli terimlerle azalıyor. Nitekim 2006 yılında Chicago Council on Global Affairs and Asia Society araştırması, Amerikalılar'ın % 60'ının Çin ekonomisinin iki on yıl içinde veya yaklaşık dönemde Amerikan ekonomisi kadar büyük olacağını beklediklerini gösterdi.⁴⁶² Öte yandan Çin'in Asya'ya yaklaşımı Soğuk Savaş sonrası dönemde aşama aşama gelişti ve belirtilmelidir ki Çin' in itkilerinin çoğu dış gözlemcilere açıktır. Ayrıca Çinli liderler Çin'deki ekonomik büyümeyi ve politik istikrarı içeren iç gelişmelere odaklanabilmek için Asya'daki çevrelerini güvenlik altına almak isterler. Bu bağlamda içerde ekonomik büyümeye ihtiyaç hissederken Çinli liderlerin yaklaşımı komşu ülkelerle etkili ekonomik değişimi maksimize etmektir.⁴⁶³

Çin yükselen ekonomik gücünden faydalanarak etkisini özellikle Asya'da ve dünyanın diğer bölgelerinde gösterdi. Öyle ki; yükselen bir ekonomik, politik ve askeri güç olarak, diplomatik aktivizmi komşu Asya ülkelerinin ötesinde Latin America, Afrika, Ortadoğu ve Avrupa'da gözlemlendi. Her ne kadar Çin henüz Amerikan gücüyle eşit güce ulaşmamış olsa da, hızlı yükselişi Amerikan-Çin ilişkilerini esaslı bir şekilde dönüştürdü, ikili ilişkiyi giderek stratejik ve küresel olarak belirli kıldı.⁴⁶⁴ Bu noktada teorik tartışmalar yanında, Çin'in yükselişi Washington ve Pekin'deki

⁴⁵⁹ Zhao, The Transformation, s.11.

⁴⁶⁰ Sutter, s.34.

⁴⁶¹ Zhao, The Transformation, s.12.

⁴⁶² Zhao, The Transformation, s.12.

⁴⁶³ Sutter, s.34.

⁴⁶⁴ Zhao, The Transformation, s.12.

liderleri ilişkilerinde politika ayarlamaları yapmaya zorladı. Haddizatında karşılıklı olarak Çin-Amerikan ilişkileri 1979'daki karşılıklı diplomatik tanımadan beri hiç kolay olmadı. Nitekim bu ilişkiye Harry Harding 1980'lerde kırılğan ilişki derken, Mike Lampton 1990lar'da aynı yatak değişik rüyalar olarak tanımlamıştır. Bu ilişki Çin'in 21.yy'da küresel güç statüsüne yükselmesiyle daha da komplike hal almıştır.⁴⁶⁵

Öte yandan Çin'in yükselişi ve Asya'da bölgeselcilik yorumlarının ve değerlendirmelerinin çoğu Çin'in güçlü yanlarını Amerika'nın ise zayıflıklarını vurgular. Bu konuda yorumcular çoğunlukla Çin'in artan Asya ticareti verileri, diplomatik aktiviteleri ve pozitif kamuoyu yoklamalarını, Amerika'nın Asya'da düşen etkisi algısı, askeri kararlılığı ve zayıf diplomasisiyle karşılaştırırlar.⁴⁶⁶ Nitekim tüm bu konulara ilişkin karşılıklı şüpheler Amerika'da 'Çin tehdidi' algısına yol açarken Çin'de 'Amerikan tehdidi' algısına yol açmıştır. Öyle ki; kamuoyu yoklamaları Amerikalılar'ın 3'te birinin Çin'in yakında dünyayı domine edeceğine inandığını, yarısının Çin'in varlığının dünya barışına tehdit olduğuna inandığını, karşılık olarak birçok Çinli' nin ise Amerika'nın 'barışçıl yükselişlerini kabul etmeyeceğinden korktuklarını göstermiştir.⁴⁶⁷ Hâlihazırda Çin'in 21.yy'daki yükselişi Birleşik Devletler ve Çin arasında son yıllarda bazı stratejik konularda stratejik rekabet çitasını yükseltti. Bu arada Çin'in hızlı ekonomik yükselişi beklendik bir enerji yoksunluğu getirdi ve Birleşik Devletler Çin'in dünya çapında hammadde aramasından alarına geçti, Çin enerji arzını sağlamak için Venezuela, Sudan, İran gibi ABD yaptırımları olan veya ABD güvenlik endişeleri olan ülkelerle yakın ilişkiler geliştirdi. Bu yeni gelişme bazı Amerikalılar' da, Çin sadece dünyada birçok yerde Amerika'nın tarihsel üstünlüğünü tehdit etmiyor aynı zamanda insan hakları ve şeffaflığın da altını oyuyor böylece Amerikan menfaatlerine ve değerlerine zarar veriyor kaygılarını yükseltti.⁴⁶⁸ Daha ötesinde bölgedeki belli başlı devletler-Çin, Japonya, Hindistan, Rusya, Güney Kore, Endonezya, Tayland ve diğerleri- her biri bölgesel problemlere bölgesel çözümler olarak artan Asya çok taraflılığında bir rol oynuyorlar. Bu bağlamda

⁴⁶⁵ Zhao, The Transformation, s.14-15.

⁴⁶⁶ Sutter, s.34.

⁴⁶⁷ Zhao, The Transformation, s.15.

⁴⁶⁸ Zhao, The Transformation, s.16.

Amerikan liderliğinin bölgenin artan ve Anti-Amerikanizmle atbaşı giden kendine güveni içerisinde eridiği gözlemlenmektedir.⁴⁶⁹

Tarihte Asya-Pasifik bölgesinde, Doğu Asya’da bir Merkezi Krallık olarak Çin İmparatorluğu 1840-42 Afyon Savaşları’nda yenilmesinin ardından dağıldı. Şimdi ise bir büyük güç olarak yeniden ortaya çıkan Çin’in arzuları Asya-Pasifik bölgesinde endişeleri yükseltti. Henüz cevaplanmamış bir sorudur, Çin bölgedeki antik üstünlüğünü restore etme kalkacak mı, daha büyük güvenlik için bir etki halkası oluşturacak mı?⁴⁷⁰ Eğer Çin, Asya-Pasifik’te dominant güç olmayı arzularsa kesinlikle Amerikan-Çin çatışmasını yükseltecek ve bölgesel istikrarsızlığa neden olacaktır.⁴⁷¹ Mevcut durumda geçmişin aksine özgün Asya kurumları Çin liderliğinde genelde Amerika’yı dışlayarak güç olarak artmakta. Örnek olarak 2005 Doğu Asya zirvesi verilebilir.⁴⁷² Nitekim göreve geldiğinden beri Bush yönetimi de ABD’nin karşılaştığı kritik uzun dönemli konuya ilişkin duruşunu belirlemeye çalıştı: Çin’i stratejik bir tehdit olarak görüp ona göre plan yapmak mı, yoksa stratejik bir partner olarak görüp uluslararası sistemin geleceği için beraber çalışmak mı?Bu noktada belirtilmelidir ki Bush yönetiminin Çin politikası Çin’i tehdit olarak görmekten çok son yıllarda ortak olarak görmeye değişti.⁴⁷³

Tarihsel olarak Amerika’nın Asya’yla olan ilişkileri ekonomik ve ticari menfaatler ve dini ve diğer Amerikan değerlerinin geliştirilmeye çalışılmasına dayanıyordu. Bu bağlamda Kuzeydoğu Asya özellikle Çin ve Japonya Amerikan menfaatlerinin odağındaydı ve Amerika Birleşik Devletleri için Asya’da en üst öncelikteydi. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri genellikle İngiltere, Fransa ve diğer Avrupalı kolonyal güçlerle Güneydoğu Asya’da ve Güney Asya’da işbirliği yapıyordu.⁴⁷⁴

⁴⁶⁹ Sutter, s.35.

⁴⁷⁰ Zhao, The Transformation s.16.

⁴⁷¹ Zhao, The Transformation, s.17.

⁴⁷² Sutter, s.35.

⁴⁷³ Zhao, The Transformation s.18.

⁴⁷⁴ Sutter, s.36.

İşte genel çerçevesi belirtilen böyle bir politik bagajla göreve geldiğinin ilk yılında Bush yönetimi çok hassas Tayvan konusunda Clinton'un 3 hayır politikasından çalışkan bir şekilde uzak durmuştur. Clinton'un 3 hayır politikası: 2 Çin'i veya bir Çin bir Tayvan'ı tanımamak, Tayvan'ın bağımsızlığını desteklememek, Tayvan'ın üyelik için egemenlik gerektiren uluslararası organizasyonlara girişini desteklememek şeklindeydi. Başkan Bush defalarca Tayvan'la İlişkiler Yasası'na göre Amerika'nın Tayvan'ı savunma sorumluluğu üstüne konuştu. 23 Nisan 2001'de Baba Bush'tan itibaren en pahalı silah satışını imzaladı. ⁴⁷⁵ Ayrıca Clinton'un Tayvan'ı da içeren stratejik karışıklığını ortadan kaldırarak, Bush tartışmasız bir biçimde 27 Nisan 2001 tarihli televizyon röportajında Çin Tayvan'a saldırması halinde yönetiminin tüm önlemleri alacağını ifade etti. ⁴⁷⁶

Belirtmek gerekir ki ister Tayvan konusunda olsun ister diğer konularda olsun Asya'da Amerikan liderliğine Çin'in yükselişinden kaynaklanan meydan okumalar ciddidir. Ne var ki henüz Birleşik Devletler' in Soğuk Savaş'ın başında, Vietnam Savaşı sırasında, Hind Çin'indeki 1975'teki mağlubiyetinden sonra, 1980ler'deki Japon yükselişi düzeyine varmamıştır. ⁴⁷⁷ Diğer yandan 11 Eylül terör saldırıları Bush'un pozisyonunu yumuşattı çünkü dünyanın diğer taraflarında terörizmin acil tehlikesiyle baş edebilmek için teröre karşı global koalisyon kurabilmek için Çin'le birlikte çalışmak zorundaydı. Nitekim 11 Eylül 2001'den sonra Bush Çin'e 6 ayda 2 ziyaret gerçekleştirdi. İlk görüşmeden bir yıl sonra, 25 Ekim 2002'de Bush ailesinin çiftliğinde bir görüşme daha gerçekleştirildi. Bu, tarihte Çin ve Amerikan liderleri arasında gerçekleşen en sık görüşmelerdi. ⁴⁷⁸ Mayıs 2005'e gelindiğinde ise, basın konferansında Başkan Amerikan-Çin ilişkilerini kompleks olarak tanımladı. ⁴⁷⁹

Çin açısından ise Jiang Zemin liderliği altında Çin dış politikası bir sıra stratejik ortaklık ve diğer resmi ilişkiler arayarak Asya'da ve dünyanın diğer ilişkilerinde daha aktif hale geldi. Ayrıca Çin yönetimi Soğuk Savaş sonrası ilişkilerde

⁴⁷⁵ Zhao, The Transformation, s.18.

⁴⁷⁶ Zhao, The Transformation s.19.

⁴⁷⁷ Sutter, s.39.

⁴⁷⁸ Zhao, The Transformation, s.19.

⁴⁷⁹ Zhao, The Transformation, s.19.

rehber olması için Yeni Güvenlik Konsepti sundu. Bu plan 1950ler'deki Birlikte Yaşam İçin Beş Prensipten'in yeniden üzerinde çalışılmışıydı. Sonuç Çin'in Asya'daki komşularıyla daha pozitif ilişkiler kurması ve onları Çin'in "iyi komşu" olması konusunda temin etmesiydi.⁴⁸⁰ Bu dönem ilişkiler o denli olumlu seyretmiştir ki, Times'da yer alan bir makalede alıntılındığına göre, Doğu Asya İlişkilerinden sorumlu Bakan Yardımcısı Christopher R. Hill "Çin, herhangi bir Amerikan diplomasisi için ilk durak haline gelmiştir" demiştir.⁴⁸¹ Üstelik daha önceki Amerikan yönetimi Tayvan'ın egemenliği konusunda kasıtlı olarak pozisyon almamışken, Denis Wilder, üst düzey bir Bush danışmanı olarak Başkan'la 2007 Nisan'ında gerçekleştirdiği Sidney'deki APEC (Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü) zirvesinde, "BM'ye üye olmak devlet olmayı gerektirir, Tayvan veya Çin Cumhuriyeti uluslararası toplumda bu durumda bir devlet değildir" demiştir.⁴⁸² Ağustos 2007'de bu defa Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice "Tayvan'ın Tayvan ismi altında Birleşmiş Milletler'e Başvurmak için referandum yapması provokatif bir politikadır" demiştir.⁴⁸³ Öte yandan 2003 yılının sonlarında Çin'li liderler yeni bir dış politika vurgusunu açıkça telaffuz ettiler, buna göre Çin'in "barışçıl yükselişi" Asya'daki komşuları için birçok fırsat getiriyordu ama ABD'yi de içeren ilgili diğer güçler için tehdit yoktu. Diğer taraftan 2005 sonunda Çin'in resmi bir devlet belgesinde Çin dış politikasının uzun dönemli bir strateji takip edeceği ve "barış ve kalkınma" vurgulandı. Ayrıca 2007 sonunda Çinli görevliler Çin'in menfaatinin "uyumlu" bir dünya düzeninde olduğunu vurguluyorlardı.⁴⁸⁴ Yine de bu dönemde Çin'in Asya'ya yönelik yaklaşımı net görünmediği söylenebilir. Şöyle ki dönem itibarıyla Çin'in öncelikleri şöyle sıralanabilir:

*Çin'in iç ekonomik kalkınma ve politik istikrarına olanak sağlayan "barışçıl çevre" ve istikrarın desteklenmesi

*Avantajlı ekonomik işbirliği ve bağlantıların aranması

⁴⁸⁰ Sutter, s.40.

⁴⁸¹ Zhao, The Transformation, s.20.

⁴⁸² Zhao, The Transformation, s.20.

⁴⁸³ Zhao, The Transformation s.20.

⁴⁸⁴ Sutter, s.41.

*Çin' in komşularını Çin'in yükselişinin etkileri konusunda temin etme

*Tayvan' ı izole etme

*Diğer güçlere kıyasla bölgesel etki kazanma (Örn:Japonya, Hindistan, ABD) .⁴⁸⁵

Bu noktada özellikle vurgulamak gerekir ki Çin'in 4. Nesil liderliği daha çok teknokratlardan oluşuyor ve bu yüzden kendilerinden önceki devrimcilerden daha pragmatikler. Bu yeni liderlik reform ve açık politikaların güçlü destekçilerini içeriyor ve bir zamanlar izole ve geri kalmış ülkelerinin dünya sahnesinde dominant bir güç olarak çıkmasını sağlayan politikaların meyvesini topladılar.⁴⁸⁶ Hâlihazırda Birleşik Devletler sadece Asya'nın “en az güvenilmez gücü” olarak en üst düzey güvenlik pozisyonuna sahip değil, aynı zamanda Asya hükümetlerinin kalkınma önceliklerinde hayati ekonomik rol oynuyor. Bu hükümetlerin çoğu ihracata dayalı büyüme modeline odaklanmış durumda. İşte Amerika Birleşik Devletleri Asya ithal mallarının büyük oranda girişine izin veriyor, şu anda Amerika toplamda 700 Milyar Dolarlık ticaret açığı veriyor.⁴⁸⁷ Böyle bir ortamda birçok Çinli yeni lider dış ilişkilerde tecrübesizler, onların temel endişe alanı ekonomik kalkınma ve sosyal istikrar olup, Hu Jintao'nun liderliğinde Çin dış politikası teknokratların pragmatik eğilimlerini yansıtıyor.⁴⁸⁸

Bu noktada Amerikan gücünün avantajlarını Çin ve diğer Asya güçleriyle kıyaslarsak:

*Çin'in aksine Amerika Asya'da güç uygulamak için hükümet bağlantılarına veya hükümet tarafından yönlendirilen inisiyatiflere bağımlı değil. Çünkü Birleşik Devletler Asya'da birçok on yıllardan gelen yaygın bir hükümet dışı bağlantılar oluşturmuş durumda.

*Amerikan ordusu son yıllarda Asya'daki en aktif Amerikan varlığı durumunda.

⁴⁸⁵ Sutter, s.41

⁴⁸⁶ Chien-min Chao ve Chih-Chia Hsu; “The Worldviews of Chinese Leadership and Sino-U.S. Relations, China and The United States Cooperation and Competition In Northeast Asia”, Suisheng Zhao& Palgrave Mc Millan (Edt.), New York, 2008, s.81

⁴⁸⁷ Sutter, s.51.

⁴⁸⁸ Chao&Hsu, s.81

*ABD'nin 2006'nın sonunda Kuzey Kore'ye yönelik daha esnek bir tutum takınması, ABD hükümetinin Asya'da pozitif bir ışık olarak görünmesiydi, üç büyük sıcak noktada savaşa gitmeyeceğini sağlama aldı. Bu sıcak noktalar Kuzey Kore'nin nükleer silahlar programı, Tayvan ve Çin arasında çatışma, Hindistan ve Pakistan arasında Keşmir dolayısıyla çatışma.

*Amerikan hükümeti, Asya'daki çok taraflılarla özellikle ASEAN' la çok daha aktif ve pozitif bir duruş geliştirdi.

*Bush yönetiminin ABD'nin Asya'daki büyük güçlerle ilişkilerini geliştirmedeki başarısı bölgedeki Amerikan liderliğinin gücüne katkıda bulundu.⁴⁸⁹

*Çin, Asya'da yükselen bir güçtür, ama limitleri ve zayıflıkları vardır ve bölgesel liderlik için daha çok uzun yolu vardır.

*Amerika Birleşik Devletleri'nin ve birçok Asya hükümetinin gücü ve menfaati Çin'e karşı çalışmaktadır.

*Bölgede Amerikan imajı son yıllarda düşüşe geçmiştir ve ABD dış politikası şiddetli bir şekilde eleştirilmektedir. Ne var ki Asya'nın güvenlik garantörü olarak Amerika'nın yeteneği ve istekliliği ve onun hayati ekonomik partnerliği güçlü ve sağlam bir temel oluşturmaktadır.2004 ve 2006 yılları arasında Asya' lı görevlilere göre toplamda bölgede Amerikan gücü ve etkisi azalmamıştır.

*Birçok Asya hükümeti Çin'in yükselişine karşı Amerika'yı hedge etmektedir ve Asya'da güçlü bir Amerikan varlığını önemli görmektedir.⁴⁹⁰

Bilindiği üzere Çin tarihine bakıldığında Deng Xiaoping 1985'in dünyasında karşılaşılan en kritik konular olarak barış ve kalkınma kavramlarını öne sürdü. Böylece Çin tarihinde ilk defa dünyadaki temel çelişki ideolojik nokta yerine kalkınma açısından okundu. İşte çelişkinin bu versiyonu reform yanlısı liderlerin 1980'den beri resmi politikası oldu. Öyle ki; miras alınan politika temelinde “uyumlu dünya” tezi iç

⁴⁸⁹ Sutter, s.52-53.

⁴⁹⁰ Sutter, s.55-56.

ajandasını kolaylaştıran bir çevre oluşturmak ve dış dünyadan Çin'in yükselen ekonomik gücünden kaynaklanan baskıyı hafifletmek için dizayn edildi. ⁴⁹¹

Çin'in yükselişini farklı boyutlarıyla ele almaya devam edecek olursak, denilebilir ki, sistemik değişim mekanizmasının tarihte çoğunlukla savaş olduğu güç değişiminin her zaman savaşla sonuçlanacağı anlamına gelmez. Her ne kadar Anglo-Amerikan güç değişimi birçok açıdan biricik olsa da, bize iyi yönetildiğinde bir güç değişiminin barışçıl gerçekleşebileceğine dair ümit verir ⁴⁹² Nitekim barışçıl çabalar kapsamında Aralık 2013 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ne yaptığı bir gezide Başbakan Wen Jiabao Çin'in "reform içinde olan barışçıl yükselen bir büyük güç" olduğu fikrini açıkladı. Bu "barışçıl yükseliş" teriminin kamuya ilk kez açık edilmesiydi. ⁴⁹³

Özellikle vurgulanmalıdır ki barışçıl bir çevre oluşturmak-bu şekilde Çin 1,3 Milyarlık muazzam nüfusunu fakirlikten kurtarmaya yoğunlaşabilir- 4. Nesil Çin liderliği için hala en kutsal amaçtır. Bakıldığında Çin ekonomisinin, Deng Xiaoping büyük oranda etkisiz merkezi kontrole dayanan ekonomik sistemi reforme etmeye başladığından beri çok hızlı gelişim gösterdiği görülür. Ayrıca Çin'in GSYİH' si Hu Jintao liderliği altında 4 yılda ikiye katlandı, 2002'de 10.3 Trilyon RMB' den 2006'da 20.94 trilyona, aynı dönem dış ticareti 3'e katlandı, 620,8 Milyar Dolar'dan 1,760 Milyar Dolara çıktı. İşte bu ekonomik gücün yükselişi üstüne yeni bir dış politika inşa edildi. ⁴⁹⁴ Nitekim ekonomisinin bu olağanüstü büyümesiyle geline nokta yükselen bir Çin'le nasıl baş edeceği 21.yy'da Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük dış politika mücadelesidir. Bu bağlamda Batı'da birçok bilgin, politika analisti ve hükümet görevlisi Çin'in büyük güç olma yolunda devam eden yükselişini takıntı haline getirmiş durumdalar. Bu minvalde hararetli tartışmalar bir Çin tehdidi olup

⁴⁹¹ Chao&Hsu, s.84.

⁴⁹² Zhiqun Zhu, "Sino American Relations, 1990-2005, US-China Relations In The 21st Century Power Transition and Peace", *Routledge*, March 10, 2009,s.88

⁴⁹³ Chao& Hsu, s.84

⁴⁹⁴ Chao&Hsu, s.84

olmadığına, Çin'in askeri ve ekonomik gücünün nasıl ölçüleceğine ve Çin'e yaklaşımda en iyi stratejinin ne olduğuna ilişkindir.⁴⁹⁵

Birleşik Devletler' de ekonomik olarak yükselen ve politik olarak hala baskıcı olan Çin konusunda nasıl davranılacağı 90lar'ın sonunda Bill Clinton yönetimi için de hassas bir konuydu. Öyle ki; birçoğu eklemleme ve çevreleme politikaları arasındaki tartışmaya katıldılar. Her ne kadar eklemleme okulu galip gelmiş görünse de Çin'in bir tehdit olduğu ve gelecekte de çatışmanın olacağı kaçınılmaz bir şekilde kaldı. Bakıldığında Çin tehdidi teorisi 90lar'ın ilk yıllarında ortaya çıktı. Teori bir sıra nedenden kaynaklandı: tek parti diktatörlüğüyle ve giderek artan askeri kapasiteyle silahlanmış yükselen bir güç, Çin'in çöküşünün korkusu ve Çin milliyetçiliğinin gözle görünür gücü. Bu bağlamda Çin'in yükselişi ve düşüşünün yansımaları yoğun bir şekilde akademik dünyada tartışılmıştır.⁴⁹⁶ Öte yandan 9/11 terörist saldırıları Amerika'nın güvenlik politikalarını ve dış politikasının yapımında önceliklerini değiştirmiştir. Şöyle ki; uluslararası terörizmle mücadele Bush yönetimi için en acil görev haline gelmiştir. Artık Birleşik Devletler global strateji içinde daha güvenli bir dış çevre inşa etmek için Çin'e ihtiyaç duymaktadır. Sonuç olarak iki ülke arasında belli derecede güvene ulaşılmıştır. Bu şartlar altında "Çin tehdidi" ideolojik temelinde zayıflamış ve sonuç olarak Çin-Amerikan ilişkileri gelişmiştir.⁴⁹⁷ Ancak Çin'in gelecekteki kalkınması kesin olmaktan uzaksa da, Çin'in ekonomik büyümesi Amerika Birleşik Devletleri'nde başlı başına büyük endişeler oluşturmuştur. Bir ulusal istihbarat konseyi raporu uyarısına göre, her ne kadar 2020 yılında Birleşik Devletler dünyanın dominant ekonomik ve askeri gücü olmayı sürdürecektse de, Çin ve muhtemelen Hindistan küresel ekonomik üstünlük için Birleşik Devletler' le mücadele ediyor olacaklar. Yine bir Ohio State Üniversitesi Profesörü 2025'te Çin'in Amerika'yı ekonomik olarak geride bırakacağını öngörmüştür.⁴⁹⁸

2000li yılların başlangıcında Çin liderliği için Çin tehdidinin geri çekilmesi iki devletin ortak düşmana karşı savaşta taktik işbirliğinden kaynaklanan geçici bir durum

⁴⁹⁵ Zhu, s.88-89.

⁴⁹⁶ Chao&Hsu, s.85.

⁴⁹⁷ Chao&Hsu, s.85.

⁴⁹⁸ Zhu, s.89.

olabilir. Nitekim terörizm tehdidi ortadan kalktığında Çin ekonomisinin çabuk büyümesine istinaden Çin tehdidi tekrar diriltilebilirdi. Durum bu iken Çin 2005'te İngiltere'yi geride bırakarak 4. Büyük ekonomi oldu.⁴⁹⁹ Bu yıllarda uyumlu dünya 4. Nesil liderliğin yönetimini konsolide edebilmek için yeni ideolojik desteği oldu. Bu arada terim ilk defa 22 Nisan 2005'te Hu Jintao'nun Asya-Afrika Zirvesi'ndeki bir konuşmasında kullanıldı. Buna göre Hu' nun uyumlu dünyasının 3 içeriği vardır.

1-Kollektif güvenliğe çok taraflılık yoluyla erişmek

2-Ortak refahı karşılıklı çıkarlar ve işbirliğiyle gerçekleştirmek

3-Uyumlu bir dünyayı demokrasi ve kapsayıcılıkla inşa etmek.

Böylece ortak güvenlik, karşılıklı refah ve uyumlu ilişkiler “uyumlu dünya” kavramının ana içeriği olarak görünüyor.⁵⁰⁰ Esasında “Uyumlu dünya” tek hegamon ABD ile işbirliğini kolaylaştırmak için ideolojik bir pivot oluşturur. Ne var ki bu zayıflık alameti olarak okunmamalıdır, aynı zamanda süper güçle mücadeleye de yardımcı olur.⁵⁰¹ Uyumlu dünya teorisiyle desteklenen Çin'in yükseliş döneminde, para birimlerinin değişik satın alma gücü dikkate alınır, bazı analizciler Çin'in Amerika'nın yarısı büyüklüğünde bir ekonomiyle ikinci sıraya geçeceğine inanıyorlar. Nitekim Çin'in ekonomik gücü göz ardı edilmemeli. Bir New York Times muhabiri tarafından deklare edildiği şekilde en azından Asya'da Çin'in kaçınılmaz olarak Amerika'nın yerine dominant güç olarak geçtiği süreç başlamıştır.⁵⁰²

Dikkatli yaklaşılacak olursa Tianenmen Meydanı olayından sonra Deng Xiaoping Çin-Amerikan ilişkilerini düzenlemek için temel politikaları ortaya koydu: güveni artır, sorunu azalt, işbirliğini geliştir, karşı karşıya gelmekten kaçın. İşte Hu, bu aşamada büyük çoğunluğu ABD tarafından ortaya konulan uluslararası düzene meydan okumama konusunda Deng'in koyduğu politika setini sadakatle takip ediyor görünüyor.⁵⁰³ Açıktır ki Çin, Amerika Birleşik Devletleri'nin uluslararası terörizme

⁴⁹⁹ Chao&Hsu, s.85.

⁵⁰⁰ Chao&Hsu, s.87.

⁵⁰¹ Chao&Hsu, s.96.

⁵⁰² Zhu, s.89.

⁵⁰³ Chao&Hsu, s.96.

karşı savaşında istekli bir partneri oldu. Çin aynı zamanda diğer çok taraflılık forumlarında da işbirliği yaptı. Ayrıca Birleşik Devletler Çin'in ezeli düşmanı değildir ve sonraki öncekinden bir düşman çıkartmaya istekli de değildir.⁵⁰⁴ Hâlihazırda Birleşik Devletler iki taraflı güvenlik aranjmanlarıyla kendi ajandasına hizmet ederken, Çin yeni güvenlik düşüncesi altında yeni çok taraflı bir çatı inşa etmeyi istemektedir. Bu minvalde Lee HuiHua hem Çin'in hem de Birleşik Devletlerin mevcut uluslararası sistemde kazananlar olduklarını bu yüzden birlikte çalışmaya devam etmeleri gerektiğini ileri sürmektedir.⁵⁰⁵ Gerçekte Amerika Birleşik Devletleri'nden biraz daha büyük bir toprak parçası ve dünya nüfusunun beşte birine sahip olarak Çin, bölgesel ve küresel istikrar ve istikrarsızlığın gerçek bir kaynağı olabilir. Peki, Çin Almanya'nın birinci dünya savaşı öncesindeki yolunu takip edip uluslararası sistemi şiddetle tahrip edecek mi? Ya da Amerika Birleşik Devletleri ve Çin, Çin yumuşak yükselişi ve barışçıl bir arada yaşaması için ne yapabilir? Açıktır ki sadece her iki taraftan akıllıca politika tercihleri iki dev arasındaki etkileşimi barışçıl bir şekilde yönetebilir.⁵⁰⁶

Bu arada uzlaştırma ve işbirliği taraftarlarına göre, Çin uluslararası düzenin bir kazananıdır ve bu yüzden statükoyu destabilize etmeye veya sabote etmeye gerek yoktur. Bu sebeple Birleşik Devletler'le çalışmak rasyonel bir seçimdir, Çin'in ulusal menfaatlerine uygundur.⁵⁰⁷ Nitekim Nisan 2004'te Amerikan Başkan Yardımcısı Dick Cheney'le Pekin'deki buluşmasında, Hu Jintao yapıcı ve işbirlikçi ilişkilerin geliştirilmesinin her iki ülkenin en iyi çıkarına olduğunu vurguladı. Hu açıklamalarına Çin'in stratejik diyalogu güçlendirmek istediği, güveni artırmak istediği karşılıklı fayda getiren işbirliğini derinleştirmek istediğini söyleyerek devam etti. Ayrıca George W.Bush'la Nisan 2006'da Amerika'yı ilk ziyaretinde buluştuğunda Hu Amerikalı ev sahibine iki ülkenin paydaş olmaktan daha ileri yapıcı ortaklar olmaları gerektiğini söyledi. Açıktır ki Çin'in 4. Nesil liderleri uluslararası toplumun karşılaştığı meseleleri karşılamakta ABD ile birlikte çalışmak konusunda büyük

⁵⁰⁴ Chao&Hsu, s.96.

⁵⁰⁵ Chao&Hsu, s.97.

⁵⁰⁶ Zhu, s.90.

⁵⁰⁷ Chao&Hsu, s.97.

heyecan gösterdiler. Öyle ki; hassas Tayvan Boğazı konusunda bile Hu uzlaştırıcıydı. Bu kapsamda Eylül 2005'te Washington'da Başkan Bush'a "Tayvan Boğazı'nda barış ve güvenlik için sözde Tayvan'ın bağımsızlığına karşı savaş için Amerika'yla birlikte çalışmak" istediklerini belirtti. Bu durumda artık Pekin'in politikası Amerika'nın karışmamasını istemekten, ortak yönetim ve kollektif sorumluluğa dönüşmüştür.⁵⁰⁸

Realist konuşmak gerekirse, 21.yy'ın ilk iki on yılında Birleşik Devletler ulusal yeteneklerin her boyutu açısından rakipsiz bir hipergüç olarak kalacaktır. Ayrıca Çin yakın zamanda Amerika'yla askeri, teknolojik ve ekonomik üstünlükte mücadele edecek bir pozisyonda olmayacaktır. Bu yüzden önümüzdeki 2-3 on yılda Amerika'yla Çin arasında güç rekabetinden kaynaklanan bir çatışma görünmüyor. Ama tam da bu yüzden önümüzdeki iki-üç on yıl özellikle kritik Çin ve ABD arasındaki kaygan ilişkilerin doğasını ve geleceğini belirlemekte. Eğer bu kompleks ilişkileri yapıcı bir şekilde ele alabilirlerse gelecekte potansiyel bir güç değişimi daha barışçıl olabilecektir.⁵⁰⁹

Öte yandan diyalogun yayılması ve kurumsallaşması, Çin'in ABD ile zorlu ilişkilerinde başarıya işaret eder. Bu kapsamda Çin-ABD üst düzey diyalogu ilk önce 2004 yılında iki ülkenin Başkanları tarafından Şili'deki Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) zirvesinde önerildi ve Amerikan Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice tarafından Mart 2005 Çin ziyaretinde teyid edildi. Buna göre diyalog yıllık olarak Dışişleri Bakan Yardımcıları tarafından toplanacaktır. İlk toplantı Çin'in ev sahipliğinde 1 Ağustos 2005'te gerçekleşmiştir. Bu toplantıda Japonya, Almanya, Brezilya ve Hindistan tarafından BM Güvenlik Konseyi'nin genişlemesine ilişkin hareketin durdurulması kararlaştırılmıştır.⁵¹⁰

Esasında Soğuk Savaş sonrası Amerika-Çin ilişkileri rekabet ve işbirliğinin kompleks bir karışımı oldu. Bu açıdan 1989'dan beri Çin-ABD ilişkileri hem iç hem de uluslararası değerlendirmelerle yürütüldü. Bu değişime neden olan anahtar faktörler

⁵⁰⁸ Chao&Hsu, s.97.

⁵⁰⁹ Zhu, s.90.

⁵¹⁰ Chao&Hsu, s.97.

Tiananmen olayı ve Sovyetler Birliği'nin çöküşüydü.⁵¹¹ İki ülke arasındaki Çin-Amerikan Stratejik Ekonomik diyalogun ise Amerikan Finans Bakanı Henry M. Paulsen tarafından inisiyatifi alınmıştır. Şöyle ki; Eylül 2006'da her iki ulus mekanizmanın aktif edilmesi için deklarasyon yayınlamıştır. Buna göre yılda iki defa Amerikan Hazine Bakanı ve Çin'in Başbakan Yardımcısı Wu Yi ikili veya global ekonomik konuları tartışmak için toplanırlar. Bu kapsamda ilk buluşma Aralık 2006'da gerçekleşmiştir.⁵¹²

Bugünkü ilişkinin kökenlerini anlamak için tarihsel yaklaşıldığında görülür ki Tiananmen Olayı büyük ölçüde Amerikalılar' ın Çin'e bakışını değiştirdi. Öyle ki; 80ler'in açılan Çin imajı bir gecede diktatörlerce yönetilen karşı koyar bir Çin'e dönüştü. Öte yandan, Amerikan –Sovyet rekabetinin bitişi uluslararası ilişkilerdeki Çin-Amerikan işbirliğinin en açık rasyonalitesini ortadan kaldırdı. Böylece iki taraf arasındaki büyük farklar bir anda yeniden yüzeye çıktı. Artık geline nokta iki tarafın liderleri karşılıklı stratejik ilişkilerin üzerine oturtulacağı bir yapı kurmak zorundalar.⁵¹³ Zaten ekonomisini her ne pahasına olursa olsun geliştirmek isteyen bir ülke olarak Çin, Amerika'nın büyük stratejide alanda olmasına ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca Çin-Amerikan ilişkileri Soğuk Savaş rekabetinden itibaren uzun bir yol gelmiştir. Nitekim bir önceki Dışişleri Bakanı Colin Powel, ilişkilerin 1972'den beri en iyi en iyi düzeyde olduğunu söylemiştir. Ne var ki Çin'in yükselişi ve geleceğini çevreleyen belirsizlikler Washington'daki bazı politika yapımcılarını alarm durumuna geçirmiştir. Bu arada Çin, Pentagon'un 2006 yılındaki 4 yıllık Savunma Gözlem Raporu'nda potansiyel rakip olarak değerlendirilmiştir.⁵¹⁴ Yüzyılın dönüşünde özellikle Amerikan toprağına 11 Eylül terörist saldırılarından sonra ise Amerika'da yeni bir konsensüs oluşmaya başladı. Buna göre asimetrik savaş terörizmi de içeren Amerikan menfaatlerine daha büyük bir tehlike ve tüm geleneksel askeri tehditlerden yüksek stratejik noktadadır.⁵¹⁵

⁵¹¹ Zhu, s.90.

⁵¹² Chao&Hsu, s.98

⁵¹³ Zhu, s.90.

⁵¹⁴ Chao&Hsu, s.98.

⁵¹⁵ Zhu, s.90.

İşte böyle bir ortamda Çin'in 4. Nesil liderliği için “barış ve kalkınma” ikisi bir arada hedeflerdir, ve “uyumlu dünya” teorisi dış dünyayla sıhhatli ilişkiler kurulmasına yol açar. Özellikle ekonomik kalkınmaya uygun bir çevre oluşturmak için Çin içerde ve dışarda dikkatinin dağılmamasına ihtiyaç duyar. Böylece de uzlaştırma dış politikasını yürütmekte temel bir prensip olarak ortaya çıktı. Bu yeni politika istikrarlı bir uluslararası ortam, dostça komşuluk ilişkileri, güvenli bir çevre, elverişli bir medyadan oluşmaktadır.⁵¹⁶

Yeni uluslararası ortamda 11 Eylül saldırılarının ne kadar kritik bir rol oynadığını daha önce belirtmiştik. 11 Eylül'den sonra ABD ve Çin terörizme karşı savaş konusunda her ne kadar Amerika'nın Irak'taki savaşında farklılıklarda olsalar da iyi işbirliğinde bulundular.⁵¹⁷ Yine yenedünyada “Uyumlu dünya” teorisi Çin'e dış dünyayla sağlıklı ilişki kurmada ideolojik dayanak sağlamaktadır. Ne var ki teori kendi içinde rahatsızlık unsurları da barındırmaktadır. Eğer tarih bir rehberse, Çin başka büyük güçler tarafından çalınan müziğe göre dans eden statüko gücü olmaktan tatmin olmayacaktır.⁵¹⁸

Belirtilmelidir ki “Çin tehdidi” bakış açısı yeni bir şey değil. Daha 1990'dan beri Çin sık sık Amerikan ulusal çıkarlarına en büyük tehdit olarak seçilip ayrıldı. Çin tehdidi tartışması özellikle seçim yıllarında daha yoğun yaşandı. Anlaşılan odur ki uluslararası sistemde gerçekten akran bir rakip göremeyince Amerika'daki bazı insanlar kolay bir hedef olarak Çin'e dönüyor.⁵¹⁹

1982'de Çin Halk Cumhuriyeti yeni bir anayasa kabul etti ve ilk defa karşılıklı uluslararası bağımlılık temasını vurguladı. “Çin'in geleceği dünyanınkiyle sıkıca ilişkilidir.” Artık bazı gidişlerle ve dönüşlerle Çin'in kapısı dünyaya ve özellikle batıya bir noktaya kadar öyle açıktır ki bu açıklığı kapatmak nerdeyse imkânsızdır.⁵²⁰ Çin-ABD ilişkileri açısından ise uzun dönemde küreselleşme, özellikle ekonomik ve politik boyutlarıyla iki ülke arasında daha yaygın işbirliği için en iyi umudu sunar.

⁵¹⁶ Chao, Hsu; s.99.

⁵¹⁷ Zhu, s.91.

⁵¹⁸ Chao&Hsu, s.100.

⁵¹⁹ Zhu, s.91.

⁵²⁰ Zhu, s.91.

Böylece ekonomik küreselleşme ve iki topluluğun derin ekonomik bağımlılığı çok sıkı fıkı olmasa da barışçıl bir ilişkinin temeli haline gelebilir. Bu şartlarda küreselleşme ve karşılıklı bağımlılık iç politikayı nasıl etkileyecek ve iç politika ikili işbirliğine nasıl cevap verecek, bu ikisi gelecekteki büyük güç etkileşimini belirleyecek. ⁵²¹ Küreselleşme döneminde Çin'in uluslararası toplumla büyüyen kapsanması ve kabulü 2001 yılı sonunda Dünya Ticaret Örgütüne kabul edilişi, 2008'de Pekin Olimpiyatları, 2010'da Şangay Dünya Fuarı-ki 150 yıldır ilk defa dünya fuarı gelişmekte olan bir ülkede toplanmıştır.-ile vurgulandı. ⁵²² Gerçekte Çin dış politika müesses nizamının belirli bir parçası bugünün Çin'ini dünyanın fakirlerinden ziyade yükselen bir güç olarak Amerika ve Avrupa'ya yakın görüyor. ⁵²³ Ayrıca belirtilmesi gereken bir husus vardır: 2. Dünya Savaşı'ndan beri Çin'in yaşadığı tüm tarihi geçişlerde –Mao liderliğinde komünist devrim, Deng Xiaoping liderliğinde reform ve açıklık, Jiang Zemin ve Hu Jintao liderliğinde küresel politik ekonomiyle entegrasyon- Çin'in Amerika'nın rolünü ihmal etmeye gücü yetmemiştir. Hâlihazırda Amerikan faktörü Çin'in gelecek kalkınmasında da büyük ağırlığını taşıyacak gibi görünüyor. ⁵²⁴

Esasında Çin'in modernleşmesi barışçıl bir uluslararası çevre gerektirir. Bu da Birleşik Devletler' le Ortadoğu'da Asya'da ve başka yerlerde barış ve istikrarın sağlanmasında ortak menfaati olduğunu gösterir: istikrarlı petrol ve mal piyasaları sağlamak, kitle imha silahlarının ve füzelerin yayılmasını engellemek. Ayrıca 1990lar'ın sonunda Doğu Asya'daki finansal krizde Çin'in bölgesel para birimlerini destekleme çabası, Güney Çin Denizi'nde bir davranış kuralında anlaşmaya istekliliği, Birleşmiş Milletler' de barışı koruma üstüne çalışması, silahların kontrolü ve Kore Yarımadası'nda Amerika' yla işbirliği gösterir ki Çin'in öngörülebilir ve kurallara bağlı bir uluslararası düzen konusunda Amerika kadar menfaati vardır. ⁵²⁵ Zaten artık Çin'in temel hedefleri “bağımsız barış dış politikası” 1990lar'ın başından beri merkezileşmiştir: ulusal bağımsızlığın ve devlet egemenliğinin korunması,

⁵²¹ Zhu, s.92.

⁵²² Zhu, s.92.

⁵²³ Zhu, s.93.

⁵²⁴ Zhu, s.93.

⁵²⁵ Zhu, s.94.

reformların, açılmanın ve modernleşme çabaları için uygun bir uluslararası çevrenin oluşturulması, dünya barışının sağlanması ve ortak kalkınmanın desteklenmesi.⁵²⁶

Öte yandan Çinliler Amerikan piyasalarına ve teknolojisine girişin güçlü ve modern bir ülke olma arzularında anahtar bir rol oynadığını bilmektedirler. Var olan mevcut rekabet ise mütekabiliyet karşılıklılık ve saygı hakkındadır. Şu anda Çin'in dünyada Amerikan liderliğini tehdit edecek ne kapasitesi ne de niyeti vardır. Genel olarak Çin Amerika Birleşik Devletleri tarafından domine edilen uluslararası çevreden faydalanmaktadır. Öyle ki; Çin hâlihazırda uluslararası müesses nizamın bir parçası haline gelmiştir. Denilebilir ki Çin Amerika'nın domine ettiği uluslararası sistemden faydalanmaya devam ederse, düzene ve Amerikan liderliğine karşı mücadele etmeyecektir.⁵²⁷ Öngörülebilir gelecekte ise Çin son iki on yılda devam ettiği yolda devam edecektir: çalışkan bir şekilde ekonomisini inşa etmeye, derece derece toplumunu modernleştirmeye, ordusunu güncellemeye ve uzun dönemde Tayvan'ın daha refah içinde bir anakarayla birleşmeyi istemesini ümit etmeye.⁵²⁸

⁵²⁶ Zhu, s.95.

⁵²⁷ Zhu, s.95.

⁵²⁸ Zhu, s.95.

SONUÇ

Bu tez çalışmasında 1949-2013 arası Çin-ABD ilişkileri ele alınmıştır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1949 yılında kuruluşundan önce yaşanan Çin İç Savaşı'nda ABD'nin komünistleri değil de Tayvan adasına kaçan milliyetçileri desteklemesi sonucu iki ülke ilişkilerinde olumsuz bir başlangıç yaşanmıştır. İki ülke Kore ve Vietnam Savaşları'nda farklı cephelerde yer almışlardır. Öyle ki; Kore'de de Vietnam'da da çatışan taraflar dışında en büyük askeri varlığa Çin ve ABD sahip olmuştur. Aynı şekilde 1954 ve 1958'de Tayvan adası sebebiyle iki ülke tekrar karşı karşıya gelmiştir. Denilebilir ki Soğuk Savaş dönemi parametrelerine uygun gergin bir ilişki yaşanmıştır.

Bu sırada 1953'te Sovyetler Birliği'nde Stalin'in ölümü ve Kruşçev'in iktidara gelmesiyle Çin-Sovyet ilişkilerinde ayrışma yaşanmaya başlamıştır. Kruşçev'in Stalin kültürünü eleştirmesi Mao Zedong'da rahatsızlığa sebebiyet verdi şöyle ki, Stalin kültüne benzer bir şekilde Mao kültürünün de eleştirilmesine sebebiyet verebilirdi. Ayrıca 1968'de Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'daki olayları güç kullanarak bastırması tüm Doğu Bloku ülkelerinde ve Çin'de kendilerinde de benzeri bir durum yaşanması endişesi oluşturdu. Bu arada Çin ve Sovyetler birliği arasında Ussuri nehri civarında yaşanan sınır çatışması ilişkilerin tamamen bir ayrışmayla neticelenmesine sebep oldu.

Komünist Blok'ta yaşanan bu büyük ayrışma ABD için büyük bir fırsat ortaya çıkardı. Başkan Nixon'ın iktidara gelişiyle birlikte Başkan'ın ulusal güvenlik danışmanı Henry Kissinger Çin'le normalleşme diplomasisi yürütmeye başladı. 2 yıl süren çabalarla 1972'de Başkan Nixon Çin'e bir ziyaret gerçekleştirdi. Ziyarete her iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesinin önündeki engeller ve Tayvan meselesi ele alındı. İmzalanan Şangay Bildirisi'yle ABD iki ayrı Çin iddiasından vazgeçmekle beraber Tayvan'ın varlığını devam ettirmesi için destek olmaya devam etti. 1979 yılına gelindiğinde bu defa Başkan Carter döneminde karşılıklı diplomatik ilişkiler tesis edilerek normalleşme tamamlandı.

1976 tarihinde Çin’de Mao Zedong öldü. Mao’nun yerine iktidara gelen Deng Xiaoping dönemi ise iki ülke ilişkilerinin en olumlu seyrettiği dönem oldu. Her şeyden önce Deng dış politikayı ekonomi eksenine oturtmuştur. Ülkedeki her kurum ve denilebilir ki hemen her birey ekonomik kalkınmaya yönlendirilmiştir. Ülkede birçok özel ekonomik bölge kurulmuş Çin hızla dış yatırım çeken bir ülke haline dönüşmüştür. Deng ABD ile ilişkilere özel önem vermiştir. Gerçekleştirdiği ABD ziyaretinde ABD’nin önde gelen firmalarının temsilcileri ile de görüşmüş onları yatırım için ülkesine davet etmiştir.

İlişkiler iyi giderken 1989 senesinde Tiananmen’de bir anmayla başlayan olaylar büyük bir protesto gösterisine dönüşmüştür. Deng’in talimatıyla olaylar güç kullanılarak ve binlerce kişinin ölümüyle sonlandırılmıştır. Olayların bu şekilde bastırılması Çin’in batıyla ilişkilerini ve ABD’yle ilişkilerini bozmuştur. ABD’nin Çin’e yaptırım uygulaması dahi gündeme gelmiştir.

İlişkiler gergin ve mesafeli bir şekilde devam ederken 11 Eylül saldırıları gerçekleşmiştir. ABD’de ikiz kulelerin yıkıldığı bu terör saldırısının ardından ABD’nin birinci gündemi uluslararası terörizmle mücadele haline gelmiştir. İşte bu dönemde Çin’in terörle mücadelede iyi bir müttefiklik ilişkisi ortaya koymasıyla ilişkiler yeniden düzelmiştir.

Deng’ den sonra iktidara gelen Jiang Zemin genç ve teknokrat bir kuşağın temsilcisiydi. Jiang Zemin ABD ile Çin arasında esaslı bir sorun bulunmadığını düşünmekteydi. Hatta Tayvan sorununda dahi birlikte bir çözüm bulunabileceği kanaatindeydi. Ayrıca Deng’in temel yaklaşımını devam ettirerek ekonomi odaklı bir dış politika izlemiştir. O’nun zamanında da Çin Halk Cumhuriyeti’nin ekonomik büyümesi devam etmiştir.

Toparlayacak olursak, ABD-Çin ilişkileri gergin ve kötü bir başlangıç yapmıştır. Kore Savaşı ve Vietnam Savaşı’nda düşman kamplarda yer almaları neticesinde iki ülke ilişkilerinin düzelmesi gecikmiştir denilebilir. Bu savaşların o gün için stratejik manası komünist kampın en büyük ikinci ülkesi Çin Halk Cumhuriyeti’nin kapitalist bloka karşı bir mücadele içine girmesiydi. Bu mücadele

olmasaydı Kore ve Vietnam Savaşları belki de farklı sonuçlanacak, böylece Asya-Pasifik politikası başka türlü şekillenecekti. Çin desteği olmadan Kuzey Kore'nin de Vietnam'ın da sosyalist kalmak yerine kapitalist blok üyesi olmaları değerlendirilebilir.

1960ların sonuna gelindiğinde Sosyalist Bloкта Çin Sovyet ilişkileri gerginleşmiştir. Stalin'in 1953 yılında ölümünden sonra adım adım yaşanan Çin-Sovyet uzaklaşması nihayetinde Ussuri adasında çatışmaya kadar dönüşmüştür. Burada ABD, SSCB-Çin arasındaki uzaklaşmayı stratejik bir fırsat olarak değerlendirmiş ve Başkan Nixon döneminde Çin'le yakınlaşma çabalarına başlamıştır. Birbirinden ayrılmış Çin ve SSCB'nin her ikisiyle birden pozitif ilişki geliştirilebileceği savına dayanan üçgen stratejisiyle ABD inisiyatif almıştır.

Öte yandan Çin Halk Cumhuriyeti, ABD tarafından uzatılan zeytin dalını karşılıksız bırakmamış böylece tüm Soğuk Savaş Tarihi'nin en önemli olaylarından birisi olan ABD-Çin yakınlaşması yaşanmıştır. Böylece SSCB-Çin ittifakı ortadan kalkmış Sosyalist Blok'un en güçlü iki ülkesi ayrılmıştır.

Yakınlaşma sonrası Çin-ABD ilişkileri 1989 yılında yaşanan Tiananmen olaylarına kadar olumlu seyretmiştir. İlişkilerde tek sorun Tayvan Adası'nın durumu olarak kalmıştır. Çin'e göre anakaranın parçası olan Tayvan bir iç mesele olarak telakki edilirken, ABD'nin herhangi bir müdahale ihtimaline karşı dahi son derece hassas davranmıştır. Sonuçta ABD, Çin Halk Cumhuriyetiyle ilişkisini ön plana koyarken, Tayvan'ı da elinden geldiğince desteklemeye çalışmıştır. 1954-58 ve 1996'da yaşanan krizler Tayvan meselesinin Doğu Asya jeopolitiğinin en önemli sorunu olduğunu ortaya koymuştur.

Tayvan konusu hariç yakınlaşma döneminde ABD-Çin ilişkileri son derece olumlu seyretmiştir. Bu dönem özellikle Çin için pozitif gelişmelere sahne olmuş, Deng Xiaoping önderliğinde Çin ekonomisi olağanüstü büyüme rakamlarına ulaşmış, yapısal bir dönüşüm geçirmiştir. Mao Zedong döneminin planlı kapalı ekonomisi gitmiş yerine sosyalist piyasa ekonomisi olarak adlandırılabilir Çin karakteristiğiyle dışa açık bir ekonomi gelmiştir.

1989 yılında Tianenmen Meydanı'nda öğrencilerin ve işçilerin protesto gösterilerini binlerce kişinin ölümüyle sonuçlanacak şekilde zor kullanarak bastırılması, Çin'e karşı liberal dünya kamuoyunu ayağa kaldırmıştır. Çin'in hem Batı'yla hem de ABD ile ilişkileri bozulmuştur. Yalnız ABD yine pragmatik davranmış olaylardan 3 hafta sonra dahi ilişkileri düzeltmek adına çaba sarf etmiştir. Ne var ki ilişkiler bir daha yakınlaşmanın ilk dönemindeki gibi olmamıştır. İlişkilerin yeniden düzeltilmesi için 11 Eylül saldırılarını beklemek gerekmiştir.

11 Eylül saldırılarıyla birlikte ABD'nin stratejik öncelikleri değişmiş, ilk sıraya küresel terörle mücadele geçmiştir. Çin bu dönemde ABD ile yakın koordinasyon içinde terörle mücadeleye destek vermiştir. Karşılığında ABD, Doğu Türkistan ve Tibet'te yaşanan insan hakları ihlalleri konusunda daha az hassas davranmıştır.

Çin'in ekonomik yükselişi 1990lar ve 2000ler boyunca da devam etmiştir. Çoğu Batıda olmak üzere dünyanın farklı yerlerinde Çin'in yeni bir süper Güç olup olmayacağı, ABD'yi tahtından indirip indirmeyeceği tartışılmıştır. İlk başlarda aynı Japonya'nın 70 ve 80lerdeki yükselişi gibi olacağını ve belli bir noktada güçlenmenin duracağını öngörenler çoğunlukta olsa da Çin'in Japonya'nın mevcut bağlayıcı ittifak ilişkileriyle bağlı olmaması, 1,5 milyarlık nüfusu ile Japonya'dan çok daha kalabalık olması ve Deng Xiaoping' ten sonra tüm diplomasisini pragmatizm üzerine kurması nedeniyle Çin'in Japonya'dan daha büyük bir güç olacağını söyleyenler haklı çıkmıştır.

Bugün Çin dünyanın ABD'den sonra en büyük ikinci ekonomisidir. Birçok ölçeğe göre ABD ve Rusya'dan sonra en büyük 3. askeri güçtür. Ayrıca 90lardan beri kurduğu ittifaklarıyla (Şangay Beşlisi) gibi uluslararası diplomasinin vazgeçilmez bir üyesidir. Ayrıca Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üyesidir. Diğer taraftan dünyada en fazla üretim yapan ülkedir. Tüm bu özellikleriyle Çin Halk Cumhuriyeti, ABD'den sonra dünyadaki ikinci en büyük güçtür. Son dönemde Başkan Trump döneminde yaşanan ticaret savaşlarının perde arkasında da bu gerçeklik yatmaktadır. ABD Çin'in kendi hegemonyasına karşı bir tehdit olarak algılamaktadır. Ancak durdurmak için Başkan Bush'tan bugüne her Başkan döneminde farklı strateji

uygulamaktadır. Görünen odur ki Başkan Biden'da Başkan Obama'ya benzer bir şekilde Trump' a kıyasla daha yumuşak da olsa Çin'in önleme ve sistem içine çekme stratejisi uygulayacaktır.

Çin-ABD ilişkilerinin geleceği ise tartışmaya açık bir konudur. Ancak geçmişten bugüne ilişkilerine bakıldığında dönem dönem gerilimler yaşansa da Tayvan konusu haricinde ilişkilerin iyi gittiği gözlemlenmektedir. Dolayısıyla gelecekte de benzer bir ilişki paterni beklenebilir.

Çin ekonomisinin dünyanın en büyük ekonomisi olması durumunda ise ABD'nin Asya Pasifik bölgesindeki hegemonyasının ciddi oranda sarsılacağı değerlendirilebilir. İşte bu sarsılma noktasına doğru giderken ve bu sarsılma noktasında her iki büyük gücün ne şekilde davranacağı tüm dünyanın geleceği açısından önem arz etmektedir. Çin sistem içinde kalmayı mı tercih edecektir, yoksa ABD'ye karşı açık aleni bir meydan okumaya girişecek midir? Bizim tezimizin ulaştığı noktada vardığımız soru budur. Ancak bu soruya cevap vermek için ABD-Çin ilişkilerinin geleceği konulu bir başka daha kapsamlı akademik çalışma gerekmektedir denilebilir.

KAYNAKLAR

- Av. ALPER, Soner; Stj. Av. ARAP, Erdal; Arş. Gör. DEĞİRMENCİOĞLU, Burcu; “Unutulan Savaş Kore Savaşı”, *Hukuk Gündemi*, 2014/1.
- ATHWAL, Amardeep; “The United States and The Sino-Soviet Split: The Key Role of Nuclear Superiority”, *The Journal of Slavic Military Studies*, Volume 17, Issue 2, s. 271-297, 2004
- BECKER, Stefanie, “Cold War In Asia: China’s Involvement In The Korean and Vietnam War”, *University of Kansas*, Yüksek Lisans Tezi, 31.05.2015
- BURR, William; “Sino-American Relations, 1969, The Sino-Soviet Border War and Steps Towards Rapprochement” ”, *Cold War History*, 1(3), , Researchgate, 04.2001, s.73-112
- CHAO, Chien-min & HSU, Chiah-Chia; “The Worldviews of Chinese Leadership and Sino-U.S. Relations, China and The United States Cooperation and Competition In Northeast Asia”, Suisheng Zhao & Palgrave Mc Millan (edt) ,New York, 2008
- DI, Dongsheng; “Continuity and Changes: A Comparative Study On China’s New Grandstrategy”, *Researchgate*, Sayı: 12, 15 Şubat 2007, s. 7-1
- DIMITROV, Martin K.; “European Lessons For China: Tiananmen 1989 and Beyond”, *The Long 1989: Decades of Global Revolution*, Piotr H. Kosicki & Kyrill Kunakhovich (edt.), *Central European University Press*, 2019, s.61-88
- DO, Jein; “The Making of A Cold War Turning Point: The Sino-Soviet Split and the Prelude To Detente With the United States, 1965-1968”, *Semanticscholar*, *The Korean Journal of International Studies*, DOI:10.14731/KJIS, 2014.06.12, 1.113
- EARLE, Beverley H.; “China after Tiananmen Square: An Assessment of Its Business Environment”, *Case Western Reserve Journal Of International Law*, Cilt: 23, Sayı: 3, 1991

- EKREM, Hidayet Nuraniye; “Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası”, *Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları*, Ankara, 2003
- GOH, Evelyn; “Nixon, Kissinger, and the "Soviet Card" in the U.S. Opening to China, 1971–1974”, *Diplomatic History*, Oxford University Press, Vol. 29, No.3, s. 475-502
- HALPERİN, M. H., “1958 Taiwan Straits Crisis: A Documented History (U)”, *Memorandum RM 4900 ISA*, December 1966, Part I (Page 1-339)
- HSU, Chih-Chia; “Foreign Policy Decision-Making Process in Deng’s China”, *Asian Perspective*, Vol:23, No:2,1999, s.197-223
- JIAN, Chen; “Mao’s China and The Cold War”, *The University of North Carolina Press Chapel Hill & London*, June 2001
- JIAN, Chen; “China’s Involvement In The Vietnam War, 1964-69”, *The China Quarterly*, Cambridge University Press, Volume 142, 12 Şubat 2009, s.356-387
- KISSINGER, Henry; “On China”, *Penguin Books*, London, 2012
- KHAN, Humayoun; “A Historical View of China’s Foreign Policy Towards Big Powers”, *Strategic Studies*, Vol:26, No:2, Summer, 2006
- KHOO, Nicholas; “Review Essay, Realism Redux: Investigating the Causes and Effects of Sino-US Rapprochement”, *Cold War History* Vol.5 No:4, *Routledge Taylor&Francis Group*, Kasım 2005, s.529-549,
- LI, Danhui, XIA Yafeng; “Jockeying For Leadership Mao and The Sino-Soviet Split October 1961-July 1964”, *Directmit, Journal of Cold War Studies*, 16(1), 2014,s. 24-60
- LI, Mingjiang; “Mao’s China and the Sino-Soviet Split: Ideological dilemma”, *Routledge*, New York, Ocak 2014, 224 s.
- LI, Mingjiang; “Rising From Within: China’s Search For A Multilateral World and Its Implications For Sino-US Relations”, *Sta.uwi.edu, Global Governance* 17, 2011, s.331-351

- MATSUMOTO, Haruka I.; “The Taiwan Strait Crisis of 1954-55 and U.S.-R.O.C. Relations”, *IDE DISCUSSION PAPER*, No:223, February 2010
- MATSUMOTO, Haruka, “The First Taiwan Strait Crisis and China’s Border Dispute Around Taiwan”, Eprints, Eurasia Border Review, Volume:3, Issue:Special Issue, *Slavic Research Center*, Hokkaido University, 2012, s.75-91
- NAUGHTON, Barry; “ Deng Xiaoping: The Economist”, *Special Issue The China Quarterly*, *Special Issue: Deng Xiaoping: An Assesment*, No:135, Eylül 1993, s. 491-514
- NAUGHTON, Barry; “The Impact of The Tiananmen Crisis on China’s Economic Transition”, Ed. by. Jean-Philippe Béja, “*The Impact of the 1989 Pro-democracy Movement on Chinese Politics, Economy and Society*”, Routledge, London, 2009/2, s.63-78
- ÖZÇELİK, Ali Onur; “Nixon Dönemi Amerika ve Çin Arasındaki Uzlaşma: Zamanın bir Ürünü mü yoksa Liderlik mi?”, *DergiPark*, Cilt: 9, Sayı: 16, 2017, s. 131-147
- PEKCAN, Dr. Cemre; “Çin Dış Politikası ve ABD ile İlişkiler”, *Dora Basım Yayım Dağıtım Ltd.Şti. (1. Baskı)*, Bursa, 2019
- PORCH, Douglas; “The Taiwan Strait Crisis of 1996 Strategic Implications For The United States Navy”, *jstor.org*, *War College Review* Vol.52 No.3, Summer 1999, s.15-48
- ROGERS, E. Frank; “ Sino-American Relations and The Vietnam War,1964-1966”, *jstor.org*, *The China Quarterly*, No:66,*Cambridge University Press*, Jun 1976, s.293-314
- SHAMBAUGH, David; “Special Issue: Deng Xiaoping: An Assesment”, Editorial Introduction, *The China Quarterly*, No:135, Eylül 1993
- SHAMBAUGH, David; “Deng Xiaoping: The Politician”, *Cambridge University Press*, *The China Quarterly*, No: 135, (Eylül 1993), s. 457-490

- SUTTER, Robert; "China's Rise and Durability of U.S. Leadership in Asia, Cooperation and Competition In Northeast Asia", Ed. by., Suisheng Zhao, *Palgrave Macmillan*, New York, 2008
- YUFAN, Hao, ZHIHAI Zhai, "China's Decision to Enter The Korean War: History Revisited", *The China Quarterly*, No:121, Mar.1990, *Cambridge University Press*, s.94-115
- ZHANG, Yao; "Nixon's Trip to China and His Media Policy", Ohio University, Master of Arts, August 2009
- ZHAO, Suisheng; "Introduction, China and The United States, Cooperation and Competition In Northeast Asia", Ed. by., Suisheng Zhao, *Palgrave Macmillan*, New York, 2008
- ZHAO, Suisheng; "The Transformation of US-China Relations, China and The United States, Cooperation and Competition In Northeast Asia", Ed. by., Suisheng Zhao, *Palgrave Macmillan*, New York, 2008
- ZHU, Zhiqun; "Sino American Relations, 1990-2005, US-China Relations In The 21st Century Power Transition and Peace", *Routledge*, Mart 10, 2009

İTERNET KAYNAKLARI

<https://history.army.mil/books/amh-v2/amh%20v2/chapter8.htm> (10.07.2006)

<https://www.cia.gov/readingroom/docs/1988-11-01.pdf>, (04.01.2021); CIA

https://www.globalsecurity.org/military/ops/quemoy_matsu-2.htm, KÜRESEL
GÜVENLİK

<http://www3.nccu.edu.tw/~lorenzo/Goh%20Soviet%20Card%20Opening%20to%20China.pdf>, (2005)

https://archive.org/stream/The1958TaiwanStraitsCrisisADocumentedHistory/The%201958%20Taiwan%20Straits%20Crisis_A%20Documented%20History_djvu.txt,

https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2018/03/fp_20171104_hass_the_trajectory_of_chinese_foreign_policy.pdf, The Trajectory

<https://history.state.gov/milestones/1953-1960/taiwan-strait-crises>, (10.06.2020)

<http://eprints.nottingham.ac.uk/13495/1/546281.pdf>, (Eylül 2010); Yayınlanmamış
Doktora Tezi

<https://www.rfa.org/NS/ENG/ebooks/TiananmenSquareEnglishNew.pdf>, Radio Free
Asia

http://fdjpkc.fudan.edu.cn/_upload/article/files/26/5c/442698114d4a8752aae586903473/99b7c399-dab7-406e-b590-4ff5b8a11e58.pdf, VOGEL, F. Ezra, “Deng Xiaoping
and The Transformation of China”

https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2018/03/fp_20171104_hass_the_trajectory_of_chinese_foreign_policy.pdf, (03.2018)